

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Rūtos Mangevičiūtės,
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas
Bausmės tikslų realizavimas vykdant laisvės
atėmimo bausmę
Implementation of the objectives of the punishment
through the execution of a prison sentence

Vadovas: doc. dr. Gintautas Sakalauskas

Recenzentas: lekt. Darius Prapiestis

Vilnius 2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistro darbe analizuojamas bausmės tikslų įgyvendinimas vykdant laisvės atėmimo bausmę Lietuvoje, pateikiant teisinio reguliavimo bei praktikoje kylančių problemų išsamų vertinimą. Darbe nagrinėjama bausmės samprata, papildomą dėmesį skiriant baudžiamajai politikai Lietuvoje ir jos istorinei raidai. Taip pat aptariami bendrieji bausmės tikslai, atibojamas bausmių vykdymo tikslas nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmių skyrimo tikslų. Darbe analizuojamos resocializacijos galimybės ir jos probleminiai aspektai – integracijos individualizavimas, užimtumas, priklausomybių ligų gydymas, kalinimo atvėrimas ir būtinės kalinimo sąlygos. Darbe apžvelgiami tarptautiniai standartai, geroji užsienio šalių praktika laisvės atėmimo bausmių vykdymo srityje ir nacionalinės sistemos tobulinimo galimybės.

Pagrindiniai žodžiai: bausmės tikslai, laisvės atėmimo bausmė, resocializacija, individualizavimas, užimtumas, kalinimo sąlygos.

This Master's thesis analyzes the implementation of the objectives of the punishment through the execution of a prison sentence in Lithuania, providing a detailed assessment of the problems arising in legal regulation and practice. The thesis examines the concept of punishment, paying additional attention to the directions of criminal policy in Lithuania, and its historical development. It also discusses in detail the general goals of punishment, and distinguishes the goal of execution of sentences from the goals of criminal liability and sentencing. Among other things, the thesis analyzes the possibilities of resocialization and its problematic aspects, namely - the individualization of integration, activity (employment, studies, free time), addiction treatment, prison leave and domestic conditions of imprisonment. The thesis reviews international standards, good practice of foreign countries in the field of execution of prison sentences, and possibilities for improving the national system.

Keywords: objectives of punishment, imprisonment, resocialization, individualization, activity, imprisonment conditions.

TURINYS

ĮVADAS.....	4
1. BAUSMĖS SAMPRATOS FILOSOFINĖS IŠTAKOS.....	8
2.BAUSMĖS SAMPRATA LIETUVOJE.....	13
3. BAUSMĖS TIKSLŲ ANALIZĖ	18
4. BAUSMĖS TIKSLŲ ATRIBOJIMAS BAUSMĖS SKYRIMO IR VYKDYMO SRITYSE.....	32
5. RESOCIALIZACIJA VYKDANT LAISVĖS ATĖMIMO BAUSMĘ.....	35
5.1. INTEGRACIJOS INDIVIDUALIZAVIMAS.....	36
5.2. KALINIŲ UŽIMTUMAS	39
5.3. PRIKLAUSOMYBIŲ LIGŲ PAPLITIMAS IR JŲ GYDYMO GALIMYBĖS KALINIMO ĮSTAIGOSE.....	47
5.4. KALINIMO ATVĖRIMO GALIMYBĖS	52
5.5. BUITINĖS KALINIMO SĄLYGOS	57
IŠVADOS.....	65
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	68
SANTRAUKA.....	79
SUMMARY	80

Ivadas

Temos aktualumas – remiantis Lietuvos kalėjimų tarnybos statistiniais duomenimis, asmenų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę Lietuvoje (neįskaitant suimtųjų) skaičius stabiliai mažėja – 2018 m. įkalintų nuteistųjų skaičiaus vidurkis siekė 5773, 2019 m. – 5186, 2020 m. – 4885, 2021 m. – 4245, 2022 m. – 4245, 2023 m. – 3941, 2024 m. – 3815 (Lietuvos kalėjimų tarnyba, 2020–2025). Nors per paskutiniuosius šešerius metus nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, skaičiaus vidurkis sumažėjo 26 proc., vis dėl to, jis išlieka santykinai didelis. Pagal naujausius 2024 m. Pasaulio kalėjimų apžvalgos duomenimis, kalinių, įskaitant suimtuosius, skaičius, tenkantis 100 000 Lietuvos gyventojų (156 įkalintieji), yra penktas didžiausias tarp Europos Sąjungos valstybių narių (Birkbeck, University of London, World Prison Brief Data: Europe, 2024).

2006 m. Europos kalėjimų taisyklėse, kaip vienas iš pagrindinių principų, įtvirtintas tokių kalinimo sąlygų sudarymas, kurios padėtų asmeniui, kuriam buvo apribota laisvė, išėjus į laisvę integruotis į visuomenę. Šis tikslas iš esmės įtvirtintas ir nacionaliniuose teisės aktuose. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau ir – BK) 41 straipsnyje numatyta bausmės paskirtis ir bendrieji tikslai, o Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (toliau ir – BVK) 1 straipsnio 2 dalyje konkretizuotas visų bausmių vykdymo tikslas. Nepaisant skirtingų lingvistinių formuluočių, abejuose teisės aktuose įtvirtintas asmens resocializacijos ir socialinės integracijos bei jo atgrasymo nuo tolimesnio nusikalstamo elgesio siekis. Tačiau kyla klausimas, kaip efektyviai minėti tikslai įgyvendinami praktikoje – tai yra kompleksinis procesas, kuris reikalauja daug išteklių, mokslinių žinių ir įvairių specialistų įsitraukimo. Dėl finansavimo trūkumo, išlikusių sustabarėjusių kultūrinių nuostatų, kuriuos formuoja ir įstatymo leidėjo prioritetus vykdant baudžiamąją politiką, tai išlieka itin opia tema nacionaliniu lygmeniu. Europos prevencijos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (*angl.* Council of Europe anti-torture Committee, toliau ir – CPT) 2024 m. vizito į Lietuvą ataskaitoje nurodė, jog nesiimant jokių strateginių, gerai apgalvotų veiksmų, sunki padėtis Lietuvos kalėjimuose išliks ir turės žalingus padarinius tiek konkretiems asmenims, tiek visai Lietuvos visuomenei (Europos Taryba, Ataskaita Lietuvos Respublikos Vyriausybei apie..., 2024, p. 26).

Pagal tarptautinius standartus bei Lietuvos Respublikos konstitucinę doktriną, kriminalinė bausmė negali būti traktuojama kaip betikslis nubaudimas, todėl **šio magistrinio darbo tema aktuali, nes darbe** analizuojama bausmės samprata, istorinis kontekstas bei veiksniai, turintys įtakos baudžiamosios politikos formavimuisi Lietuvoje,

apibrėžiant laisvės atėmimo bausmės vykdymo teisinį reguliavimą, išgryninant jo trūkumus, analizuojant konkrečias problemas, kurios kyla praktikoje realizuojant laisvės atėmimo bausmės tikslus, bei apžvelgiant egzistuojančios sistemos trūkumus ir jos tobulinimo perspektyvas.

Darbo tikslas – atskleisti Lietuvos nacionaliniuose įstatymuose iškeltų bausmės tikslų reikalingumą, jų įgyvendinimo mechanizmą bei probleminius aspektus vykdant laisvės atėmimo bausmę, aptarti resocializacijos įgyvendinimą vykdant laisvės atėmimo bausmę praktikoje bei vadovaujantis tarptautinėms gairėmis pateikti šios sistemos efektyvumo tobulinimo galimybes.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti bausmės teorijų filosofines ištakas bei jų įtaką dabartinei Lietuvos baudžiamajai politikai.

2. Apžvelgti bendruosius bausmės tikslus ir atriboti bausmių vykdymo teisėje siektinus tikslus nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmių skyrimo tikslų.

3. Įvertinti resocializacijos galimybes ir jos įgyvendinimo probleminius aspektus vykdant laisvės atėmimo bausmę, detalai aptariant integracijos individualizavimą, kalinių užimtumą, priklausomybių ligų paplitimą ir gydymą, kalinimo atvėrimą bei buitines kalinimo sąlygas.

4. Išanalizuoti Lietuvoje konstruojamos bausmės tikslų įgyvendinimo sistemos veiksmingumą ir pateikti šio mechanizmo tobulinimo perspektyvas.

Tyrimo objektas – bausmės tikslai realizuojant laisvės atėmimo bausmę. Darbe sutelkiamas dėmesys į teorines ir praktines problemas, kylančias realizuojant Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse numatytą laisvės atėmimo bausmės vykdymo tikslą, kompleksiskai vertinant jų turinį su praktikoje kylančiomis įgyvendinimo problemomis.

Tyrimo metodai – rašant šį magistro darbą, siekiant kuo tikslingiau įgyvendinti darbo uždavinius, buvo naudojami įvairūs mokslinio tyrimo metodai: aprašomasis, istorinis, dokumentų analizės, konsultacinis, loginės analizės, lyginamasis.

Aprašomasis metodas darbe buvo naudojamas siekiant atskleisti filosofų suformuluotas pamatines bausmės teorijas bei šiuolaikinėje teisės doktrinoje egzistuojančias teisės mokslininkų bausmės tikslų sampratą ir jų analizę.

Istorinis metodas pasitelktas siekiant atskleisti skirtingų istorinių įvykių įtaką bausmės sampratos formavimuisi Lietuvoje.

Dokumentų analizės metodas taikytas nagrinėjant nacionalinius teisės aktus, kurie reglamentuoja nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, teisinę padėtį, tarptautinius

teisės aktus ir tarptautinės bendruomenės rekomendacijas bei leidinius, kuriuose apibrėžti minimalūs kalnimo sąlygų standartai, aprašytos taisyklės, kuriomis vadovaujantis gali būti pasiekta efektyvi nuteistųjų resocializacija.

Loginės analizės metodas darbe buvo naudojamas analizuojant vyriausybės projektų, susijusių su kalnimo sistema, progresą per pastarąjį dešimtmetį.

Lyginamasis metodas buvo pasitelktas lyginant Lietuvos Respublikos kalnimo sistemos reformą su kita užsienio valstybe, vertinant tam tikrus nacionalinės teisės aktų ypatumus buvo atsižvelgta į užsienio valstybių gerąją praktiką, taip pat buvo nagrinėti skirtumai tarp įvairių nacionalinių teisės aktų redakcijų, jų pakeitimų reikšmė.

Darbo originalumas – kalnimo sąlygas ir kalinių socialinės integracijos prielaidais įvairiuose darbuose itin detalai nagrinėjo G. Sakalauskas – 2020 m. kartu su kitais teisės-kriminologijos mokslininkais išleistoje monografijoje „Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos“ pateikė išsamią resocializacijos įgyvendinimo galimybių analizę. Vis dėlto, minėta monografija išleista beveik prieš 5 metus. Bausmių vykdymo teisės reglamentacija yra itin nepastovi – didžioji dalis aspektų, susijusių su laisvės atėmimo bausmės vykdymu, reglamentuojami poįstatyminiais teisės aktais, kurie nuolat keičiasi. Bausmių vykdymo kodeksas taip pat yra dažnai koreguojamas, kartais netgi kelis kartus per metus – itin kardinalūs pokyčiai įsigaliojo 2023 m. redakcijoje. Nuo 2021 m. Lietuvoje pradėta vykdyti bausmių vykdymo sistemos reforma, susijusi su resocializacijos koncepcijos formavimu kalnimo įstaigų modernizavimu. Nors kalnimo įstaigų modernizavimas formaliai vyksta nuo 2010 m., tačiau ties šiuo projektu Lietuvos vyriausybė pradėjo aktyviai dirbti tik pastarąjį dešimtmetį. Taigi, laisvės atėmimo bausmės vykdymo sistema Lietuvoje nėra išvystyta, todėl yra itin svarbu aptarti diegiamus pokyčius, jų realizavimą praktikoje, įvertinti (ne)vykstanti progresą ir jų įtaką kalinių socialinės integracijos galimybėms. Per paskutinius 5 metus analogiškų magistro darbų rasta nebuvo, tačiau yra darbų iš dalies susijusiomis temomis: 2021 m. G. Norvaišytės „Laisvės atėmimo bausmės vykdymo ypatumai moterims“, 2021 m. K. Valentaitės „Laisvės atėmimo bausmės taikymas nepilnamečiams“. Minėti darbai buvo skirti išanalizuoti konkrečių asmenų grupių teisinę padėtį atliekant laisvės atėmimo bausmę, tačiau magistro darbų nagrinėjančių bausmės tikslų įgyvendinimą vykdant laisvės atėmimo bausmę bendrai – nėra. Manytina, jog šios temos analizė gali būti naudinga vertinant bausmės tikslų paskirtį, bausmės skyrimo ir bausmės vykdymo tarpusavio sąveiką bei padėti suvokti bausmių sistemos tobulinimo perspektyvas.

Pagrindiniai šaltiniai – svarbiausi šiame darbe analizuojami šaltiniai yra Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas,

įvairūs Kalėjų tarnybos direktoriaus, Lietuvos vyriausybės bei ministrų įsakymai, Lietuvos Kalėjų tarnybos pateiktos veiklos ataskaitos, Narkotikų, tabako ir alkoholio departamento kasmetiniai leidiniai, Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą pateiktos rekomendacijos, Seimo kontrolierių pažymos, įvairūs tarptautiniai teisės aktai.

1. Bausmės sampratos filosofinės ištakos

Valstybėje vyraujanti baudžiamoji politika formuoja kriminalinės justicijos sistemą ir determinuoja įstatymo leidėjo sprendimus, susijusius su nusikalstamų veikų sudėties apibrėžtimi, jų kriminalizavimu ar dekriminalizavimu, baudžiamosios atsakomybės ribų nustatymu, sankcijomis, bausmių individualizavimu bei jų vykdymu. Baudžiamajai politikai, kaip teisiniam ir socialiniam reiškiniui, didelę įtaką turi tam tikra istoriškai susiformavusi pamatinių idėjų visuma – bausmių teorija. Ja remiantis apibrėžiami pagrindiniai tikslai, kurių turi siekti valstybė reaguodama į asmens neteisėtą elgesį. Pabrėžtina, jog bausmių teorija yra dinamiška, todėl dėl įvairių ekonominių, politologinių bei kultūrinių priežasčių, egzistuoja daugetas filosofinių koncepcijų. Toliau bus aptariamos šiam rašto darbui aktualiausios atpildo, prevencijos ir resocializacijos teorijos.

Vienas iš garsiausių atpildo (retribucinės) teorijos sampratos atstovų yra laikomas XVIII a. apšvietos epochos filosofas I. Kantas. Filosofo teigimu, kiekvienas žmogus yra laisvas pasirinkti, tačiau asmuo yra ribojamas tam tikrų visuotinių taisyklių, kurių jis turi laikytis. Tuo atveju, kai asmuo nepaiso visuotinių susitarimų – įstatymų ir sulaužo bendrą pilietinę valią, teisingumas yra pasiekiamas jį nubaudžiant teismo sprendimu. Tokia bausmė negali būti skirta vardan bendro visuomeninio gėrio, ar siekiant naudos pačiam nusikaltėliui – žmogus nėra objektas ir negali būti pasitelkiamas kaip įrankis šalutiniams tikslams pasiekti. Nusikaltėlis turi būti nubaustas, nes jis pasielgė neteisėtai. Be kita ko, bausmė yra teisinga tada, kai ji yra skiriama teismo vadovaujantis lygybės principu – skiriant bausmę turi būti atsižvelgiama į nusikaltimo pobūdį ir nusikaltėlio socialinį statusą. Mirties bausmė yra pateisinama, kai ji yra proporcinga nusikaltėlio vidiniam nedorumui – bet kokia blogybė, kurią padarai kitam žmogui padarai ir pats sau (Kantas, 1996, p. 471–477). Vadovaujantis aukščiau išdėstytais teiginiais, matyti, jog I. Kanto pateikta atpildo teorija remiasi keršto idėja, jog į blogį (neteisėtą elgesį) reikia atsakyti lygiaverčiu blogiu (bausme). Vis dėl to, bausmė negali būti suvokiama kaip primityvus, savavališkas linčas – ji turi būti sankcionuota ir tinkamai individualizuota teismo, tik tokiam asmeniui, kuris yra kaltas padaręs įstatymo uždraustą veiką. Bausmė nėra siekiama tokių prevencinių tikslų, kaip visuomenės įbauginimas, ar asmens perauklėjimas – bausmė išimtinai kyla iš būtinybės nubausti asmenį, kuris nusikalsta laisva valia. Dėl to, bet kokia bausmė yra pelnyta, kadangi tai yra nusikalstamo elgesio atoveiksmis, kurio neišvengiamumą kaltininkas, elgdamasis neteisėtai, turi suvokti.

Kitas žymus atpildo teorijos krypties atstovas – XVIII–XIX a. filosofas G. V. F. Hėgelis. Priešingai nei I. Kantas, G. V. F. Hėgelis teigė, jog jeigu bausmę laikytume tik dar viena blogio apraiška, jos taikymas būtų nepagrįstas, kadangi yra

paradoksalu bandyti užkirsti kelią blogiui blogiu. Bausmę reikia suprasti ne kaip gėrį ar blogį, o kaip teisingumą ir neteisingumą. G. V. F. Hėgelis pabrėžė, jog bausmė, nors ir turi būti proporcinga nusikaltimui, neturi būti suabsoliutina į barbarišką „akis už akį“ idėją – bausmė, atsižvelgiant į jos kokybinius ir kiekybinius elementus, turi būti ekvivalentinė nusikaltimui, t. y. įkalinimas, ar bauda gali būti adekvati bausmė vagystei, nes bausmė neturi būti analogiškas veiksmas padarytai veikai. Be to, G. V. F. Hėgelis nors ir buvo mirties bausmės šalininkas, tačiau pabrėžė, jog ši bausmės rūšis turėtų būti taikoma tik išimtiniais atvejais. Vis dėl to, filosofas kritikavo prevencinės bausmės teorijos šalininkus, prilygindamas švelnesnių priemonių nei kriminalinė bausmė pasitelkimą neteisėtam elgesiui pažaboti grasinimu lazda šuniui – jo manymu, taip pažeidžiamas asmens orumas, todėl tai gali netgi paskatinti nusikaltėlį maištauti. G. V. F. Hėgelis nurodė, jog asmuo nusikalsta laisva valia, todėl bausmė už nusikaltimą yra objektyvus jo pačios valios išreiškimas, o nusikaltėlio nubaudimas yra jo, kaip racionalaus individo, pagerbimas. Šiuo aspektu, G. V. F. Hėgelio idėja sutampa su I. Kanto nurodyta bausmės kilmės samprata. Apibendrinant, manytina, jog G. V. F. Hėgelio pateikta atpildo teorija yra mažiau kategoriška nei I. Kanto – nors I. Kantas taip pat teigė, jog pavieniai asmenys negali vykdyti teisingumo ir bausmę gali skirti tik teismas, tačiau G. V. F. Hėgelis išsamiai atskyrė bausmę nuo „akis už akį“ keršto teorijos, ir laikėsi pozicijos, jog bausmė turi būti suprantama, kaip teisingumo tąsa, o ne iš nusikaltimo kylantis antrinis blogis (Hegel, 2001, p. 90–94).

Be atpildo teorijos, kita istoriškai plačiai paplitusi laikytina prevencinė bausmės teorija. XIII a. filosofas Č. Bekarija argumentavo, jog kriminaline bausme turi būti siekiama atgrasyti visuomenę nuo nusikalstamo elgesio. Č. Bekarijos teigimu žmonės, susiburdami į visuomenę, paaukoja dalį savo autonomijos valstybei, tam, kad užsitikrintų taiką ir saugumą – iš to kyla valstybės suverenitas. Visgi, tai nepaneigia to fakto, jog visada egzistuos žmonės, kurie pasiims ne tik jiems priklausančią dalį, bet bandys užvaldyti ir svetimą, kito asmens, dalį – dėl to, siekiant užkirsti kelią despotijai, kyla bausmės būtinybė. Č. Bekarijos vertinimu, teisinga yra tokia bausmė, kurios pakanka atbaidyti visuomenės narius nuo nusikaltimų darymo, sukeliant kuo mažiau skausmo nusikaltėliui, todėl įstatymų leidėjas, turi siekti žiaurias bausmes pakeisti švelnesnėmis, tačiau tokia bausmė neturi skatinti nusikalstamumo. Filosofo teigimu, mirties bausmė yra neefektyvi, nes ji sutelkia asmens kentėjimą į vieną momentą, tuo tarpu vergovėje (įkalinime) žmogus kenčia ilgą laiko tarpą, kai kuriais atvejais net visą likusį gyvenimą, o tai verčia susimastyti tiek stebintįjį (visuomenę), tiek patį nusikaltėlį. Č. Bekarija nurodė, jog bausmė yra „būtinasis blogis“, todėl nubaudimas yra pateisinamas tik jeigu egzistuoja pakankamai įstatymų, kurie užkerta kelią tokiam elgesiui (Bekarija, 1992, p. 39). Taigi, Č. Bekarija bausmės būtinybę

kildino iš žmogaus ydingos prigimties ir ją traktavo kaip tam tikrą priemonę bendruomenės gerovei ir harmonijai užtikrinti, o ne kaip atpildą nusikaltėliui už jo neteisėtą elgesį. Kitaip nei atpildo teorijos šalininkai, kurie teigė, jog bausmės pagrindinis tikslas yra asmens nubaudimas už jo retrospektyvų nusikalstamą elgesį, prevencinės teorijos šalininkai manė, jog bausmės tikslas turi būti nusikaltimų ateityje užkardymas, todėl bausmė, skirta konkrečiam nusikaltėliui, turi atlikti atgrasomąją funkciją visos visuomenės atžvilgiu. Nepaisant to, Č. Bekarija pabrėžė, jog bausmė negali būti nepateisinamai žiauri, o įstatymo leidėjas turi kurti tokią teisinę sistemą, kurioje asmens nubaudimas būtų kraštutinė priemonė. Taigi, Č. Bekarija pasisakė ne tik už bausmes, kurios baugintų visuomenę, bet ir skatino humanišką elgesį su nusikaltėliais, jiems skiriant racionalias ir proporcingas bausmes.

XIII a. filosofas J. Bentamas taip pat plėtojo prevencinės bausmės teoriją ir išsamiai aptarė ne tik bendrosios, bet ir specialiosios prevencijos būtinybę. J. Bentamas teigė, jog bausmė turi nusverti tą naudą, kurią nusikaltėlis gautų padaręs teisės pažeidimą. Jeigu nusikaltėlis padarė du nusikaltimus iš kurių gavo vienodą naudą, tačiau vienas iš nusikaltimų padarė didesnę žalą visuomenei, už pastarąjį turi būti skiriama griežtesnė bausmė. Tais atvejais, kai nusikaltimas yra neišvengiamas, tai paskatins asmenį rinktis daryti lengvesnį nusikaltimą (Bentamas, 2000, p. 141–142). Kaip minėta, J. Bentamas, kaip vieną iš bausmės tikslų išskyrė nusikaltėlio perauklėjimą – bausmė turi būti pakankamai griežta, kad atgrasytų kaltininką nuo nusikalstamo elgesio ateityje. Filosofas pabrėžė, kad skiriant bausmes svarbu atsižvelgti ir į padaryto nusikaltimo pobūdį, nes būtent nuo to priklausys kokią poveikį bausmė turės nusikaltėliui, pavyzdžiui, jeigu tai yra smurtinis nusikaltimas, turi būti skiriama tokia bausmė, kuri mažintų įniršį. Nors tokia bausmė, kuri reformuoja nusikaltėlį, turi būti prioritetas, kartais yra būtina fiziškai suvaržyti nusikaltėlį nuo tolimesnių nusikalstamų veikų darymo – tai yra pateisinama tik tada, kai nusikaltimas yra itin sunkus ir nusikaltėlis kelia realią grėsmę visuomenei. Vis dėl to, J. Bentamas pabrėžė, kad suvaržymas (įkalinimas, tremtis, egzekucija) turi ir negatyvių aspektų, o vienas iš jų – asmens visiškas atskyrimas nuo visuomenės, kuris reiškia, kad tuo pačiu iš jo yra atimama ir galimybė daryti naudingus darbus tiek sau, tiek kitiems (Bentamas, 2000, p. 152–154). Kaip matyti, J. Bentamas, kaip ir Č. Bekarija, argumentavo, jog bausmė turi atgrasyti visuomenę nuo neteisėto elgesio, tačiau tuo pačiu ir detaliau išplėtojo specialiosios prevencijos – pačio nusikaltėlio atgrasymo nuo veikimo nusikalstamai ateityje – idėją. J. Bentamas formavo bausmės, kuri yra naudinga visai visuomenei teoriją – bausme turi būti siekiama ne tik įbauginti, bet ir perauklėti nusikaltėlį, taip, kad jis būtų vertingas visuomenei, kitu atveju bendruomenė patirs nuostolius. Pastebėtina, jog

pastarasis teiginys gali būti vertinamas, kaip resocializacijos teorijos apraška, vis dėl to, J. Bentamo idėjos šiuo aspektu nebuvo itin išvystytos, kadangi filosofas sutelkė dėmesį į bausmės, kaip įrankio, kuris padeda sustabdyti nusikaltimus ateityje, analizę.

Viena iš „jauniausių“ bausmės teorijų – nusikaltėlio reintegracijos (resocializacijos) teorija, pradėjo formuotis XX a. F. Tanenbaumas 1938 m. veikale „Nusikaltimas ir bendruomenė“ sukūrė „etikečių“ teoriją. Sociologas teigė, jog nusikaltėlis yra socialinės stigmos ir atskirties pasekmė – visuomenės reakcija į nusikaltimą padariusį asmenį formuoja jo kriminalinį identitetą. Asmuo, kuriam užklįjaujama nusikaltėlio etiketė, ilgainiui pats save pradeda matyti save kaip tokį, ko pasėkoje, yra didesnė galimybė, kad jis ateityje vėl elgsis neteisėtai. F. Tanenbaumas kritikavo kalėjimus, teigdamas, jog pagrindinis įkalinimo įstaigų tikslas turėtų būti nusikaltusiųjų paruošimas gyvenimui laisvėje. Jeigu kalinimo sąlygos yra tokios, kad kalinio įpročiai ne tik lieka tokie patys kaip prieš nubaudimą, bet ir pablogėja, tuomet įkalinimo įstaigos neatlieka savo paskirties. Siekiant resocializuoti kalinius būtinas jų švietimas, aplinkos, kuri atspindi laisvę, sukūrimas ir visuomenės palaikymas (Tanenbaumas, 1938, p. 19–20, 292–293). Taigi, resocializacijos teorijos ašis yra pats nuteistasis – vadovaujantis šia samprata, teigiamų pokyčių skatinimas įkalinimo įstaigose bei humaniškas elgesys su nuteistaisiais, ilgainiui mažina nusikalstamumą ir turi naudos visai visuomenei. Viena iš įdomesnių šios teorijos idėjų yra ta, jog pati visuomenė sukuria tam tikrą nusikaltėlių socialinę grupę, todėl turi būti siekiama ne tik pakeisti pačio nuteistojo požiūrį į nusikalstamą elgesį, bet ir visuomenės požiūrį į jį.

Apibendrinant darytina išvada, jog požiūris į bausmę ir jos tikslus neturi vienos nusistovėjusios ir visuotinai priimtinos sampratos, kadangi keičiantis visuomenės moralinėms normoms, socialinėms bei politinėms struktūroms, kito ir požiūris į tai, kokia turėtų būti valstybės reakcija į neteisėtą asmens elgesį. Atpildo teorija, kuri kaip pagrindinį bausmės tikslą išskiria asmens nubaudimą remiantis idėja, jog nusikaltusio asmens fizinės ir psichologinės kančios yra savaime pelnytos, šiuolaikinėje demokratinių valstybių doktrinoje laikoma pasenusia. Griežtos bausmės nesuteikia garantijos, jog asmuo nenusikals ateityje, priešingai, tai gali sukelti neapykantą visuomenei bei radikalizuoti nuteistąjį. Be kita ko, galima įžvelgti trūkumų ir prevencinės bausmės teorijoje. Bendrosios prevencijos samprata vadovaujasi idėja, jog kiekvienas asmuo prieš darydamas nusikalstamą veiką pasveria iš to galinčias kilti teigiamas ir neigiamas pasekmes, gerai apgalvoja savo veiksmus, tačiau dauguma nusikaltimų yra padaromi spontaniškai, veikiant impulsyviai konkrečioje situacijoje. Be to, jeigu mes teigiame, jog bausmė kyla iš nusikalstamo elgesio, o jos subjektai yra valstybė bei neteisėtai besielgiantis asmuo, kyla

klausimas, ar tokia bausmė, kuri yra orientuota į tikslo, susijusio su poveikio darymu „išoriniam“ trečiajam subjektui (visuomenei), pasiekimą atitinka teisingumo principą. Tokiu atveju bausmė yra paverčiama ginklu prieš visuomenę, o pačio nusikaltėlio nubaudimas virsta formaliu veiksmu. Viena iš moderniausių laikytina resocializacijos teorija. Asmuo padaręs nusikaltimą yra visuomenės dalis, todėl yra svarbu tokiam asmeniui padėti atsisakyti nusikalstamo elgesio, jog atlikus bausmę, jis galėtų integruotis į visuomenę ir prisidėti prie bendro gėrio kūrimo. Kai skiriant bei vykdant bausmę neatsižvelgiama į konkretaus asmens socialinę aplinką, nesvarstoma, kas jį galėjo pastūmėti padaryti atitinkamą veiką, iš esmės nėra sprendžiamos ilgalaikės, įsisenėjusios problemos, kurios atlikus bausmę ir nuteistajam vėl grįžus į savo kasdienį gyvenimą, greičiausiai vėl paskatins tokį asmenį elgtis nusikalstamai. Taigi, nuteistųjų resocializacija yra vienas iš pagrindinių tikslų, kurio reikėtų siekti vykdant kriminalinę bausmę, nes tik taip gali būti užtikrinti realūs pokyčiai, kurie turės teigiamų rezultatų tiek nusikaltimą padariusiam asmeniui, tiek pačiai visuomenei.

Vis dėl to, būtų sunku teigti, jog kuriant baudžiamąją politiką yra vadovaujama tik viena iš minėtų teorijų. Kaip teigia, G. Švedas, baudžiamoji politika dažniausiai yra kelių bausmės teorijų mišinys su procentaliai skirtingomis sudedamosiomis dalimis (Abramavičius, 2001, p. 347). Bausmė apima daugelį tikslų, todėl siekiant surasti tam tikrą moralinių normų balansą, dažniausiai įstatymų leidėjas siekia apimti tam tikras konkrečias bausmių teorijų dalis ir į įstatymus integruoti mišrią bausmės koncepciją.

2. Bausmės samprata Lietuvoje

Kaip minėta, baudžiamoji politika yra ne tik teisinis, bet ir socialinis reiškinys, todėl aptariant šiuo metu egzistuojančią bausmės sampratą, svarbu apžvelgti pagrindinius reiškinius, turinčius įtakos jos vystymuisi nacionaliniu lygmeniu.

Vienas iš tokių veiksnių – tai 1940 m. okupacija, po kurios Lietuva buvo integruota į Sovietų Sąjungą (toliau ir – SSRS), dėl ko praradus autonomiją, reikėjo vadovautis tuometine autoritarinės valdžios formuojama baudžiamąją politika.

Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos (toliau ir – RTFSR) 1934 m. baudžiamasis kodeksas po okupacijos įsigaliojo ir Lietuvos teritorijoje. Šio kodekso bendrosios dalies 3 skyriaus 7 straipsnyje numatyta, jog asmenims, padariusiems visuomenei pavojingus veiksmus ar pavojingiems dėl savo ryšių su nusikaltėlių aplinka ar dėl savo neteisėtos veiklos praeityje, taikomos teismo taisomojo, medicininio ar medicininio pedagoginio pobūdžio socialinės gynos priemonės. Taigi, kodeksas išskyrė tris bausmių kategorijas. Prie teisminių taisomųjų buvo priskiriamos „tradicinės“ bausmės kaip, pavyzdžiui, laisvės atėmimas, tremtis, pataisos darbai, visuomeninis papeikimas, uždraudimas verstis tam tikru darbu ar verslu. Kaip medicininio pobūdžio priemonė buvo suvokiamas asmens pataisymas paskiriant priverstinį gydymą, kurį buvo galima sujungti su izoliavimu. Medicininio – pedagoginio pobūdžio bausmė buvo suvokiama kaip asmens pataisymas jam „įdiegiant“ sovietinę ideologiją ir taip ją perauklėjant. Be to, kaip speciali bausmė, skirta kovai su sunkiausiais (valstybiniais) nusikaltimais, nurodytas sušaudymas. Pažymėtina ir tai, jog minėtame kodekse vietoje sąvokos „bausmė“ vartojama sąvoka „socialinės gynos priemonė“ – lingvistinis vertinimas leidžia teigti, jog taip buvo siekiama pabrėžti, kad baudžiami asmenys yra dirbančiosios klasės priešai, kurie kėlė grėsmę tuometinei santvarkai, todėl minėtomis priemonėmis buvo siekiama juos neutralizuoti ir taip „apginti“ visuomenę.

RTFSR baudžiamojo kodekso 9 straipsnyje taip pat buvo išvardinti šie bausmės tikslai: a) naujiems nusikaltusiųjų asmenų nusikaltimams įspėti (specialioji prevencija); b) paveikti kitus neatsparius visuomenės narius (bendroji prevencija); c) nusikaltusius asmenys pritaikyti prie darbo žmonių valstybės bendruomeninio gyvenimo sąlygų. Sistemiškai vertinant minėtus tikslus su aukščiau aptartomis bausmių kategorijomis, teigtina, jog SSRS formavo ideologiją, kad nusikaltėliai yra atskira asmenų grupė, kuri yra svetima visuomenei, todėl bausme turi būti siekiama pakeisti tokių asmenų mąstymą, juos perauklėti ir taip paversti paklusnia totalitarinės santvarkos dalimi.

Akcentuotina ir tai, jog okupacijos metais teisės mokslo plėtra Lietuvoje negalėjo vykti sklandžiai, dėl akademinės laisvės ribojimo. Iš teisės mokslininkų buvo primygtinai

reikalaujama įrodinėti sovietinės valstybės pranašumus bei sovietinės Lietuvos valstybingumą (Maksimaitis, 2019, p. 10). Nors tai nereiškia, jog mokslinis teisinis darbas visiškai nevyko, tačiau atlikti bet kokius kriminologinius baudžiamosios politikos tyrimus, ypač tokius, kurie kritiškai analizuotų tuometinę baudimo ideologiją, buvo objektyviai neįmanoma. Kriminologijos mokslas pirmuosius du okupacijos dešimtmečius buvo visiškoje stagnacijoje ir pradėjo atgyti tik XX a. septintajame dešimtmetyje. Visgi, verta pažymėti, jog iki XX a. devinto dešimtmečio, tyrimus buvo galima atlikti tik marksistinės ideologijos rėmuose. Publikacijose apie bausmių skyrimą buvo nurodoma, jog bausme yra siekiama nubausti ir perauklėti nuteistąjį, kad jis bei visuomenė ateityje nedarytų nusikalstamų veikų, akcentuojamas ir bausmės neišvengiamumas, o nusikaltėliai buvo traktuojami kaip atskiras „kontingentas“ su tam tikromis neigiamomis savybėmis, kaip degradacija ar antivisuomeniškumas (Kiškis, 2017, p. 48–49). Okupacijos laikotarpiu išleisti kriminologiniai moksliniai darbai buvo „sterilūs“ ir visiškai atitiko sovietų valdžios brukamas idėjas: visuomenė buvo skirstoma į linkusius nusikalsti ir į įstatymo besilaikančius, o kaip pagrindinis bausmės tikslas buvo suvokiamas asmens perauklėjimas, kuris turėjo mažinti nusikalstamumą. Tai suformavo tam tikrą mokslinių žinių „spragą“ bausmių skyrimo ir vykdymo srityje, o tai, neabejotinai turėjo įtakos ir tolimesnei bausmės sampratos raidai Lietuvoje.

Kaip minėta, 1940 m. Lietuvos teritorijoje įsigaliojo RTFSR baudžiamasis kodeksas, 1941 m. Lietuvą okupavo nacistinė Vokietija, o 1944 m. sovietų kariuomenė antrą kartą okupavo Lietuvą, todėl RTFSR baudžiamasis kodeksas Lietuvos teritorijoje vėl įgijo įstatyminę galią ir baigė galioti tik 1961 m. Tais metais įsigaliojo Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas, kuris atitiko RTSFR baudžiamojo kodekso nuostatas. Lietuvai išsikovojus nepriklausomybę šis kodeksas buvo atitinkamai taisomas ir koreguojamas ir galiojo iki naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso priėmimo 2003 m..

Taigi, Sovietų Sąjungos įdiegta teisinė sistema Lietuvos teritorijoje galiojo daugiau nei penkis dešimtmečius, o Lietuvai tapus nepriklausoma, apie tryliką metų, iki Baudžiamojo kodekso priėmimo 2003 m., baudžiamosios teisės pamatas buvo iš SSRS „paveldėtos“ nuostatos. Dėl to sovietų ideologijos atgarsiai neabejotinai pastebimi ir nepriklausomos Lietuvos baudimo kultūroje, visuomenės požiūryje ir teisėkūros procesuose.

Kitas svarbus veiksnys – tarptautiniai teisės aktai. Europos Sąjungos teisės aktai baudžiamajai teisei, lyginant su kitomis teisės šakomis, nedaro didelės įtakos dėl ribotos kompetencijos šioje srityje (Švedas, 2010, p. 8). Vis dėlto, tarptautiniai teisės aktai nustato

minimalius standartus, kurių turi laikytis kiekviena, prie jų prisijungusi, valstybė. Pavyzdžiui, 1995 m. Lietuva ratifikavo Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, kuri įsakmiai draudžia kankinimus, vergiją ir kitokį žiaurų elgesį su žmonėmis. Taigi, šios konvencijos pagrindu, buvo įsipareigota Lietuvoje kurti teisingą bei proporcingą bausmių sistemą, kuri gerbia fundamentalias žmogaus teises. Lietuva, siekdama įstoti į Europos Sąjungą bei prisitaikyti prie tuo metu Europoje vyraujančių tendencijų, 1998 m. mirties bausmę iš savo teisinės sistemos panaikino (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas). Ypač daug bausmių vykdymui aktualių tarptautinių teisės aktų yra rekomendacinio pobūdžio, vienas iš tokių – Europos Tarybos 1982 m. rekomendacija Nr. (82)16 „Dėl paleidimo iš kalėjimų“, kuriame įtvirtinta, jog turi būti teikiamas prioritetas nuteistųjų paleidimui iš kalėjimų, nes tai daro kalėjimų sistemą pažangia ir humaniška. Be to, tarptautiniu lygmeniu egzistuoja ir neteisminis priežiūros mechanizmas – Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą periodiškai lankosi valstybių narių įkalinimo įstaigose, teikia ataskaitas bei rekomendacijas, taip siekiant užkirsti kelią egzistuojantiems ir galintiems atsirasti ateityje žmogaus teisių pažeidimams. Verta paminėti, jog bausmės sampratai turi įtakos ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau ir – EŽTT) formuojama praktika, į kurią valstybės narės privalo atsižvelgti leisdamos nacionalinius įstatymus, formuodamos teismų praktiką bei kurdamos bausmių vykdymo sistemą.

Iškovojus nepriklausomybę, pasikeitus politiniam ir ekonominiam klimatui, atsiradus informacinių šaltinių gausai bei aukščiau aptartam tarptautinės teisės kontekstui, atitinkamai pradėjo kisti ir bausmės samprata. R. Drakšas (2004) m. nurodo, jog labiausiai pasitvirtina mišri teorija, kuri iškelia kelis bausmės tikslus – atpildo, auklėjimo ir apsaugos nuo nusikalstamų veikų. Nors straipsnyje visiškai neatsisakyta sovietmečiu vyravusių paradigmu, tuo pačiu išsakyta ir nauja idėja, jog minėtus bausmės tikslus galima pasiekti tik skiriant humaniškas bausmes. I. Kuginytė-Arlauskienė (2006) analizavo resocializacijos svarbą ir pateikė nuomonę, jog: „Kol kas visuomenė dar nėra pilnai pasirengusi jų (*past. nuteistųjų*) priimti, todėl yra labai svarbu ją šviesti ir keisti visuomenės nuomonę apie buvusius nuteistuosius“ (Kuginytė-Arlauskienė, p. 187, 2006). Kaip matyti, po įstojimo į Europos Sąjungą Lietuvos teisininkų-mokslininkų bendruomenėje itin greitai atsirado diskursas apie bausmės tikslų pasiekimą darant kuo mažiau žalos nuteistajam bei pradėta formuoti samprata, jog nuteistasis nėra „*baubas*“, kurio visuomenė turi šalintis, atvirkščiai – visuomenė turi aktyviai įsitraukti į tokio žmogaus resocializaciją.

Neseniai priimtame Konstitucinio Teismo nutarime, nurodyta, jog „asmuo, nubaustas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme, turi būti taisomas“, „nuteistieji galėtų

pasinaudoti jų resocializacijai itin svarbia priemone <...> skatinančia pasitaisyti“, „įstatymų leidėjas įstatymu turi nustatyti jiems (nuteistiesiems) taikomas, jų perauklėjimą <...> skatinančias <...> bausmės atlikimo sąlygas“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. birželio 4 d. nutarimas). Lyginant su 1998 m. nutarimu, kuriame nurodyta, jog bausmės esmę sudaro asmens, padariusio nusikaltimą, nubaudimas, o jos turinį – nuteisto asmens tam tikrų teisių ir laisvių suvaržymas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas), šiame nutarime pateikta kiek liberalesnė bausmės samprata, kuri aprėpia ir nuteistojo resocializaciją. Vis dėlto, Konstitucinis Teismas pasisakydamas dėl bausmės esmės vis dar naudoja tokias sąvokas, kaip „perauklėjimas“ ir „taisymas“. Kaip jau aptarta aukščiau, šios sąvokos turi neigiamas asociacijas ir primena sovietiniu laikotarpiu egzistavusį tinkamo mąstymo „įdiegimo“ požiūrį į nuteistuosius.

Pastebėtina, jog ir šiuolaikinėje teismų praktikoje po truputį pradedama nukrypti nuo į baudimo politiką orientuotos bausmės sampratos. Lietuvos Aukščiausias Teismas išaiškino, jog bausmės vykdymo atidėjimas nėra išimtinė bausmės realizavimo forma. Bausmės vykdymo atidėjimo institutas yra viena iš baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo formų, kuris yra vienas efektyviausių racionalios baudžiamosios politikos instrumentų, leidžiantis kontroliuoti nusikalstamas veikas padariusių asmenų elgesį laisvėje, neardant jų socialinių ir ekonominių ryšių, apsaugant nuo neigiamo kalinių poveikio, taip mažinant nusikalstamų veikų recidyvo tikimybę. Šioje nutartyje taip pat pasisakyta, jog, negali būti traktuojama kaip teisinga tokia bausmė, kuri įgyvendina tik vieną – nubaudimo, tikslą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2025 m. vasario 20 d. nutartis Nr. 2K-1-813/2025). Tokia bausmės sampratos interpretacija, kuri prioritetą teikia kalinimo žalos mažinimui, nuteistojo socialinių ryšių išsaugojimui bei kalinimo atvėrimui, Lietuvos teisinėje sistemoje yra ganėtinai nauja, todėl tikėtina, jog jai „prigyti“ praktikoje užtruks laiko.

Apibendrinant, darytina išvada, jog šiuo metu Lietuvoje egzistuojančią bausmės sampratą būtų sunku apibrėžti viena teorine koncepcija. Formaliai Lietuva yra prisijungusi prie pačių svarbiausių žmogaus teises ginančių konvencijų, bendradarbiauja su įvairiomis tarptautinėmis organizacijomis, siekia optimizuoti ir harmonizuoti baudžiamąją politiką su Europos Sąjungos teise, atlieka įvairius mokslinius darbus ir tyrimus, naujausiuose Konstitucinio Teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pateiktuose teisės doktrinos išaiškinimuose, orientuojamasi ne tik į žmogaus nubaudimą, bet ir į jo resocializaciją, liberaliau žiūrima į lengvesnes bausmės realizavimo formas. Nepaisant to, Pasaulio kalėjimų apžvalgos (*angl.* World Prison Brief) 2024 m. duomenimis 100 000 Lietuvos gyventojų teko 156 įkalintų asmenų (tarp Europos Sąjungos valstybių didesnis skaičius yra

tik Čekijos Respublikoje, Latvijoje, Lenkijoje ir Vengrijoje), o Lietuvos kalėjimų tarnybos statistiniais duomenimis 2024 m. teismo nuosprendžiu paskirtos bausmės vidurkis siekia 6 metus 7 mėnesius ir 28 dienas. Verta pabrėžti ir tai, jog Europos nusikalstamumo ir baudžiamosios justicijos statistinių šaltinių šeštojo leidimo knygoje nurodyti duomenys atskleidžia, jog registruotas nusikalstamumas Lietuvoje yra vienas mažiausių Europos Sąjungoje (panašūs duomenys atspindi ir septintojo leidimo preliminarinio knygoje) (Aebi ir kt, 2021). Taigi, realybėje Lietuvoje egzistuoja itin griežta baudimo kultūra, kuri, atsižvelgus į registruoto nusikalstamumo rodiklius bei į tarptautiniais standartais paremtą siekį liberalizuoti bausmių sistemą, neturi racionalaus paaiškinimo.

3. Bausmės tikslų analizė

Bausmės tikslai yra skirtingų bausmės teorijų apraška. Įstatymo leidėjo nurodyti bausmės tikslai iš esmės apibūdina valstybės baudžiamosios politikos kryptingumą, todėl šiuo atveju yra verta išsamiau apžvelgti Baudžiamajame kodekse nurodytus bausmės tikslus, kaip jie yra interpretuojami Lietuvos teisės doktrinoje bei įvertinti kiekvieno iš jų įtvirtinimo įstatyme būtinybę.

BK 41 straipsnio 2 dalyje yra nurodyti šie bausmės tikslai: 1) sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo; 2) nubausti asmenį, kuris padarė nusikalstamą veiką; 3) atimti ar apriboti nuteisto asmens galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas; 4) paveikti bausmę atlikusius asmenys, kad jie nedarytų naujų nusikalstamų veikų; 5) užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą.

Pirmasis minėtame straipsnyje nurodytas tikslas – asmenų sulaikymas nuo nusikalstamų veikų darymo – įtvirtina būtinybę paveikti ne konkretų asmenį, kuris padarė nusikalstamą veiką, o visą visuomenę (bendroji prevencija). Šis tikslas yra įgyvendinamas informuojant ir įbauginant kitus asmenis baudžiamajame įstatyme apibrėžiant nusikaltimus ir nurodant už juos gresiančias bausmes bei vykdant ir skiriant bausmes nusikaltimus padariusiems asmenims (Abramavičius, 2004, p. 264). Vadovaujantis šia samprata galima daryti išvadą, jog bendroji prevencija Lietuvoje yra įgyvendinama baudžiamojo įstatymo leidyba ir jo taikymu praktikoje. Taigi, norint įgyvendinti šį tikslą, bausmė turi būti tokia atgrasanti, kad tai visuomenei sukeltų ilgalaikį baimės jausmą, o įsisąmonintos galinčios kilti negatyvios pasekmės skatintų asmenis gerbti ir laikytis įstatyme įtvirtintų nuostatų. Remiantis klasikine bendrosios prevencijos teorija, tik griežta bausmė gali atgrasyti ir sulaikyti bendrąją visuomenę nuo nusikalstamų veikų darymo, o tai visiškai prieštarauja humaniškos bausmės ideologijai, kurią propaguoja Europos Sąjungos bei kiti tarptautiniai teisės aktai prie kurių yra prisijungusi Lietuva ir labiau primena sovietmečio tradicijas, kurių yra stengiamasi atsisakyti. Be to, įstatyme įtvirtinus minėtas bausmes, reikėtų preziumuoti, jog kiekvienas visuomenės narys yra išsamiai susipažinęs su baudžiamuoju įstatymu, seka jo pakeitimus ir žino kokios sankcijos ir kokie jų dydžiai gresia už konkrečių nusikalstamų veikų padarymą, o toks lūkestis yra tiesiog neįgyvendinamas. Būtų galima pateikti argumentą, jog galbūt tuomet valstybė turėtų skirti lėšų visuomenės informavimo (realistiškai – jos įbauginimo) finansavimui, tačiau nepaisant Lietuvoje ne kartą darytų socialinių reklamų dėl vairavimo išgėrus, ar smurto artimoje aplinkoje, šios problemos išlieka aktualiomis ir šiai dienai, todėl abejotinas tokių priemonių veiksmingumas.

Kita iš šio tikslo kylanti problema yra ta, jog šios bausmės turi ne tik egzistuoti įstatyme, bet ir būti įgyvendinamos praktikoje, nes tik realiai skiriama ir vykdoma bausmė

gali būti atgrasanti. Čia galima pastebėti kelis prieštaravimus. Pirma, susidaro paradoksali situacija, nes bendroji prevencija kaip tikslą išsikelia nusikalstamo elgesio eliminavimą visuomenėje, tačiau tuo pačiu efektyviam bendrosios prevencijos įgyvendinimui, reikia, kad kažkas darytų nusikaltimus ir už tai būtų nubaustas. Net jeigu darytume prielaidą, jog šiuo atveju įstatymo leidėjas traktuoja nusikalstamumą kaip kiekvienoje visuomenėje egzistuojantį socialinį reiškinį, kurio mastą yra siekiama mažinti, bendrosios prevencijos tikslas vis vien prieštarautų tokiai logikai, kadangi pripažinus, jog visuomenėje visada bus nusikalstamo elgesio apraiškų, tuo pačiu būtų ir pripažinta, jog tai yra socialinė problema, kurią reikia spręsti atitinkamomis (politinėmis, ekonominėmis, nevyriausybinėmis ir kt.) priemonėmis, o ne visuomenės gąsdinimu. Pažymėtina ir tai, kad mokslinėje literatūroje yra pripažįstama, jog bendrosios prevencijos veiksmingumas nėra pagrįstas empiriniais tyrimais. Taip pat kriminologiniai tyrimai rodo, jog visuomenės teisinių sankcijų suvokimas yra nestabilus, o tai reiškia, jog laikui bėgant keičiasi ir žmonių nuomonė bei įsitikinimai susiję su bausmių sistema, o tai daro bendrąją prevenciją sunkiai įgyvendinama. Be to, manytina, jog moralinis pasmerkimas ar socialinis nepritikimas yra labiau nuo nusikalstamų veiksmų atgrasantys reiškiniai nei baudžiamajame įstatyme įtvirtintos sankcijos ir jų pritaikymas praktikoje (Williams, Hawkins, 1986, p. 546-569). Antra, tai reikštų, jog teismas skirdamas bausmę nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui, turėtų atsižvelgti ir į tai, ar pastaroji bausmė yra pakankama įbauginti visuomenę, tačiau tokia sąlyga prieštarautų bausmės individualizavimo principui, pagal kurį turi būti įvertintos tik tos aplinkybės, kurios yra išimtinai susijusios su kaltininko asmenybe ir jo padaryta neteisėta veika. BK 54 straipsnio kontekste, bendroji prevencija nėra įvardyta kaip bausmės rūšiai, ar jos dydžiui turinti reikšmės aplinkybė, o tai suponuoja, jog įstatymo leidėjas nesuteikia realių priemonių šio tikslo įgyvendinimui bausmės skyrimo srityje. Trečia, siekiant įbauginti, bausmės vykdymas, kaip ir bausmės skyrimas, turi kelti baimę visuomenei. Iš to išplaukia, jog įkalinimo įstaigų sąlygos iš principo turi būti blogos, tačiau ši idėja prieštarauja kitiems nacionaliniams teisės aktams. Pavyzdžiui, abejotina, ar Lietuvos Respublikos suėmimo vykdymo įstatyme (toliau ir – SVĮ), kuriame yra reglamentuojami kalinimo sąlygų standartai ir įtvirtintos kalinių teisės į užimtumą, ugdymą, saugumą, higienos reikalavimus atitinkančias patalpas, ir kt., didina visuomenės įbauginimo efektą. Ketvirta, vadovaujantis šiuo tikslu, nepagrįstomis taptų bet kokios kriminalinės bausmės švelninimo, įkalinimo atvėrimo, ar lygtinio paleidimo galimybės, nes tai būtų nesuderinama su šio tikslo pamatine idėja, jog visuomenę turi suvokti bausmę kaip negatyvią nusikalstamo elgesio pasekmę.

Sistemiškai analizuojant tiek patį Baudžiamąjį kodeksą, tiek kitus teisės aktus, tampa akivaizdu, jog bendrosios prevencijos tikslas turi daug teorinių probleminių aspektų, o jo įgyvendinimas praktikoje yra sunkiai įsivaizduojamas. Įstatymo leidėjas nedetalizuoja, kokiomis priemonėmis šis tikslas turėtų būti įgyvendinamas, todėl apskritai tampa neaišku kaip jį reikėtų suderinti su aukščiau minėtomis įstatymo nuostatomis. Kvestionuotinas ir šio tikslo įtvirtinimas bausmės tikslų sąrašo viršuje – vardan bendrosios prevencijos nuteistasis tampa „atpirkimo ožiu“, kuriam skiriant bei vykdant kriminalinę bausmę yra siekiama pamokyti visuomenę, todėl savo esme šis tikslas yra labiausiai nutolęs nuo kaltininko, kaip baudžiamojo proceso subjekto.

Atsižvelgiant į tai darytina išvada, jog visuomenės įbauginimo tikslas iškraipo teisinę sistemą, o ir jo įtvirtinimas baudžiamajame įstatyme yra deklaratyvus, todėl manytina, jog būtų racionalu apskritai jo atsisakyti.

Antrasis tikslas – nubausti asmenį, kuris padarė nusikalstamą veiką – įtvirtina ne ką kitą, kaip atpildo idėja. Lietuvos teisės doktrinoje daug diskusijų dėl šio tikslo įtvirtinimo baudžiamajame įstatyme nekyla. Nubaudimas yra traktuojamas kaip vienas iš skiriamųjų bausmės požymių (Piesliakas, 2008, p. 208–209). Atpildas įkūnija valstybės vykdomo teisingumo esmę – kiekvienas dorovingas pilietis turi gerbti valstybės teisinį autoritetą, todėl tas, kuris pažeidžia įstatymus, susilaukia dėsningo valstybės atpildo, kuris tuo pačiu turi būti ir teisingas, t. y. proporcingas padarytam nusikaltimui (Arlauskas, 2007, p. 15–19). Nubausti nusikaltusį asmenį reiškia įgyvendinti teisingumo principą – todėl, kai kurių autorių teigimu, BK 41 straipsnio 2 dalies 5 punkte nurodytas tikslas yra nereikalingas, nes savo turiniu ir prasme sutampa su minėtu nubaudimo tikslu (Vaišvila, 2004, p. 10–11).

Taigi, Lietuvoje atpildas yra suvokiamas kaip pagrindinė bausmės paskirtis, be kurios baudžiamoji teisė negali egzistuoti. Lietuvos autoriai šio tikslo svarbą grindžia šiomis idėjomis – yra svarbu pagrįsti valstybės kompetenciją skiriant bausmes, nubausti asmenis, kurie yra kalti nusikalstamos veikos padarymu bei skirti teisingas ir proporcingas bausmes (Arlauskas, 2007, p. 15). Deja, tokia samprata gali būti kritikuojama keliais aspektais, todėl toliau bus analizuojami jos trūkumai.

Pirmiausia reikėtų aptarti „tikslą“ sąvokos reikšmę bendrąją prasme. Tikslas – tai galutinis rezultatas, kurio yra siekiama atliekant konkretų veiksmą. Taigi, šiuo atveju veiksmas yra bausmės skyrimas. Siekiant suformuluoti, kokia yra bausmės paskirtis, turime atsakyti į klausimą, ko siekia valstybė numatydamą ir skirdama bausmę. G. Švedo vertinimu nubaudimas yra bausmės esmė, todėl tai turi būti suvokiama kaip priemonė kitiems tikslams pasiekti, o ne atskiras bausmės tikslas (Abramavičius, p. 2001, p. 352). Šiuo aspektu manytina, jog Lietuvos doktrinoje bausmės definicija tapatinama su bausmės

tikslu. Bausmė, lingvistinė prasme, yra asmens nubaudimas už netinkamą elgesį. Todėl iš tiesų skiriant ir vykdant bausmę asmuo yra nubaudžiamas, tačiau tai tėra šių veiksmų apibūdinimas, o ne jais siekiamų tikslų apibrėžimas. Teigdami, jog nubaudimas yra bausmės tikslas, iš esmės sukuriame situaciją, kai pats veiksmas tampa galutiniu rezultatu, o tai panaikina tikslo, kaip tokio, reikšmę. Taigi, argumentas, jog nubaudimas yra bausmės pagrindinė paskirtis suponuotų išvadą, jog bausmė apskritai neturi jokių tikslų, o tai būtų objektyviai neteisinga, kadangi įstatymas kelia dar keturis tikslus, kuriais turi būti išpildyta bausmės paskirtis.

Kaip minėta, atpildo tikslo egzistavimą Baudžiamajame kodekse bandoma pateisinti jam suteikiant išvestinius tikslus. Vienas iš jų – būtinybė pagrįsti valstybės kompetenciją bausti nusikaltusius asmenis. Valstybės teisė bausti kyla ne iš atpildo tikslo, o iš konstitucinės teisinės valstybės principo. Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau ir – Konstitucija) preambulė įtvirtina atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekį, kuris suponuoja tai, jog privalu stengtis užtikrinti, kad kiekvienas asmuo ir visa visuomenė būtų saugūs nuo nusikalstamų kėsinių (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2012 m. birželio 4 d., 2017 m. gegužės 19 d. nutarimai). Tai reiškia, jog demokratinėje teisinėje valstybėje įstatymų leidėjas turi teisę ir kartu pareigą įstatymais uždrausti veikas, kuriomis daroma esminė žala asmenų, visuomenės ar valstybės interesams (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2009 m. birželio 8 d., 2017 m. kovo 15 d. nutarimai). Be kita ko, viena iš žmogaus teisių ir laisvių bei kitų konstitucinių vertybių apsaugos ir gynimo priemonių yra baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai). Pagal Konstituciją konkrečių veikų kriminalizavimas ir baudžiamosios atsakomybės už jas diferencijavimas pirmiausia yra valstybės baudžiamosios politikos klausimas, kurį įstatymų leidėjas sprendžia naudodamasis turima plačia diskrecija ir atsižvelgdamas į tų veikų pavojingumą, mastą, nusikalstamumo prevencijos prioritetus, kitas reikšmingas aplinkybes, tačiau nepažeisdamas Konstitucijos ir iš jos kylančių imperatyvų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas).

Be to, amerikiečių filosofas Johnas Dewey teigė, jog siekiant įprasminti valstybės teisę bausti už įstatymo pažeidimus, yra privaloma susieti bausmę su būsimois pasekmėmis. Jeigu mes, kaip visuomenė, nepritariame konkrečiam įvykiui, tai reiškia, kad mes apskritai nepritariame tokiam elgesiui, o ne tik pavienėms šio elgesio apraiškoms ir siekiame, kad tai daugiau nepasikartotų. Tai reiškia, jog baudžiamoji atsakomybė turi būti siejama su tokio žmogaus elgesio pakeitimu į gerąją pusę, todėl bausmė būtinai turi turėti

ateities perspektyvą (Shook, 2004, p. 67–68). Taigi, valstybė skirdama bausmę turėtų būtų ne trumparegiška, tačiau siekti tam tikrų pokyčių ateityje, kurie ilginiui suteiktų naudos tiek pačiai visuomenei, tiek pačiam nuteistajam. Dėlto nubaudo tikslu grindžiama valstybės teisės bausti samprata, kuri teigia, jog asmenį reikia nubausti vien dėlto, nes jis pažeidė visuotinį sutarimą, yra tiesiog beprasmiškos valstybės autoriteto demonstravimo pateisinimas.

Kaip matyti, valstybei, kaip visos visuomenės organizacijai, kyla priedermė veiksmingai ginti viešąjį interesą, o tai atitinkamai suteikia kompetenciją spręsti dėl veikų kriminalizavimo bei baudžiamosios atsakomybės už jų padarymą įtvirtinimo. Teisingumą vykdančios institucijos skiria bei vykdo bausmes vadovaujantis įstatymais ir taip realizuojant valstybės, kaip įstatymų leidėjo, valią. Taigi, valstybės kompetencija bausti yra kildinama iš didžiausių teisinę galią turinčio įstatymo – Konstitucijos, todėl atpildo tikslo įtvirtinimas Baudžiamajame kodekse gali būti traktuojamas tik kaip valstybės autoriteto pabrėžimas (nors ideologiniu aspektu tai taip pat būtų ydinga, kadangi tokia samprata yra būdinga totalitarinėms valstybėms), o ne pagrindimas.

Lietuvos doktrinoje taip pat yra formuojama teisingo atpildo idėja. Vėlgi, tai galima kvestionuoti keliais aspektais. Teisingas atpildas yra išimtinai siejamas su bausmės, kuri yra adekvati nusikaltimui, parinkimu neperžengiant teisėtumo ribų (Arlauskas, 2007, p. 16–17). Taigi, tokia samprata teisingumą sieja su objektyviais kriterijais – nusikaltimo pavojingumu, pobūdžiu, sunkinančiomis ir lengvinančiomis aplinkybėmis ir neapima subjektyvių kriterijų – kaltininko charakterio savybių bei kitų aktualių vertybinių aspektų. Čia ir pasireiškia atpildo tikslo netobulumas, nes esant vienodiems objektyviems kriterijams, subjektyvūs kriterijai, sudaro prielaidas bausmės individualizavimui, o tai yra teisingos bausmės skyrimo pagrindas (Jovaišas, 2007, psl. 94–95). Be to, jeigu visiškai sutapatintume atpildo tikslą su teisingumo principu, kyla klausimas, kaip tuomet būtų pateisinamos tokios teisinės priemonės, kaip, pavyzdžiui, bausmės mažinimas BK 64¹ straipsnio pagrindu, bausmės vykdymo atidėjimas, ar atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės. Dėl minėtų priežasčių, abejotina, ar šiuo atveju teisingo atpildo idėja yra pakankama priežastis nubaudo tikslo įtvirtinimui baudžiamajame įstatyme, kadangi BK 41 straipsnio 2 dalies 5 punkte yra nurodytas teisingumo principo užtikrinimo tikslas, kuris apima ne tik nusikaltimui proporcingos bausmės skyrimo reikalavimą, bet ir kitus elementus, kurie yra fundamentalūs teisingumo vykdymui demokratinėje valstybėje.

Be to, pastebėtina ir tai, jog valstybės baudžiamoji politika negali būti nukreipta ir į nubaudo ir į resocializacijos įgyvendinimą, tačiau BK 41 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtintas ir resocializacijos tikslas. Jeigu vienas iš bausmės tikslų yra asmens nubaudoimas,

šia logika turi būti pagrįstas ir bausmės vykdymo procesas, o tai objektyviai nesuderinama su resocializacijos tikslu, kuris yra pagrįstas ne baudimu, o reikiamų socialinių priemonių suteikimu, tam, jog padėti nusikaltusiems asmenims sėkmingai integruotis į visuomenę po bausmės atlikimo.

Taigi, nors sutiktina su doktrinoje vyraujančia nuomone, jog nubaudimas yra bausmės požymis, kuris apibrėžia bausmės sąvoka, tai jokių būdu negali būti traktuojama kaip bausmės tikslas. Siekiant realių pokyčių, bausmės tikslai turi būti nukreipti į ateitį, kitaip prievartos priemonių taikymas taptų savitiksle valstybės autoriteto demonstracija. Nors modernioje teisės doktrinoje atpildė tikslas yra aiškinimas kur kas plačiau nei archajiška „akis už akį“ idėja, tačiau dėl aukščiau minėtų priežasčių, Lietuvos teisinei sistemai šis tikslas neturi ypatingos svarbos. V. Piesliako teigimu, nubaudimo tikslas yra siejamas su nuostoliais, išgyvenimais, praradimais ir nepatogumais (Piesliakas, 2008, p. 210) – abejotina, ar tokias neigiamas sąsajas turintis tikslas gali pozityviai prisidėti prie darnios ir humaniškos bausmės tikslų sistemos formavimo. Dėl minėtų priežasčių manytina, jog šio tikslo išskyrimas baudžiamajame įstatyme yra ne tik nereikalingas, bet ir žalingas – siekiant atsisakyti griežtos baudimo kultūros ir iš jos kylančių stigmų, visų pirma reikėtų svarstyti apie šio tikslo pašalinimą iš baudžiamojo įstatymo.

Trečiasis tikslas – atimti ar apriboti nuteisto asmens galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas – siekia užkirsti kelią nuteisto asmens pakartotiniam nusikalstamam elgesiui ateityje. Taigi, šis tikslas yra orientuotas į patį kaltininką ir teoriškai yra traktuojamas kaip individualioji prevencija. Vis dėl to, Lietuvos doktrinoje jis yra suprantamas gan siauriai. Baudžiamojo kodekso komentare nurodyta, jog atėmimo ir apribojimo tikslas, turi būti siejamas su bausme, kuri sudaro tokias fizines sąlygas, kurios užkardo bet kokias galimybes pakartotinai veikti nusikalstamai ateityje (Abramavičius, 2004, p. 265). Be kita ko, toks šio tikslo aiškinimas, leidžia daryti išvadą, jog jis gali būti įgyvendinamas skiriant tokias bausmes, kaip, pavyzdžiui, laisvės atėmimas, ar apribojimas (Piesliakas, 2008, p. 210). Tokia samprata leidžia preziumuoti, jog visi bausmės tikslai gali būti įgyvendinti tik skiriant pačią griežčiausią bausmės rūšį, o tai, vėlgi formuoja ydingą, tik į nubaudimą orientuotą teisės doktriną, kadangi teismų praktikoje yra laikomasi pozicijos, jog bausmė turi apimti visus BK 41 straipsnio 2 dalyje nurodytus tikslus, nei vienam iš jų nesuteikiant ypatingos prioritetinės reikšmės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 8 d. nutartis). Svarbu pabrėžti, jog, toks aiškinimas pats savaime nėra ydingas, kadangi ir pačiame baudžiamajame įstatyme nėra suteikiama išskirtinė reikšmė kažkuriam iš tikslų. Dėl to darytina išvada, jog asmuo gali būti fiziškai sulaikytas nuo nusikalstamų veikų darymo skiriant arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo

iki gyvos galvos bausmes. Tačiau, net gi, skiriant šias bausmes minėtas tikslas vis vien yra įgyvendinimas tik tam tikrą ribotą laiko tarpą, kadangi nuteistieji, atlikę jiems skirtą bausmę, kažkada grįš į visuomenę ir taip išnyks izoliavimo sąlygos, kurios turėjo atimti, ar apriboti, jiems galimybę elgtis neteisėtai. Verta pažymėti, jog net skiriant laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę BK 51 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta galimybė nuteistajam atlikus dvidešimt metų jam paskirtos bausmės, ją pakeisti į terminuotą laisvės atėmimo bausmę. Tai suponuoja išvadą, jog izoliavimas nuo visuomenės yra natūrali laisvės atėmimo bausmės pasekmė, tačiau abejotina, ar asmens sulaikymą nuo nusikalstamų veikų darymo galima išskirti kaip atskirą bausmės tikslą, kadangi fiziniai apribojimai, kuriais šis tikslas yra įgyvendinamas, yra laikini. Be to, asmenys nusikalsta net ir vykdant laisvės atėmimo bausmę, todėl apskritai kvestionuotina, ar ši priemonė yra efektyvi.

Kita problema – fizinio asmens sulaikymo nuo nusikalstamų veikų laikinumas suponuoja tai, jog efektyviam šio tikslo įgyvendinimui, turi būti skiriamos kuo ilgesnės laisvės atėmimo bausmės. Nusikalstamumo prevencija tokiomis priemonėmis tampa paradoksali, kadangi bausmė, kai kuriais atvejais didina keršto poreikį, o ilgalaikė laisvės atėmimo bausmė, dėl didelių pokyčių visuomenėje, gali sukelti dezadaptacijos jausmą (Kuklianskis ir kt., 2001, p. 6–7). Be to, Lietuvoje egzistuoja kolektyvinio kalinimo sistema, o tai reiškia, jog įkalinimo įstaigose gyvuoja itin stipri subkultūra. Kai kurios šios subkultūros taisyklės – neskųsti, nebendrauti su įkalinimo įstaigų darbuotojais, ar žemesnės kastos kalintais (Vaičiūnienė, 2017, p. 185), neabejotinai sukuria socialinę aplinką, kurioje praleidus ilgą laiko tarpą, susiformavęs priešiškus sistemai neišnyksta ir po bausmės atlikimo yra išsinešamas į laisvę, todėl atsiranda didesnė tikimybė, kad tokie asmenys vėl nusikals.

Šiame kontekste svarbu paminėti, jog šis tikslas gali būti įgyvendintas ir neskiriant laisvės atėmimo bausmės, ar jos realaus atlikimo, tačiau itin retais atvejais. Taip yra tada, kai teismas kartu su bausme skiria tam tikras baudžiamojo poveikio priemones – viešųjų teisių, teisės dirbti, užsiimti tam tikra veikla atėmimą, ar turto konfiskavimą. Tačiau, pastebėtina, jog šios baudžiamojo poveikio priemonės gali užkirsti kelią tik labai ribotam nusikalstamų veikų ratui, kadangi jos atima galimybę daryti tik specifines su viešuoju interesu susijusias veikas, kurios yra analogiškos nuteistojo asmens padarytam nusikaltimui. Be to, vadovaujantis BK 67 straipsnio 2 dalimi, baudžiamojo poveikio priemonės gali, o ne privalo būti skiriamos kartu su bausme. Pavyzdžiui, vienoje byloje asmuo buvo nuteistas trejų metų laisvės atėmimo bausme, už tai, kad vairuodamas kelių transporto priemonę pažeidė kelių eismo saugumo taisykles, dėlto įvyko eismo įvykis, dėl kurio žuvo žmogus (BK 281 straipsnio 5 dalis). Kasacinis teismas konstatavo, jog pirma –

pirmosios instancijos teismas skirdamas, o apeliacinis teismas pritardamas, bausmės vykdymo atidėjimui baudžiamojo įstatymo taikymo klaidų nepadarė, antra – būtinybė taikyti baudžiamojo poveikio priemonę – uždraudimą naudotis specialiąja teise, atsiranda tik tuomet, kai asmuo yra piktybinis teisės normų pažeidėjas, o šiuo atveju nusikalstama veika buvo daugiau atsitiktinio pobūdžio, todėl žemesnės instancijos teismai pagrįstai sprendė, jog nėra pagrindo taikyti šios baudžiamojo poveikio priemonės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 23 d. nutartis). Taigi, kyla akivaizdus klausimas – kaip šioje situacijoje yra apribojama nuteisto asmens galimybė daryti naujas nusikalstamas veikas? Juk nagrinėjamo tikslo esmė yra būtent fizinis galimybės daryti nusikalstamas veikas atėmimas, tačiau asmuo nei patenka į kalinimo įstaigą, nei praranda specialiąsias teises. Šiuo klausimu kasacinis teismas laikosi pozicijos, jog, kai asmuo padaro eismo įvykį, tai automatiškai nereiškia, jog specialiųjų teisių atėmimas yra būtinas ir minėta baudžiamojo poveikio priemonė turėtų būti skiriama atsižvelgiant į asmenį charakterizuojančius duomenis, kaltės formą, bei kitas aktualias aplinkybes. Tai parodo, jog šio tikslo įtvirtinimas baudžiamajame įstatyme yra perteklinis, nes tam, jog įgyvendinti bausmės paskirtį, nėra būtina kiekvienu atveju taikyti tokio pobūdžio sankcijas, kurios fiziškai atimtų asmeniui galimybę elgtis nusikalstamai ateityje.

Kaip minėta, BK 41 straipsnio 2 dalies 3 punkte įtvirtinta individualios prevencijos siekiamybė Lietuvos doktrinoje yra siejama su fiziniu kliūčių sudarymu, taip siekiant užkirsti kelią nuteistojo asmens pakartotinam neteisėtam elgesiui ateityje. Tačiau, tarptautiniu mastu yra pripažįstama, kad recidivizmo prevencija individualiu lygmeniu veiksmingai įgyvendinama ne valstybei vykdant atskyrimo politiką, o tik tada, kai patys nuteistieji atsisako nusikalstamų veikų darymo. Pagrindiniai veiksniai, siejami su nusikalstamos veiklos nutraukimu (*angl. desistance*) yra naujų įgūdžių įgijimas, nuolatinė darbinė veikla ir reikšmingų asmeninių santykių palaikymas (The Prevention of Recidivism and..., 2018, p. 8). Taigi, ne fizinės kliūtis, o būtent asmens integraciją į visuomenę mažina recidyvą. Pastebėtina, jog, apie tai, kad asmenų atlikusių kriminalinę bausmę, adaptacija laikoma recidyvinio nusikalstamumo socialinės prevencijos prioritetine kryptimi dar 2001 m. rašė G. Jurgėlaitienė (Jurgelaitienė, 2001, p. 46), tačiau ši samprata Lietuvos teisinėje sistemoje neprisigijo.

Apibendrinant, darytina išvada, jog individuali prevencija yra svarbi, tačiau aptarto tikslo formuluotė baudžiamajame įstatyme yra ydinga. Individualioji nusikaltimų prevencija yra tiesioginė sėkmingos resocializacijos pasekmė, o šis tikslas yra įtvirtintas BK 41 straipsnio 2 dalies 4 punkte. Todėl abejotina, ar iš tiesų yra reikalinga kaip bausmės tikslą išskirti dar ir fizinį asmens sulaikymą nuo nusikalstamų veikų darymo, ypač

atsižvelgiant į tai, jog teismų praktikoje pripažįstama, jog ne visada yra tikslinga apriboti asmens laisvę, ar atimti tam tikras teises, tam, jog būtų įgyvendinta bausmės paskirtis.

Ketvirtasis baudžiamajame įstatyme įtvirtintas tikslas yra paveikti bausmę atlikusius asmenys taip, kad jie nedarytų naujų nusikalstamų veikų. Lietuvos teisės doktrinoje šis tikslas dar yra vadinamas resocializacijos tikslu. Baudžiamojo kodekso komentare minėtas tikslas yra apibrėžiamas, kaip siekis, kad asmenys, atlikę bausmę, laikytųsi galiojančių įstatymų ir pakartotinai nenusikalstų (Abramavičius ir kt., 2004, p. 265). Manytina, jog ši formuluotė yra lingvistiškai priimtinesnė dėl kelių priežasčių. Pirma, BK 41 straipsnio 2 dalies 4 punkte įtvirtinta formuluotė indikuoja, jog resocializacija apskritai nevyksta bausmės atlikimo metu ir tik prasideda nuteistajam atlikus bausmę, o tai būtų nelogiška; antra, minėto tikslo formuluotė sudaro įspūdį, jog yra siekiama paveikti asmenys jiems jau atlikus bausmę – nors resocializacijos procesas gali ir turi tęstis po kriminalinės bausmės atlikimo, tai negali būti priskiriama prie bausmės tikslų. Kaip minėta, tikslas nurodo, kokių galutinių rezultatų siekiama atliekant konkretų veiksmą – šiuo atveju skiriant ir vykdant bausmę. Taigi, bet kokios priemonės, kurios yra taikomos už bausmės skyrimo ir vykdymo ribų, negali būti tapatinamos su bausmės paskirtimi.

Pastebėtina ir tai, jog įstatymo leidėjas naudoja sąvoka „paveikti“ bausmę atliekančius asmenis, kuri yra ganėtinai artima tokioms sąvokoms kaip „perauklėti“ ar „pataisyti“. Analogišką šio bausmės tikslo definiciją pateikia ir Konstitucinis Teismas – „kriminaline bausme yra siekiama paveikti nusikaltimą padariusį asmenį, kad jis nebepadarytų naujų nusikaltimų, t. y. pataisyti nusikaltėlį“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas). Minėta terminologija yra būdinga „pataisymo“ koncepcijai – vadovaujantis šia samprata asmuo tampa „taisytinu objektu“, kai „geresnis“ nukreipia savo pastangas į „blogąjo“ korekciją (Franklis, 1997, p. 31). Nors įsitvirtinus bausmės teorijoms, kurios buvo orientuotos į pakartotino nusikalstamo elgesio užkirtimą, asmens pataisa buvo suvokiama kaip neišvengiama ir būtina valstybės reakcija į kriminalinį elgesį, po kurio laiko išsamesnė teorinė ir praktinė analizė atskleidė šios koncepcijos trūkumus – neaiškumą kokiais kriterijais vadovaujantis konstatuojama, jog asmuo „pasitaisė“ ir, ar apskritai asmens „pataisymas“ yra įmanomas (Sakalauskas, 2010, p. 141). Tai paskatino teisės doktrinoje pradėti vartoti kitokias sąvokas, todėl „pataisymo“ idėja tapo atgyvena jau XX a. antrojoje pusėje, kai pradėjo vyrauti resocializacijos teorija, kuri kaip svarbiausią bausmės vykdymo tikslą išsikėlė nusikaltusio asmens fizinių ir psichologinių poreikių užtikrinimą bei socialinių įgūdžių lavinimą, tam, jog toks asmuo galėtų efektyviau integruotis į visuomenę. (Sakalauskas, 2015, p. 11).

Taigi, kyla klausimas, kaip iš tiesų įstatymo leidėjas interpretuoja BK 41 straipsnio 2 dalies 4 punkte nurodytą tikslą – ar šioje normoje yra įtvirtinta intencija pataisyti nusikaltusį asmenį, ar sudaryti tinkamas sąlygas pastarojo sėkmingai integracijai į visuomenę? Atidžiau analizuojant BK 41 straipsnio 2 dalies 4 punkte nurodytą formuluotę iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, jog šio tikslo apibrėžtis yra reformuoti nuteistojo asmenybę, t. y. pakeisti šio asmens įsitikinimus, charakterio bruožus, įpročius, ir padaryti jį dorovingu, įstatymo raidės besilaikančiu piliečiu. Kaip matyti iš aukščiau cituojamos Konstitucinio Teismo praktikos, neseniai nepriklausomybę išsikovojojoje Lietuvos valstybėje, šis tikslas iš tiesų buvo traktuojamas būtent taip ir tai yra suprantama, kadangi Sovietinėje santvarkoje nusikalstamas elgesys buvo laikomas visuomenei svetimu dalyku, todėl okupuotoje Lietuvoje vyravo vadinamoji nusikaltusių asmenų „pataisos“ sistema (Sakalauskas, 2010, p. 142). Besivystant demokratinės Lietuvos teisės doktrinai bei gilinant į bausmės paskirties teorijas, šios idėjos pradėta atsisakyti (nors, autorės nuomone, padaryti tokias išvadas užtruko ilgiau, nei tai buvo būtina). 2022 m. įvyko kalinimo įstaigų sistemos reorganizacija buvo atsisakyta anksčiau egzistavusios „pataisos namų“ sistemos – minėtos įstaigos buvo prijungtos prie Kalėjų departamento, ir po reorganizavimo įgijo Lietuvos kalėjų tarnybos pavadinimą. Kaip vienas iš šio reorganizavimo tikslų nurodytas ir kalinių resocializacijos efektyvumo didinimas. (2022 m. rugsėjo 7 d. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas..., 2022). Tais pačiais metais įsigaliojusi BVK redakcija taip pat turėjo kardinalių pokyčių – buvo visiškai atsisakyta „reabilitacijos“ sąvokos (kuri suponavo, jog valstybės baudžiamoji politika yra nukreipta į asmens psichologinį „pataisymą“) ir vietoj jos pradėta vartoti „resocializacijos“ sąvoka¹ (2022 m. birželio 28 d. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso..., 2022 m.). Taip pat siekiant optimizuoti resocializacijos procesą, 2024 m. įsigaliojo Kalėjų tarnybos resocializacijos skyrių veiklos tvarkos aprašas – pirmasis tokio pobūdžio dokumentas, kuriame detalai aprašyta kokiais būdais ir kokiomis priemonėmis turi būti įgyvendinamas resocializacijos tikslas įkalinimo įstaigose. Šiame dokumente nėra minimas asmens perauklėjimas, pataisymas ar paveikimas, atvirkščiai – akcentuojama, jog skyrių veikla turi būti orientuota į nusikaltusiųjų asmenų socialinę integraciją (2024 m. birželio 5 d. Lietuvos kalėjų tarnybos kalėjų resocializacijos...). Minėto pobūdžio reformos yra būtinos – jos parodo ne tik Lietuvos siekį tobulinti įkalinimo įstaigų sistemą, bet ir pasikeitusį valstybės požiūrį į pačius nuteistuosius. Vis dėlto, naujausioje LAT praktikoje vis dar nurodoma, jog

¹ Pastebėtina, jog resocializacijos sąvoka egzistavo greta reabilitacijos sąvokos ir ankstesnėse BVK redakcijose, tačiau tik pavieniuose straipsniuose. Toks sąvokų nenuoseklumas išderino kodeksą, todėl jų suvienodinimas atsisakant reabilitacijos sąvokos laikytinas pozityviu pokyčiu.

resocializacija gali būti pasiekama skiriant baudžiamojo poveikio priemones, kurios be kita ko, privalo turėti ir auklėjamąjį bei pataisomąjį poveikį nuteistiesiems asmenims (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. birželio 10 d. ir 2024 m. gruodžio 19 d. nutartys). Taigi, minėtos sąvokos, kurios šiuolaikinėje teisinėje doktrinoje yra laikomos atgyvena, dar nėra visiškai išnykusios iš teisingumą vykdančių institucijų žodyno.

Lietuvos baudžiamieji įstatymai palaipsniui plėtoja resocializacijos, kaip asmens integracijos į visuomenę, idėją. Todėl manytina, jog BK 41 straipsnio 2 dalies 4 punkte įtvirtinto tikslo samprata – paveikti bausmę atlikusius asmenys taip, kad jie nedarytų naujų nusikalstamų veikų – yra pasenusi ir neatspindi per paskutiniuosius metus įvykusių su baudžiamosios politikos formavimu susijusių pokyčių. „Pataisymo“ koncepcija nėra tapati resocializacijos idėjai – iš minėtų įstatymo pakeitimų, kuriuose atsisakyta tokių terminų kaip „pataisos namai“ ir „reabilitacija“, manytina, kad ir įstatymo leidėjas laikosi analogiškos pozicijos. Dėl to darytina išvada, jog būtų tikslinga perfrazuoti šį tikslą taip – įgyvendinti resocializaciją padedant bausmę atliekantiems asmenims lavinti socialinius įgūdžius, tam, kad atlikę bausmę, ateityje jie nedarytų naujų nusikalstamų veikų. Sąvoka „padėti“ šiuo atveju reikštų, jog asmeniui yra suteikiama tiek psichologinė, tiek materialinė parama, kurios dėka nuteistasis asmuo gali lengviau integruotis į visuomenę. Žmogaus negalima intelektualiai „perprogramuoti“ taip, kad jis atsisakytų nusikalstamo elgesio, tačiau suteikus socialinę pagalbą pagal individualų poreikį, nuteistiems galima padėti siekti gyvenimo tikslų teisėtais būdais. Be kita ko, šio tikslo įgyvendinimas turi ir probleminių aspektų, tačiau plačiau tai bus aptarta trečioje rašto darbo dalyje.

Penktasis Baudžiamajame kodekse nurodytas tikslas – tai teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas. Lietuvos teisės doktrinoje teisingumas yra traktuojamas kaip procedūrinė teisinė priemonė, kuria yra siekiama užtikrinti pažeistos asmens teisės apsaugą (Vaičaitis, 2009, p. 217). Tokia samprata yra kildinama iš Konstitucijos 109 straipsnio, kuris nurodo, jog Lietuvoje teisingumą vykdo tik teismai. Nors teisingumo principas yra bendrasis principas, kuris turi įtakos visoms teisės šakoms, baudžiamojoje teisėje jis įgyja tam tikrų ypatumų. V. Piesliako teigimu, teisingumo idėja tai: 1) teismo veikla nagrinėjant baudžiamąsias bylas bei skiriant bausmes ir baudžiamojo poveikio priemones; 2) įstatymo leidėjo veikla nustatant asmens veiksmų nusikalstamumą ir sankcijų už tai formavimą, taip, kad jos būtų teisingos; 3) siekis, jog už panašias veikas su analogiškėmis aplinkybėmis, esant panašioms kaltininko asmenybės charakterizuojantiems duomenimis, būtų skiriamos tokios pačios bausmės (Piesliakas, 2006, p. 101–102). Vadovaujantis tokia minėto autoriaus pozicija, būtų galima teigti, jog teisingumas apima šiuos aspektus – įstatymų, kuriuose apibrėžtas nusikalstamas elgesys ir įtvirtintos už tai galinčios kilti (adekvačios)

bausmės, leidybą ir teismų veiklą tinkamai individualizuojant bei skiriant bausmes nusikaltusiems asmenims.

Vis dėlto, teisingumas nėra mechaninis įstatyme įtvirtintų nuostatų įgyvendinimas – tai yra gyvoji teisė (Vansevičius, 2000, p. 204). Visiškai sutiktina su tokia pozicija, kadangi dėl kintančių visuomenės vertybių, baudžiamosios politikos bei kitų veiksnių, keičiasi ir teisingumo sampratos suvokimas. Dėlto to tampa itin svarbūs teismų išaiškinimai, kurie pateikia ne formalią, o socialinius pokyčius bei šiuolaikinį visuomenės gyvenimą atspindinčią įstatymų analizę. Taigi, tam, kad pateikti išsamų šio bausmės tikslo vertinimą taip pat yra svarbu apžvelgti ir šiuo metu teismų praktikoje vyraujančią teisingumo sampratą.

Pavyzdžiui, šioje byloje kaltinamasis buvo nuteistas pagal BK 129 straipsnio 2 dalies 2, 5, 6 ir 7 punktus ir BK 187 straipsnio 2 dalį (2 epizodus) ir jam skirta galutinė subendrinta penkiolikos metų laisvės atėmimo bausmė. Prokuroras kasaciniame skunde teigė, jog tokia bausmė neužtikrina teisingumo principo įgyvendinimo, kuris yra siejamas su visuomenės interesu, leidžiančiu teismui vertinti ne tik duomenis susijusius su nusikalstama veika ar pačiu kaltininku, bet ir atsižvelgti į visuomenėje vyraujančias moralines normas bei nusikalstama veika pažeistą teisingumo jausmą. LAT su tokia prokuroro pozicija nesutiko ir pažymėjo, jog teisingumo principas yra siejamas ne tik su nusikaltimui proporcingos bausmės skyrimu, bet ir su taikinamąją teisingumo funkcija, kuria yra siekiama rasti interesų balansą, vengti savivalės ir socialinio gyvenimo nestabilumo. Kasacinis teismas pabrėžė, jog bausmės paskirtis negali būti suabsoliutinta vien tik apsiribojant nubaudimo ir prevencijos tikslais – ne mažiau svarbus yra ir nuteistųjų socialinės resocializacijos tikslas. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. balandžio 22 d. nutartis). Minėta nutartis gali būti analizuojama keliais aspektais. Visų pirma, aukščiausiasis teismas nurodė, jog BK 42 straipsnio 2 dalyje 2 ir 3 punkte įtvirtinti bausmės tikslai negali būti pagrindas griežtesnei bausmei skirti, tais atvejais, kai atsižvelgus į nusikalstamos veikos pobūdį ir laipsnį bei kaltininko asmenybę, tai būtų neproporcinga. Nors, kaip jau aptarta aukščiau, atpildė tikslas Lietuvos teisės doktrinoje kartais yra tapatinamas su teisingumo principu, šioje nutartyje kasacinis teismas pateikė išaiškinimą, kuris leidžia daryti prielaidą, jog jei sprendžiant dėl bausmės rūšies ir dydžio, būtų atsižvelgta ir į siekį įgyvendinti kerštą visuomenės vardu, tuomet teisingumas būtų neįvykdytas. Nutartyje yra įvardinta ir taikinamoji (atkuriamoji) teisingumo funkcija, kuri nėra orientuota į bausmę, o siekia aukos ir kaltininko valių suderinimo. Šiuo atžvilgiu svarbu paminėti, jog dar kitoje nutartyje kasacinis teismas vadovaudamasis taikinamojo teisingumo samprata taip pat pažymėjo, jog net ir sunkaus nusikaltimo padarymo atveju, bausmės tikslai gali būti pasiekti ir neskiriant laisvės

atėmimo bausmės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 2 d. nutartis). Toks aiškinimas nukrypsta nuo ankstesnės teismų praktikos, kurioje buvo teigiama, jog visuomenės ir nukentėjusiojo interesų patenkinimas priklauso nuo skiriamos bausmės griežtumo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 29 d. 2008 m. balandžio 8 d. nutartis). Visgi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taikinamojo teisingumo funkciją aptaria gan aptakiai, tik pavienėse nutartyse, nepateikiant išsamesnio šios sampratos išaiškinimo. Dėlto lieka neaišku kaip ši funkcija yra realizuojama bausmių skyrimo kontekste, ypač tais atvejais, kai kaltininkas yra nuteisiamas laisvės atėmimo bausme, kadangi taikinamoji teisingumo funkcija kaip tik yra siejama su švelnesnių sankcijų skyrimu (Michailovič, 2020, p. 181–182).

Nors Lietuvoje vyrauja formalaus pozityvistinio požiūrio teisėtumo samprata, kuri siejama su teismo pareiga vykdyti teisingumą remiantis galiojančiais teisės aktais (Vaičaitis, 2009, p. 214), naujausioje teismų praktikoje galima rasti ir kiek platesnį teisingumo principo išaiškinimą. Vadovaujantis aptarta samprata, teisingumo principas yra įgyvendinamas ne tik skiriant nusikaltimui proporcingą bausmę, bet ir atsižvelgiant į kaltininko resocializacijos bei interesų balanso (taikinamojo teisingumo) užtikrinimo galimybes. Be kita ko, tai reiškia, jog naujausia teismų praktika nebeapsiriboja vien tik atpildo teisingumo idėja. Visgi, aptarta teisingumo samprata yra naujovė Lietuvos teisės doktrinoje, todėl jos plėtojimui turėtų būti skiriamas papildomas dėmesys, tiek akademinų mokslinių tyrimų, tiek teismų praktikos lygiu.

Dėl aptartų priežasčių manytina, jog teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimo, kaip bausmės tikslo įtvirtinimas baudžiamajame įstatyme, yra priimtinas. Tradiciškai šis tikslas yra siejamas su nusikaltimui adekvačios bei teisingai individualizuotos bausmės paskyrimu vadovaujantis galiojančiais įstatymais. Tai yra svarbu, nes nuo teisingos bausmės paskyrimo priklausys ir tolimesnis bausmės vykdymo procesas. Vis dėlto, naujausioje teismų praktikoje pradėta vartoti ir „taikinamojo teisingumo“ sąvoka. Atkuriamojo teisingumo pagrindinis tikslas yra ankstesnės padėties iki nusikaltimo padarymo atkūrimas, pataisant arba atlyginant nusikaltimu padarytos skriauda, ar žalą (Michailovič, 2014, p. 5). Ši samprata skatina socialinę darną per mediacijos procesą, taip siekiant išvengti represyvių prievartos priemonių naudojimo, todėl kvestionuotina, ar taikinamasis teisingumas gali būti suvokiamas kaip bausmės paskirtis. Nors šiuo klausimu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika yra itin skurdi, autorės nuomone, ateityje išsamiau nagrinėjant šį klausimą, taikinamasis teisingumas turėtų būti išskiriamas kaip atskira samprata, o ne įvardijamas kaip viena iš BK 42 straipsnio 2 dalies 5 punkte nurodyto bausmės tikslo funkcijų.

Apibendrinant galima teigti, jog Baudžiamajame kodekse yra įtvirtinti beveik visoms pagrindinėms – bendrosios, individualiosios prevencijos ir resocializacijos teorijoms, būdingi bausmės tikslai. Vis dėlto, kai kurių tikslų įtvirtinimas baudžiamajame įstatyme yra kvestionuojamas. Bausmės skyrimas nėra formali stadija – tai yra viena iš sudėtingiausių baudžiamojo įstatymo įgyvendinimo etapų (Drakšienė ir kt., 2008, p. 293). Ne tik kaltininko identifikavimas, teisingas nusikalstamos veikos kvalifikavimas, bet ir įstatymo leidėjo valią atitinkančios bausmės skyrimas yra svarbūs teisingumo vykdymo komponentai. Tai reiškia, jog bausmės tikslai negali būti formaliai įtvirtinti įstatyme – jie turi būti realiai įgyvendinami pasitelkiant atitinkamas teises priemones. Šiuo metu egzistuojanti bausmės tikslų sistema yra eklektiška ir stokoja aiškumo – Lietuvos teisės doktrinoje yra apsiribojama teiginiu, jog visi bausmės tikslai turi būti įgyvendinami nei vienam iš jų nesuteikiant ypatingos reikšmės, tačiau nėra pateikta išaiškinimų, kaip tuomet turėtų būti realizuojami tokie tarpusavyje nesuderinami tikslai, kaip, pavyzdžiui, nubaudimas (BK 42 straipsnio 2 dalies 2 punktas) ir resocializacija (BK 42 straipsnio 2 dalies 4 punktas). Taip pat, tam tikrų tikslų įtvirtinimas baudžiamajame įstatyme neturi jokios realios praktinės reikšmės (BK 42 straipsnio 2 dalies 1 punktas), o tai suponuoja jų deklaratyvumą. Be kita ko, pastebėtina ir tai, jog, kai kurie tikslai gali būti įgyvendinti tik skiriant specifines baudžiamąsias prievartos priemones (BK 42 straipsnio 2 dalies 3 punktas), dėlto susidaro situacija, kai bausmės tikslai objektyviai negali būti pasiekti kiekvienos Baudžiamajame kodekse įtvirtintos bausmės kontekste. Manytina, jog ateityje būtų prasmingiausia sukonkretinti bausmių tikslus, kadangi šiuo metu egzistuojančioje sistemoje sunku atrasti darnią pusiausvyrą tarp visų penkių tikslų, o tai apsunkina bausmės paskirties realizavimą praktikoje.

4. Bausmės tikslų atribojimas bausmės skyrimo ir vykdymo srityse

Amerikiečių filosofo J. Rawlso teigimu, teisingumas susideda iš kelių etapų. Įstatymo leidėjas turi pareigą konstruoti aiškiai apibrėžtus ir visuomenei suprantamus įstatymus, nes nėra nusikaltimo be įstatymo – kitu atveju baudžiamosios sankcijos negalėtų būti taikomos. Bausmės skyrimo etape, teismas bendrąsias taisykles pritaiko konkrečioms asmenims, atsižvelgiant į jų individualią situaciją ir savybes. Taip bausmės skyrimas iš formalaus ir biurokratinio proceso, virsta į moraliai reikšmingą reiškinį. Neįgyvendinus visų šių sąlygų, bausmių sistema taptų savitiksle ir netgi pažeistų teisingumo principą (Rawls, 1999, p. 175, 208-209, 220-221). Minėta idėja iš dalies atsispindi ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 49 straipsnyje, kuriame įtvirtinta, jog niekas negali būti nuteistas už veikimą ar neveikimą, kurie pagal jų padarymo metu galiojusį teisinį reglamentavimą nebuvo laikomi nusikalstamomis veikomis, o bausmės griežtumas turi atitikti padarytą nusikalstamą veiką (Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2009).

Taigi, bausmės skyrimas ir bausmės vykdymas yra tarpusavyje susiję, vienas kitą papildantys reiškiniai. Tik asmeniui skirus teisingai individualizuotą bausmę, už neteisėtą veiką, kurį yra aiškiai apibrėžta ir uždrausta baudžiamojo įstatymo, bausmės vykdymas tampa teisėtu ir pagrįstu. Kitu atveju savavališkas represyvių baudžiamosios teisės sankcijų taikymas, pažeistų fundamentalius teisingumo, teisinės valstybės, žmogaus teisių apsaugos ir kitus principus. Be to, baudžiamajame įstatyme įtvirtinti bausmės tikslai formuoja baudžiamąją politiką bendrai. Valstybė orientuodamasi į bendrosios prevencijos, nubaudo, asmenų sulaikymo nuo nusikalstamos veikos darymo tikslus, baudžiamajame įstatyme įtvirtina griežtas laisvės atėmimo bausmės sankcijas, bei „siauras“ alternatyvių bausmių, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, bausmės vykdymo atidėjimo galimybes. Dėl šių aplinkybių teismai skiria griežtas bausmes, dėlto bausmės vykdymo etape yra susiduriama su kalėjimų perpildymu, resursų trūkumu, bausmės vykdymo individualizavimo ir resocializacijos įgyvendinimo pasunkėjimu. Bausmės skyrimas ir bausmės vykdymas nėra vienas nuo kito izoliuoti reiškiniai – tarp šių veiksmų vyksta sąveika. Todėl siekiant suprasti bendros bausmės sistemos funkcijas ir tikslus yra svarbu šiuos etapus aiškinti kompleksškai.

Bausmių vykdymo teisė Lietuvos teisinėje doktrinoje traktuojama kaip savarankiška teisės šaka, nustatanti bausmės elementų įgyvendinimo tvarką ir sąlygas (Švedas, 2013, p. 69–70). Tai reiškia, jog bausmių vykdymo procesas yra reglamentuojamas specialiaisiais teisės aktais. Vienas iš tokių – Bausmių vykdymo kodeksas, kurio 1 straipsnio 2 dalyje nurodyta, jog šio kodekso paskirtis yra nustatyti tokią bausmių vykdymo tvarką, kad atlikę bausmę nuteistieji savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis. Visų pirma,

pažymėtina tai, jog kitaip nei BK 42 straipsnio 2 dalies 4 punkte, Bausmių vykdymo kodekse nėra vartojama sąvoka „paveikti“ nuteistuosius asmenis. Tai suponuoja išvadą, jog Bausmių vykdymo kodekso paskirties orientyras yra ne psichologinio poveikio darymas nuteistiesiems, o tinkamų bausmių vykdymo sąlygų sudarymas, kurios, atlikus bausmę, skatintų nuteistuosius atsisakyti nusikalstamo elgesio. Taigi, BVK iškelia vienintelį bausmės tikslą – nuteistųjų asmenų sėkmingą integraciją į visuomenę, t. y. resocializaciją. Įstatyme įtvirtintus bausmės tikslus, iškyla klausimas kaip jie yra pritaikomi kiekviename baudžiamojo teisingumo įgyvendinimo etape, kadangi bausmės tikslai figūruoja ne tik kriminalinės bausmės skyrimo procese, bet ir bausmių vykdyme. Sistemiškai analizuojant jau aptartus teisės aktus, tampa akivaizdu, jog įstatymo leidėjas detaliau bausmės tikslų nediferencijuoja.

Kaip minėta, bausmių vykdymas yra atskira teisės šaka. Todėl vykdant bausmes reikia vadovautis specialiaisiais teisės aktais ir siekti būtent BVK 1 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto nuteistųjų resocializacijos tikslo, o ne BK 42 straipsnio 2 dalyje įvardytų bausmės tikslų, nes bausmių vykdymo kontekste, tai yra bendroji teisės norma.

Vis dėlto, jeigu teigtume, jog BK 42 straipsnio 2 dalis apibrėžia tik bausmės skyrimo tikslus, tuomet kiltų klausimas, kaip šiame etape yra įgyvendinamas BK 42 straipsnio 2 dalies 4 punkte nurodytas resocializacijos tikslas. Juk skiriant bausmę kaltininkui nėra daroma jokia įtaka, kad jis daugiau ateityje nenusikalstų. Net jeigu argumentuotume, jog skiriant bausmę teismas turi atsižvelgti į visus bausmės tikslus – tuo tarpu ir į kaltininko resocializacijos galimybes, to vis vien nepakaktų, tam, kad pagrįsti šį tikslą, kaip bausmės skyrimo paskirties sudėtinį elementą. Pagal kasacinio teismo praktiką resocializacijos galimybės yra įvertinamos teisingai individualizuojant bausmę (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. lapkričio 11 d. nutartis), o tai yra teisingumo principo įgyvendinimo dalis.

Tokia analizė leidžia teigti, jog BK 42 straipsnio 2 dalyje yra išskirti bendrieji bausmės tikslai, o minėto straipsnio 4 punkte įtvirtintas tikslas tiesiog pakartotinai nurodo BVK 1 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą bausmių vykdymo paskirtį.

Dėl minėtų priežasčių darytina išvada, jog įstatyme įvardyti bausmės tikslai negali būti realizuojami kompleksiskai kiekviename baudžiamojo teisingumo įgyvendinimo etape, kadangi tiek bausmės skyrimas, tiek jos vykdymas iš esmės siekia skirtingų dalykų. Skiriant bausmę turi būti užtikrinama adekvati, nusikaltimą ir kaltininko asmenybę atitinkanti bausmė, kuri turi sustabdyti (ar sulaikyti) pastarąjį nuo nusikalstamų veikų darymo ateityje bei atgrasyti visuomenę nuo nusikalstamo veikimo, tuo tarpu bausmės vykdymo etape yra siekiama įgyvendinti vieną, „ilgalaikį“ tikslą – sudaryti tinkamas sąlygas resocializacijai bausmės vykdymo metu ir taip užtikrinti sėkmingą nuteistojo

integraciją į visuomenę po bausmės atlikimo. Taigi, šiuo atžvilgiu yra sutiktina su G. Sakalausko išsakyta mintimi, jog perspektyviau būtų atskirti bausmių taikymo ir bausmių vykdymo atlikimo tikslus (Sakalauskas, 2010, p. 149), kadangi aiškiai suformuluoti įstatymai mažina interpretavimo klaidas ir užtikrina efektyvesnę jų taikymą praktikoje.

5. Resocializacija vykdant laisvės atėmimo bausmę

2024 m. gruodžio 31 d. duomenimis, iš 3 730 nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, didžioji dalis – apie 55 proc. – atliko ilgesnę nei penkerių metų laisvės atėmimo bausmę (Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties..., 2025). Pagal nusikalstamas veikas, 30,5 proc. nuteistųjų atlikinėjo bausmę už nužudymą, ar sunkų sveikatos sutrikdymą. Ženkli nuteistųjų asmenų dalis atlikinėjo bausmę už nesmurtinio pobūdžio nusikalstamas veikas (disponavimą narkotinėmis, ar psichotropinėmis medžiagomis – 21,7 proc, vagystes – 11 proc., sukčiavimą – 6 proc., kitas veikas – 10 proc.). 2024 m., pirmą kartą per paskutiniuosius dešimt metų, iš 1 656 į laisvę paleistų nuteistųjų asmenų, didesnė dalis buvo paleisti lygtinai (52 proc.), o ne išbuvę visą teismo nuosprendžiu paskirtą bausmės laiką (45 proc.) (Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties..., 2025 m.). Minėti skaičiai rodo, jog Lietuvoje vyrauja vadinamoji „kalinimo“ politika – skiriamos griežtos laisvės atėmimo bausmės už įvairaus sunkumo nusikalstamą elgesį (taip iš esmės paneigiant laisvės atėmimo bausmės, kaip *ultima ratio* priemonės, sampratą), o lygtinį paleidimą, kuris tradiciškai Lietuvoje yra taikomas vangiai, dažniau pradėta taikyti tik 2020 metais.

Aptarus įstatyme įtvirtintus bausmės tikslus, ir išsiaiškinus, jog vienintelė bausmės vykdymo paskirtis yra resocializacija, jos įgyvendinimas laisvės atėmimo bausmės kontekste tampa itin aktualus. Jungtinių Tautų 2015 m. gruodžio 17 d. Tipinių minimalaus elgesio su kalintais (Mandelos) taisyklių 4 straipsnyje nurodyta, jog skiriant laisvės atėmimo bausmę yra siekiama apsaugoti visuomenę nuo nusikalstamų veikų ir mažinti pakartotiną neteisėtą elgesį, o šių tikslų galima pasiekti tik užtikrinus, jog įkalinimo metu būtų atliekami visi reikalingi veiksmai tokio asmens reintegracijai į visuomenę po paleidimo į laisvę užtikrinti (Mandelos taisyklės, 2015). Šiame kontekste reikėtų paminėti, jog 2024 m. atliktinos laisvės atėmimo bausmės vidurkis buvo 6 metai 7 mėnesiai ir 28 dienos, o pagal amžių daugiausia nuteistųjų (51 proc.) buvo nuo 21 metų iki 40 metų (Lietuvos kalėjimų tarnyba, 2025 m.). Tai yra jauni, darbingo amžiaus žmonės, kurie praleidę ilgą laiko tarpą kalėjime, po bausmės atlikimo, galiausiai vėl išeis į laisvę. Dėl šios priežasties valstybė, siekdama užtikrinti visuomenės saugumą, turi pasirūpinti tinkamų sąlygų, kurios skatintų nuteistųjų resocializaciją, sudarymu bausmės atlikimo metu, tam, jog šie asmenys atlikę bausmę negrįžtų į savo seną, žalingą aplinką, o pradėtų siekti gyvenimo tikslų laikydamiesi įstatymų.

Vis dėlto, resocializacija yra sudėtingas procesas, kurio sėkmę nulemia daug įvairių socialinių veiksnių, todėl toliau rašto darbe bus aptariami probleminiai resocializacijos įgyvendinimo vykdant laisvės atėmimo bausmę aspektai.

5.1. Integracijos individualizmas

Norint pasiekti laisvės atėmimo bausmės vykdymo tikslą (resocializaciją), yra itin svarbus integracijos mechanizmo individualizavimas. Abejotina, ar BVK 52 straipsnio 2 dalyje nurodytų resocializacijos priemonių standartizuotas taikymas pagal bendrąsias taisykles kiekvienam kaliniui būtų naudingas. Akivaizdu, jog asmeniui, kuris atlieka bausmę už sukčiavimą ir turi aukštąjį išsilavinimą, bei asmeniui, kuris atlieka bausmę už narkotikų disponavimą ir turi pradinį išsilavinimą, negali būti efektyviai pritaikomos tos pačios resocializacijos priemonės. Modeliuojant darbą su nuteistaisiais yra itin svarbu įsigilinti į kiekvieno kalinio individualius poreikius, praeitį, socialinę aplinką bei kitus veiksnius, kurie galėjo paskatinti asmenį elgtis nusikalstamai. Tik orientuojantys į kiekvieno kalinio asmenines problemas, galima sumažinti nusikalstamumo pakartotinumą riziką ateityje.

2003 m. Europos Tarybos rekomendacijoje dėl ilgalaikę terminuotą bausmę ar bausmę iki gyvos galvos atliekančių nuteistųjų yra nurodytas individualizavimo principas – sudarant bausmės atlikimo individualius planus, reikia atsižvelgti į kalinių individualias asmenines savybes (3 punktas). Šis planas turi būti išsamus ir įvairiapusiškas, o jo sudaryme turi aktyviai dalyvauti pats nuteistasis (9 punktas). Sudarydami planą tinkamai apmokyti darbuotojai turi įvertinti nuteistojo riziką, t. y. ar jis kelia pavojų sau ir kitiems, kokia yra tikimybė, kad pastarasis bandys bėgti, ar vėl nusikals laisvėje (12 punktas). Individualių poreikių vertinimas turi nustatyti nuteistojo asmenines savybes bei poreikius, susijusius su padarytu nusikaltimu ir žalingu elgesiu („kriminogeniniai poreikiai“) (13 punktas), kadangi šie kriterijai iš savo prigimties nėra stabilūs, rizikos ir individualių poreikių vertinimas turi būti periodiškai kartojami (16 punktas) (Europos Tarybos rekomendacijoje dėl ilgalaikę..., 2003). Individualaus plano sudarymas yra kompleksiškas procesas. Siekiant kuo labiau pritaikyti integracijos individualizavimo planą, kuris atitiktų konkretaus kalinio asmeninius poreikius, reikia surinkti kuo daugiau informacijos apie minėto asmens socialinę ir psichologinę charakteristiką, įvertinti riziką, kriminogenines paskatas bei užtikrinti pačio asmens tiesioginį dalyvavimą šiame procese.

BVK 53 straipsnyje detalizuota, jog integracijos procesas įgyvendinamas pagal sudarytą individualų planą. Plano sudaryme turi dalyvauti pats nuteistasis, bei gali būti įtraukiamos kitos įstaigos ir organizacijos ir patikimi savanoriai. Ši nuostata yra vertinama itin teigiamai. Neformali pagalba gali tapti raktu į socialinę integraciją (Sakalauskas ir kt., 2012b, 63). Visuomenėje nusistovėjęs stereotipinis požiūris sukuria socialinį barjerą ir verčia nuteistuosius jaustis tarsi jie būtų „atskirtoji“ bendruomenės dalis – tokia stigma gali būti įveikta tik sukuriant tiesioginio bendravimo galimybes su nuteistaisiais asmenimis.

Be kita ko, BVK 53 straipsnyje taip pat nurodyta, jog nuteistojo resocializacijos planas turi būti sudarytas ne vėliau kaip per 15 darbo dienų nuo nuteistojo atvykimo į bausmės atlikimo vietą. Iki 2023 m. planas turėdavo būti sudaromas per 10 darbo dienų. Nors terminas ir buvo prailgintas 5 darbo dienomis, jis vis vien išlieka sąlyginai trumpas – abejotina, ar įmanoma pažinti asmens emocinę būseną, sukaupti informacijos apie jo socialinę aplinką ir rizikos lygį ir taip įgyvendinti įvairiapusišką asmens vertinimą, bei juo remiantis sukurti tikslingą bausmės vykdymo planą per 3 savaites. Pabrėžtina, jog šis planas nėra savitiksliis – orientuojantis į konkrečius kriminogeninius faktorius yra siekiama mažinti pakartotinio nusikalstamumo galimybę ateityje, todėl šiam procesui turėtų būti skiriamas ypatingas dėmesys.

Lietuvoje, kaip ir daugumoje Europos šalių šiuo metu vyrauja rizikos, poreikio ir reakcijos (toliau ir – RNR) resocializacijos modelis. RNR pagrindiniai principai yra rizikos vertinimo svarba, kriminogeninių poreikių (asmeninių savybių ir aplinkos sąlygų, kurie atrodo patrauklesni už teisėtą elgesį) neutralizavimas, ir reakcija pritaikant individualiai parinktas programas. RNR modelyje išskiriami šie rizikos faktoriai: 1) asocialios nuostatos; 2) aplinka 3) asmeninės savybės; 4) asocialus elgesys praeityje; 5) narkotinių medžiagų vartojimas; 6) šeimyninė padėtis; 7) darbinė padėtis; 8) laisvalaikio praleidimo būdai. RNR tikslas yra suvaldyti minėtus rizikos veiksnius pasitelkiant rizikos veiksmų vertinimą bei kognityvines elgesio korekcijos programas, individualiai pritaikytas nuteistojo poreikiams atsižvelgiant į jo asmenybę, motyvaciją, gebėjimus, įgūdžius bei kitas aplinkybes (Vaičiūnienė, Viršilas, 2017, p. 9–12).

Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2024 m. birželio 24 d. įsakymu patvirtintame laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų resocializacijos standarte nurodytos šios nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikos: 1) OAS'ys – teisės pažeidėjo vertinimo metodika; 2) START:AV – rizikos ir atsako į intervencijas artimiausiu metu vertinimas (paauglių versija); 3) PCL:SV – Hare psichopatijos klausimyno atrankos versija; 4) SVR-20 – seksualinio smurto rizikos vertinimo metodika; 5) SARA – prievartos tarp sutuoktinių rizikos vertinimo metodika; 6) B-SAFER – sutrumpinta smurto prieš sutuoktinę (partnerę) rizikos vertinimo metodika; 7) HCR-20 – istoriniai, klinikiniai ir rizikos valdymo duomenys (Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų..., 2024).

Vadovaudamiesi minėtomis metodikomis kalinimo sistemos darbuotojai gali įvertinti specifinio nusikalstamo elgesio tikimybę, atskirų asmenų grupių nusikalstamo elgesio tikimybę, nusikalstamo elgesio tikimybę bendrai bei nustatyti psichopatijos bruožus. Aprobavus šias metodikas specialistams buvo suteiktos aiškos vertinimo gairės, o tai turėtų palengvinti ir pačio integracijos proceso planavimą (Sakalauskas ir kt., p. 99, 2020). Taigi,

modernių rizikos vertinimo metodikos priemonių apibrėžimas padeda užtikrinti nuoseklumą, bei efektyvumą integracijos individualizavimo procese.

Be kita ko, 2021 m. Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės resocializacijos reformos Lietuvoje koncepcijoje nurodyta, jog individualių planų tikslas yra sukurti maksimaliai įmanomą nuteistojo užimtumą ir siekti nuoseklaus elgesio pokyčio, naudojantis ne tik kalinimo įstaigų ištekliais, bet ir pasitelkiant socialinius partnerius, kuriant naujas resocializacijos programas bei apmokant darbuotojus (39 punktas). Nuteistųjų resocializacija turėtų būtų įgyvendinama skatinant nuteistuosius gydytis nuo priklausomybės ligų (46-47 punktas), įtraukiant kuo daugiau nuteistųjų į darbą gamyboje (42 punktas), derinant darbą su mokymusi (43 punktas), įgyvendinant trumpalaikes išvykas (48 punktas), didinant motyvaciją su skatinimo priemonėmis ir palaikant drausmę kalinimo įstaigose (50-51 punktas), taikant individualizuotas ir grupines socialinio darbo bei psichologijos konsultacijas (2 punktas), užtikrinant paslaugų tęstinumą po bausmės atlikimo (68 punktas) (Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės resocializacijos..., 2021 m.).

Kaip matyti, resocializacijos koncepcijos turinį sudaro tam tikrų reikšmingų įgūdžių formavimas (kvalifikacijos kėlimas, darbo etikos ugdymas), nuteistųjų asmeninių problemų sprendimas (psichologinės ir socialinės konsultacijos), ruošimas gyvenimui laisvėje (trumpalaikės išvykos) ir paslaugų tęstinumo užtikrinimas po bausmės atlikimo siekiant realizuoti integracijos į visuomenę nuoseklumą. Šios koncepcijos įgyvendinimą detaliau reglamentuoja 2024 m. birželio 5 d. Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus įsakymu Nr. V-446 patvirtintas Lietuvos kalėjimų tarnybos Kalėjimų resocializacijos skyrių veiklos tvarkos aprašas, kuriame yra išsamiai aprašyta kokių konkrečių veiksmų turi imtis resocializacijos skyriaus darbuotojai organizuodami savo darbą su nuteistaisiais, tam, jog pasiektų resocializacijos keliamų tikslų.

Apibendrinant manytina, jog šiuo metu teisės aktuose yra tinkamai reglamentuojamas nuteistųjų resocializacijos individualizavimo procesas. Procesas yra įvairiapusiškas ir apima daug skirtingų kriterijų, kurie yra svarbūs mažinant asmens nusikalstamumo riziką ateityje. Vis dėlto, šiuo metu egzistuojantis 15 darbo dienų terminas individualaus plano sudarymui yra objektyviai per trumpas, todėl šiam procesui, atsižvelgiant į jo kompleksiskumą, turėtų būti skirta daugiau laiko.

5.2. Kalinių užimtumas

Senojoje 2020 m. Bausmių vykdymo kodekso redakcijoje užimtumas, kartu su „socialine reabilitacija“ buvo traktuojami kaip laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų pataisos priemonės (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2020). Tokia koncepcija

neabejotinai buvo pagrįsta iš Sovietų Sąjungos paveldėtam suvokimui, jog darbas gali perauklėti asmenį (Sakalauskas, 2012, p. 22). Vis dėlto, 2022 m. Bausmių vykdymo kodekso redakcijoje šios sampratos buvo atsisakyta. Šiuo metu galiojančio BVK 54 straipsnyje nurodyta, jog užimtumo tikslas yra mažinti neigiamą kalinimo įtaką, suteikti galimybę nuteistiesiems įgyti žinių, įgūdžių ir kvalifikaciją, kurie padėtų lengviau integruotis į visuomenę, kai jie bus paleisti iš bausmės atlikimo vietos. Taigi, pirmą kartą Lietuvoje įstatyminiu lygiu išsakyta idėja, jog reikia mažinti kalinimu daroma žalą ir taip iš esmės pripažinta, jog asmenų izoliavimas, juos patalpinant kalinimo įstaigose yra neigiamas (ir tuo pačiu vengtinas) dalykas.

Kitas itin svarbus pokytis baudžiamajame įstatyme – tai naujasis užimtumo formų modelis. BVK 55 straipsnyje nurodyta, jog nuteistųjų prasminga jų ir visuomenės interesus atitinkančia veikla yra laikoma: 1) nuteistųjų darbinė veikla bausmės atlikimo vietoje; 2) nuteistųjų darbas ne bausmės atlikimo vietoje; 3) bendrasis ugdymas, profesinis mokymas, aukštasis mokslas; 4) individuali veikla; 5) dalyvavimas įstaigų ir organizacijų kultūrinėje, švietėjiškoje, sporto ir kitoje veikloje, padedančioje nuteistiesiems resocializuotis; 6) dalyvavimas nuteistųjų kolektyvo tarybų veikloje. Taigi užimtumas gali būti darbinis, mokymosi ir socialinis (laisvalaikio).

Pastebėtina, jog visos šios veiklos egzistavo ir 2020 m. Bausmių vykdymo kodekso redakcijoje, tačiau jos nebuvo apibendrintai vadinamos užimtumu. Visgi, kvestionuotina, ar toks modelis yra tikslingas, kadangi visos šios formos siekia skirtingų tikslų. Darbo užimtumu yra siekiama padėti nuteistiesiems išsiugdyti atsakomybės jausmą, išmokyti darbo etikos, motyvuoti dirbti sąžiningai ir kokybiškai, tam, jog išėję į laisvę pastarieji galėtų užsidirbti pragyvenimui teisėtais būdais. Nors mokymosi užimtumas gali suteikti nuteistiems tam tikrą kvalifikaciją, ar žinias, ir palengvinti integracijos procesą į darbo rinką, tai vis vien negali būti tapatinama su darbo tikslais. Manytina, jog tam, kad pasiekti geriausių rezultatų, šias dvi užimtumo formas reikėtų įgyvendinti vienu metu. Dalyvavimas įstaigų ir organizacijų veikloje padeda nuteistiesiems integruotis į bendruomenę, lavinti savo bendravimo ir komunikacijos įgūdžius, sporto veikla – užtikrinti fizinę gerovę, vis dėlto tokia veikla yra nereguliari, nepadeda kaliniams palaikyti rutinos, be to – už ją nėra suteikiamos piniginės išmokos. Dalyvavimas nuteistųjų kolektyvo tarybų veikloje yra „silpniausia“ užimtumo forma – nors tai skatina kalinius bendrauti, bei ieškoti sprendimų į problemas vedant dialogą, tai nepadeda įgyti naujų įgūdžių, integruotis į visuomenę laisvėje, ar prisitaikyti prie darbo aplinkos.

Kriminologiniuose tyrimuose dažnai yra pastebimas santykis tarp ilgalaikės bedarbystės ir sistemingo nusikalstamų veikų darymo, o tai suponuoja išvadą, jog kalinimo

įstaigos turėtų orientuotis į integracijos programas, kurios visų pirma yra susijusios su darbine veikla (Dunkel ir kt., 2001, cituota pagal Sakalauskas, 2015a, p. 5). Amerikiečių kriminologo E. Latessa teigimu, tam, jog pasiekti sėkmingos integracijos į visuomenę, kalinių darbas negali būti beprasmis. Darbinė veikla turi mokinti kalinius socialinių įgūdžių, problemų sprendimo bei savitvarkos. Ypač svarbus yra ir tinkamas įvertinimas už gerą darbą. Vien tik darbo, kaip tokio suteikimas, savaime negarantuoja, jog toks užimtumas prisidės prie resocializacijos – organizuojama darbinė veikla turi būti orientuota į atitinkamus kriminogeninius faktorius (Latessa, 2012, p. 87-91).

Be kita ko, darbinio užimtumo svarba yra pabrėžiama ir tarptautiniuose standartuose. 2006 m. Europos kalėjimų taisyklių 26.1-26.17 punkte yra nurodyta, jog darbas kalinimo įstaigose turi išlaikyti ar padidinti kalinių gebėjimą užsiimti darbine veikla ir po bausmės atlikimo. Pagal galimybes, kaliniams turi būti suteikiama teisė rinktis kokią darbą jie nori dirbti, tačiau toks darbas turi atitikti geros valios ir disciplinos reikalavimus. Kalinių darbinė veikla, savo pobūdžiu ir sąlygomis, turi būti kuo panašesnė į darbą laisvėje. Nors finansinio pelno siekimas gali padėti didinti standartus ir gerinti darbo kokybę, tačiau tai neturi būti svarbiau už kalinių interesus. Vadovaujantis šiais standartais, kaliniai negali būti traktuojami kaip pigi darbo jėga. Pagrindinis tikslas, kurio turi būti siekiama įdarbinant nuteistuosius, yra tokių darbo sąlygų sukūrimas, kurios lavintų kalinių įgūdžius bei atlikus bausmę padėtų prisitaikyti prie darbo rinkos laisvėje.

Taigi, labiausiai siektinos užimtumo formos yra įvardytos BVK 55 straipsnio 1 ir 2 punkte. Idealiai, įgyvendinant užimtumą, visų pirmą turėtų būti orientuojamasi į nuteistųjų darbą ne bausmės atlikimo vietoje – taip būtų veiksmingiausiai įgyvendintos aukščiau aptartos Europos kalėjimo taisyklių nuostatos, t. y. ši veikla būtų analogiška darbui laisvėje ir labiausiai atitiktų nuteistųjų interesus. Vis dėlto, tai yra sunkiai įgyvendinama forma, kadangi jai yra taikomos, net devynios sąlygos. Kuo daugiau yra įvardyta kriterijų, tuo labiau mažėja asmenų, atitinkančių visas reikiamas sąlygas, ratas. Pavyzdžiui, vienas iš BVK 69 straipsnyje nurodytų kriterijų yra laisvės atėmimo bausmės atlikimas atviro tipo vietoje arba lengvojoje grupėje. 2024 metų pabaigoje atviro tipo sąlygomis buvo įkalinti tik 453 asmenys, tuo tarpu iš viso laisvės atėmimo bausmę atliko 3370 nuteistųjų, iš kurių tik 18 proc. bausmę atliko lengvojoje grupėje (Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties..., 2025). Tai parodo, kokia maža dalis nuteistųjų apskritai gali siekti išpildyti likusius 8 kriterijus, tam jog galėtų dirbti ne bausmės atlikimo vietoje.

BVK 56 straipsnis nurodo, jog kiek įmanoma, kaliniams turėtų būti siūloma įsitraukti į darbinę veiklą atitinkančią jų profesiją ar specialybę, bei motyvuojama įsidirbanti nuteistųjų užimtumą darbine veikla organizuojančioje įstaigoje, arba ne kalinimo įstaigoje.

Tokia nuostata yra vertinama teigiamai, nes taip užtikrinama, kad kaliniai neprarastų anksčiau įgytų įgūdžių, be to, natūralu, jog įdomus ir realius rezultatus duodantis darbas suteiks didesnę motyvaciją, nei, pavyzdžiui, kalinimo įstaigoje paskiriami ūkiniai darbai. BVK 59 straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog tik tais atvejais, kai nuteistasis savanoriškai neįsidarbina, jam yra privaloma užsiimti bausmės atlikimo vietoje pasiūlyta veikla, kitu atveju kils BVK 61 straipsnyje numatytos neigiamos pasekmės – atsisakiusių dirbti kalinių negalima skatinti, jiems draudžiama išvykti iš laisvės atėmimo vietos, įsigyti asmeninių daiktų bei naudotis elektros prietaisais.

Tačiau praktikoje egzistuoja opi problema, jog yra daugiau kalinių negu kalinimo įstaiga gali pasiūlyti darbo vietų. Dirbančių ar užsiimančių kitokia darbine, ar individualia kūrybine veikla kalėjimuose laikomų asmenų dalis nuo visų laikomų asmenų skaičiaus 2022 m. buvo 39,6 proc., 2023 – 47,5 proc., 2024 – 53 proc. VĮ „Mūsų amatai“, kuri organizuodavo nuteistųjų darbinę veiklą, 2022 m. bankrutavo. 2022 m. Kalėjimų tarnyba įsteigė Darbinės veiklos organizavimo skyrių, tačiau pastarajam nepavyko visiškai kompensuoti prarastų darbo vietų. 2023 m. sudarytos 33 nuteistųjų darbinės veiklos sutartys su verslo subjektais ir bendradarbiavimo sutartys su socialiniais partneriais, o 2024 m. – 16 su verslo subjektais ir 100 su socialiniais partneriais. Pasirašius šias sutartis įgyvendintos tokio pobūdžio naujos veiklos: baldų surinkimo, baldų restauravimo, inkilų bei lesyklėlių gamybos, restoranų darbuotojų rūbų bei restorano serviravimo priemonių siuvimo, pintinių pynimo bei nestandartinių metalo gaminių gamybos, siuvimo karinių reikmėms paslaugos. Kalėjimų tarnybos teigimu didžiausias iššūkis pritraukiant naujus užsakovus yra įrodyti, kad nuteistieji gali gaminti gaminius taip pat gerai ir kokybiškai, kaip ir laisvėje esantys darbuotojai (Lietuvos kalėjimų tarnybos 2023 m. veiklos ataskaita, 2024, Lietuvos kalėjimų tarnybos 2024 m. veiklos ataskaita, 2025). Aptartos veiklos rūšys iš tiesių yra naudingos ir galinčios padaryti teigiamą įtaką kaliniams – visose įvardintose veiklose kaliniu darbu yra sukuriamas realus rezultatas (objektas), kuris nuteistiesiems liudija, jog jų darbas yra vertingas. Vis dėlto, pritraukti užsakovus yra itin sunku dėl visuomenėje vyraujančios stigmos apie laisvės atėmimo bausmę atliekančius asmenis, dėl ko tik maža dalis nuteistųjų turi galimybę užsiimti šia prasminga veikla. Be to, kokį darbą dirbs įkalinti asmenys priklauso ir nuo pareigūnų veiksmų – pavyzdžiui, net kaliniams parodžius norą įsidarbinti, kai kuriais atvejais pareigūnai nebendrauja, ir nekonsultuoja bei nesuteikia informacijos reikiamos informacijos (X skundas prieš Lietuvos kalėjimų tarnybos Pravieniškų 1-ąją kalėjimą, 2024 m. kovo 19 d., Nr. 4D-2023/1-1260).

Taigi, nors BVK 59 straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog tik tie nuteistieji, kurie neišnaudoja kitų darbinio užimtumo galimybių, privalo užsiimti administracijos pasiūlyta

darbine veikla baudmės atlikimo vietoje, tačiau realybėje, kaliniai dažnai objektyviai neturi kito pasirinkimo ir yra priversti atlikti ūkio darbus, o tai yra nemotyvuojanti, specialių įgūdžių nereikalaujanti, veikla. Visgi, šia darbinės veiklos forma užsiima daugiausiai nuteistųjų (Lietuvos kalėjimų departamento 2022 m. veiklos ataskaita, 2023, Lietuvos kalėjimų tarnybos 2023 m. veiklos ataskaita, 2024, Lietuvos kalėjimų tarnybos 2024 m. veiklos ataskaita, 2025).

Individualia veikla nuteistieji paprastai užsiima laisvalaikio metu, tačiau pastaroji taip pat gali būti prilyginta darbinei veiklai, jeigu nuteistasis gali įrodyti, jog iš individualios veiklos gautų pajamų, paskutinių trijų mėnesių vidurkis prilygsta piniginės išmokos, kuri mokama nuteistiesiems, užsiimantiems darbine veikla nustatytą laiką (80 valandų per mėnesį), minimalų mėnesinį dydį. 2024 m. tokia veikla užsiėmė 469 asmenys, 2023 m. – 303, 2022 m. – 307. 2022 m. pradėtas vykdyti ir šiuo metu plėtojamas projektas „pagamintakalejime.lt“ – žmonės elektroninėje parduotuvėje gali įsigyti kalinių pagamintus dirbinius (Lietuvos kalėjimų departamento 2022 m. veiklos ataskaita, 2023, Lietuvos kalėjimų tarnybos 2023 m. veiklos ataskaita, 2024, Lietuvos kalėjimų tarnybos 2024 m. veiklos ataskaita, 2025).

Visų pirma, pastebėtina, tai, jog individuali veikla nėra tokia struktūrizuota, kaip standartinė darbinė veikla, nemoko apie darbdavio ir darbuotojo subordinacinius santykius, bei darbo kultūrą kolektyve, t. y. ši veikla neapima tam tikrų socialinių įgūdžių, kurie gali padėti įsilieti į darbo rinką laisvėje. Be to, Kalėjimo tarnybos vidaus dokumentuose nėra nurodyta kaip atpažinti fiktyvią individualią veiklą – kartais kaliniai gamina mažos vertės dirbinius, pavyzdžiui, veria apyrankes iš karoliukų, ir jas perduoda pardavimui laisvėje už itin dideles kainas, tam, jog pasiektų įstatyme įtvirtintą minimalaus atlygio ribą².

Visgi, individualios veiklos prilyginamas darbinei veiklai, atsižvelgus į tai, jog Kalėjimų tarnyba negali visiems kaliniams pasiūlyti prasmingo, jų kvalifikaciją atitinkančio darbo, yra pozityvus dalykas. Pagal Nuteistųjų įtraukimo į darbinę veiklą aprašo (toliau ir – NĮDBVA) 51 straipsnį visas išlaidas, susijusias su individualios veiklos vykdymu (veiklos įregistravimu, veiklai vykdyti skirtų priemonių įsigijimų, dirbinių pardavimu) turi apmokėti pats nuteistasis iš savo asmeninės sąskaitos (Nuteistųjų įtraukimo į darbinę veiklą..., 2022). Taigi, kalinys norintis pradėti vykdyti individualią veiklą, iš pradžių turi „investuoti“ tam tikrą pinigų sumą, o tai gali sumažinti paskatą užsiimti tokia veikla. Be to, pagal NĮDBVA 50 straipsnį, esant galimybei Kalėjimų tarnyba suteikia kaliniams vietą individualios veiklos vykdymui, kurioje kiti asmenys negali naudotis jų

² Įžvalga iš pokalbio su Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus patarėju žmogaus teisių klausimais K. Liutkevičiumi metu.

veiklai skirtomis priemonėmis, t. y. tokių sąlygų suteikimas yra negarantuotas. Kaliniai yra atsakingi už individualios veiklos priemonių priežiūrą, ir jų dingimo atveju, turi apie tai pranešti administracijai. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, jog tokia nuostata yra siekiama padėti kaliniams ugdyti atsakomybės jausmą, tačiau dėl Lietuvos kalėjimuose vyraujančios subkultūros, tai gali sukelti kaliniams papildomą psichologinę įtampą. Manytina, jog Kalėjimų tarnyba, siekdama padengti darbo pasiūlos trūkumą, turėtų kompensuoti bent dalį individualios veiklos vykdymo išlaidų, bei suteikti saugias ir patogias patalpas jos vykdymui, ir taip skatinti užimtumą kalinimo įstaigose.

Be kita ko, prie užimtumo priskirtina ir mokymosi veikla. Kalinių darbo galimybės priklauso nuo įvairių veiksnių – darbinės kompetencijos ir žinių trūkumas, nuteistiesiems šiuo atžvilgiu, sudaro nepalankias sąlygas. Dėl šios priežasties yra itin svarbu kalinimo sistemoje sudaryti tinkamas sąlygas kalinių mokymuisi (ypač – profesiniam), nes tai praktikoje tampa jų darbinės veiklos prielaida bei suteikia papildomų perspektyvų išėjus į laisvę (Sakalauskas, 2015b, p. 34-35).

Europos kalėjimų taisyklių 28.1-28.7 įtvirtinta, jog kiekviena įkalinimo įstaiga turi taip organizuoti kalinių švietimą, kad jis būtų suderinta su visos šalies švietimo ir profesinio lavinimo sistema, kad atlikę bausmę asmenys toliau galėtų tęsti savo dalyvavimą švietėjiškoje veikloje. Kalinimo įstaigos taip pat turi pateikti kaliniams kiek įmanoma įvairiapusiškesnes švietimo programas, kurios atitiktų jų individualius poreikius ir siekius. Be to, mokymasis turi prilygti darbinei veiklai – už dalyvavimą švietimo programose kaliniai neturėtų nukentėti finansiškai. Minėta sąlyga yra siekiama motyvuoti nuteistuosius, kad jie neatsisakytų mokymosi programų, nes naudingiau būtų dirbti ir gauti finansinės naudos. Tam tikros kvalifikacijos įgijimas praplečia galimybes dirbti įvairiose srityse ir taip palengvina reintegracijos išėjus į laisvę procesą. Šiuo metu nacionaliniu lygmeniu, mokymosi veikla nėra prilyginama darbinei veiklai ir už ją nėra mokamas piniginės išmokos. Tačiau siekiant motyvuoti nuteistuosius, 2024 m. Kalėjimų tarnybos direktoriaus įsakymu nustatyta tvarka, bendrojo ugdymo ar profesinio mokymo įstaigose gerai besimokantiems kaliniams gali būti suteikiamos stipendijos (Lietuvos kalėjimų tarnybos 2024 m. veiklos ataskaita, 2025). Tokia paskatinimo forma vertintina teigiamai, tačiau nuteistieji studijuojantys aukštojoje mokykloje į ją pretenduoti negali, o toks šių asmenų išskyrimas yra nemotyvuotas ir sunkiai paaiškinamas.

Pagal BVK 65 straipsnį uždaro ir pusiau atviro tipo bausmės atlikimo vietose yra organizuojamas bendrasis ugdymas. Vyresni nei 16 metų nuteistieji dalyvauja bendrajame ugdyme tik jeigu to pageidauja. Tuo tarpu atviro tipo bausmės atlikimo vietose kalintys asmenys, su vietos įstaigos direktoriaus įgalioto pareigūno leidimu, gali mokintis laisvėje

esančiose mokyklose. BVK 66 straipsnyje nurodyta, jog uždaro ir pusiau atviro tipo kalinimo vietose yra organizuojamas profesinis mokymas. Šis mokymas gali būti organizuojamas nuteistuosius įdarbinusiose įstaigose ir organizacijose (*aut. past.* toks kombinuotas profesinio mokymo stilius, kuris sujungia darbą su kvalifikacijos įgijimu, ar kėlimu, turėtų būti labiausiai siektinas). Profesinius mokymus vykdo su kalinimo įstaiga sutartis sudariusios profesinio mokymo įstaigos. Kalinimo įstaiga turi suteikti tinkamas patalpas tokiems mokymams, bei apmokėti profesinio mokymo išlaidas. Analogiškai bendrajam ugdymui, atviro tipo kalinimo vietose bausmę atliekantys nuteistieji, turi galimybę mokintis už bausmės atlikimo įstaigos ribų.

Verta paminėti ir tai, jog 2022 m. įstatymu buvo reglamentuota galimybė kaliniams siekti aukštojo išsilavinimo. BVK 56 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, jog tiems kaliniams, kuriems nėra suteikta galimybė išvykti iš kalinimo įstaigos ribų, turi būti sudarytos sąlygos studijuoti aukštojoje mokykloje nuotoliniu būdu, o pagal BVK 69 straipsnį, kaliniams atitinkantiems tuos pačius kriterijus, kaip ir tie, kurie siekia dirbti ne bausmės vykdymo vietoje, turi būti sudaromos sąlygos studijuoti aukštojoje mokykloje pagal nuolatinių studijų programą. Nors ankstesnėje Bausmių vykdymo kodekso redakcijoje, teoriškai nebuvo įtvirtintas draudimas mokintis aukštojoje mokykloje, tačiau tuo pačiu nebuvo ir nurodyta, jog kalinimo įstaigos privalo suteikti kaliniams galimybę studijuoti. Tokia įstatymo spraga neretai piktnaudžiavo kalinimo įstaigų administracija, kuri atsisakydavo sudaryti sąlygas studijuoti aukštojoje mokykloje tuo pagrindu, jog kalinimo įstaigos neturi nei pareigos, nei objektyvių galimybių organizuoti kalinių dalyvavimą aukštosios mokyklos švietimo programose. Dėlto, bausmių atlikimo įstaigose buvo susiformavusi labai skirtinga praktika, ir aukštojo mokslo siekimas iš esmės priklausydavo nuo pareigūnų geros valios (Dėl X skundo prieš Marijampolės pataisos namų Kybartų sektorių, 2020 m. kovo 30 d., Nr. 4D-2019/1-1469). Taigi, nors tokie įstatymo pakeitimai yra sveikinti, dabartinis reglamentavimas, susijęs su kaliniu įtraukimu į aukštojo mokslo studijas išlieka lakoniškas. Bausmių vykdymo kodekse nėra detaliau reglamentuojama, kaip turėtų būti organizuojamos kalinių aukštojo mokslo studijos – įstatymas nenurodo, kas turi apmokėti už šias studijas, neįtvirtinta pareigos kalinimo įstaigoms suteikti mokymosi priemonių (vadovėlių, laboratorinių įrankių ir pan.) bei neapibrėžia, ar tokiems kaliniams turi būti sudarytos sąlygos mokytis netrukdomiems atskiroje patalpoje (pavyzdžiui, tam tikroje ramybės zonoje).

2024 m. duomenimis, nuo viso skaičiaus nuteistųjų (3 730) didžiausia dalis – apytiksliai 45 proc., turi vidurinį išsilavinimą, apie 30 proc. pagrindinį išsilavinimą (Bausmių vykdymo sistemos aktualioji 2024 m. statistika, 2025). Tai parodo itin aukštą

Lietuvos kalinių išsilavinimo lygį – daugumoje Vakarų Europos šalių kalinių, kurie yra pabaigę vidurinę mokyklą, būna vos keli procentai. Todėl tokie rodikliai indikuoja itin didelį tolimesnio mokymosi potencialą, kuris turi būti kuo efektyviau išnaudojamas (Sakalauskas, 2015b, p. 35). Vis dėlto, 2024 m. bendro lavinimo mokykloje besimokinančių kalinių buvo apie 18 proc., profesinėje mokykloje – apie 14 proc, aukštojoje mokykloje – tik 0,2 proc (Bausmių vykdymo sistemos aktualioji 2024 m. statistika, 2025). Taigi, apytiksliai vos 32,2 proc. kalinių buvo įtraukti į švietimo veiklą, nepaisant to, jog bent 75 proc. turi didelį potencialą lavinti jau savo turimas žinias.

2024 m. siekiant motyvuoti nuteistuosius studijuoti aukštosiose mokyklose nuotoliniu būdu, suteikta internetinė prieiga prie 110 naujų svetainių, iš kurių – 72 aukštųjų mokyklų internetinės svetainės. Taip pat suteikta galimybė nuteistųjų kolektyvo tarybų nariams teikti siūlymus dėl naujų svetainių prieigos suteikimo (Lietuvos kalėjimų tarnybos 2024 m. veiklos ataskaita, 2025) . Jokių kitų reikšmingų pokyčių susijusių su švietėjiška veikla pastaraisiais metais neįvyko. Autorės nuomone, Kalėjimų tarnyba turėtų siekti sudaryti sutartis su daugiau profesinių mokyklų, bei palaikyti ryšį su kolegijomis ir universitetais ir taip plėsti nuteistųjų mokymosi užimtumo galimybes. Platesnės galimybės pasirinkti kvalifikaciją, ar studijų kryptį, pritrauks ir daugiau asmenų norinčių dalyvauti šiose programose. Kaip jau minėta, išsilavinimas yra viena iš svarbiausių priemonių įgyvendinant tęstinius resocializacijos tikslus, todėl tai turėtų būti viena iš prioritetinių Kalėjimų tarnybos veiklos krypčių.

Taip pat prie užimtumo formų priskiriamas ir laisvalaikio praleidimas, kuris padeda nuteistiesiems resocializuotis. Europos kalėjimų taisyklių 27.1-27.7 punkte numatyta, jog laisvalaikio kaliniai gali užsiimti sportu, žaidimais, kultūriniais renginiais, pomėgiais ir kita veikla. Tokius užsiėmimus gali organizuoti tiek patys nuteistieji, tiek bausmės atlikimo įstaiga. Kaliniams turi būti suteikiama galimybė sportuoti bent vieną valandą per dieną, bei dalyvauti grupinėje sportinėje veikloje.

Sportas yra vienas iš pagrindinių laisvalaikio praleidimo būdų kalinimo įstaigose. Australijoje atliktas kriminologinis tyrimas rodo, jog sportinė veikla pagerina ne tik fizinę, bet ir emocinę kalinių būklę. Kaliniai, kurie dalyvauja sporto programose, nurodo, jog jaučia daugiau džiaugsmo, sportas padeda jiems labiau pasitikėti savimi bei sumažina kalinimo įstaigoje jaučiamą įtampą bei stresą. Taip pat sporto programose dalyvaujantys kaliniai yra nusiteikę entuziastiškai ir kiekvieną kartą laukia šių užsiėmimų. Be kita ko, sportas gali turėti teigiamos įtakos ne tik konkretiems asmenims, bet ir visai kalėjimo bendruomenei – sporto programos yra saugi alternatyva fizinės įtampos mažinimui, bei sudaro sąlygas kontroliuojamoje aplinkoje išmokti valdyti pyktį ir agresiją (Gallant ir kt.,

2014, p. 12). Taip pat sportas gali būti laikomas ir saviraiškos priemone – kaliniai yra nuolat kontroliuojamoje aplinkoje, todėl ieško būdų kaip išreikšti save. Sportas tampa veikla, kurioje kontrolė priklauso patiems nuteistiesiems, o tai padeda sukurti atsvarą rutinai ir kasdienybei (Sakalauskas ir kt., 2020, p. 148).

Bausmių vykdymo kodekse kalinių laisvalaikio praleidimas nėra detaliau reglamentuojamas. 2020 m. atlikto empirinio tyrimo metu nustatyta, jog didesnioji dalis kalinių-tyrimo dalyvių teigė, jog trūksta veiklos įvairovės, sporto inventoriaus. Dažniausi kalinių laisvalaikio praleidimo būdai yra televizoriaus žiūrėjimas ir muzikos klausymasis. Taip pat dauguma praleidžia laiką vaikštinėdami ratais lauke, itin mažose uždaruose kiemeliuose (Sakalauskas ir kt., 2020, p. 151-155). Tokia itin niūri įkalinimo įstaigų realybė parodo, jog iš esmės nuteistieji savo laisvą laiką praleidžia nieko neveikdami. 2024 m. Antaviliuose įrengta sporto aikštelė (stadionas), tačiau daugiau jokių pagerinimų susijusių su nuteistųjų laisvalaikiu per paskutiniuosius metus neįvyko (Lietuvos kalėjimų tarnybos 2024 m. veiklos..., 2025). 2024 m. Kalėjimų tarnyba nevykdė ir viešųjų pirkimų susijusių su periodinės spaudos leidinių prenumeratomis. Tai reiškia, jog kaliniai su visuomeninėmis naujienomis galėjo susipažinti tik klausantis radijo, ar žiūrint televizorių. Seimo kontrolierė šiuo atveju pateikė itin naudingą įžvalgą – akcentavo siekį atkurti tinkamą nuteistojo ir visuomenės santykį bausmės atlikimo metu bei tai, jog yra labai svarbu, kad šiuolaikinėje visuomenėje taikomos naujovės būtų kiek įmanoma prieinamos ir nuteistiesiems. Dėl technologinių pažangų, popieriniai laikraščiai keliai į skaitmeninę erdvę ir internetą, todėl Kalėjimų tarnyba galėtų svarstyti apie prieigos suteikimą kaliniams prie naujienų dienraščių internetinių svetainių (X skundas prieš Lietuvos kalėjimų tarnybos Alytaus kalėjimą, 2024 m. rugpjūčio 5 d., Nr. 4D-2024/1-473). Iš tiesų tai būtų puiki priemonė suteikti kalinių laisvalaikiui įvairovės, be to, ji visiškai nereikalauja finansavimo. Vis dėlto, šiuo metu kaliniams nėra suteikta prieiga prie minėtų tinklalapių.

Apibendrinant manytina, jog Lietuvos kalėjimuose nuteistieji neturi daug galimybių pasirinkti laisvalaikio praleidimo būdą. Kalėjimų tarnyba šiuo metu neteikia prioriteto kalinių gyvenimo pajvairinimui, o vis dėlto, taip neturėtų būti, kadangi laisvalaikio praleidimas, kaip ir švietimas ir darbinė veikla, yra kompleksinė sistema, kurios teisingas organizavimas ir vykdymas, nulemia sėkmingą resocializacijos įgyvendinimą.

5.3 Priklausomybių ligų paplitimas ir jų gydymo galimybės įkalinimo įstaigose

Koreliacija tarp priklausomybės ir įkalinimo gali susidaryti dėl skirtingų aplinkybių, tačiau kaip pagrindinius būtų galima įvardyti šiuos veiksniai: 1) asmuo vartojo psichiką veikiančias medžiagas prieš įkalinimą; 2) asmuo pradėjo vartoti psichiką veikiančias

medžiagas įkalinimo įstaigoje; 3) asmuo darė įvairias nusikalstamas veikas siekdamas finansuoti savo priklausomybę. Narkotikų vartojimo paplitimas tarp įkalintų asmenų iš esmės išlieka didesnis nei visuomenėje bendrai – tyrimai, atlikti 2004–2013 m., rodo, kad Europoje nuo 20 proc. iki 45 proc. asmenų, turinčių įkalinimo patirties, vartojo narkotines medžiagas būdami kalėjime (Carpentier ir kt., 2018, p. 17–42). Pažymėtina ir tai, jog narkotikų vartojimas kalinimo įstaigose yra sietinas su įvairiomis neigiamomis pasekmėmis. Kaliniai, vartojantys narkotikus, turi didesnę tikimybę užsikrėsti tokiomis infekcinėmis ligomis, kaip hepatitas C, susidurti su psichikos sutrikimais, žalotis, perduoti, nusikalsti pakartotinai išėjus į laisvę bei mirti anksčiau laiko (Chang ir kt., 2015a, p. 891–900, Chang ir kt., 2015b, p. 422–430, Favril ir kt., 2020, p. 682–691). Pakartotinis nusikalstamas elgesys yra siejamas ne tik su narkotinių medžiagų vartojimu, bet ir su piktnaudžiavimu alkoholiu (Sakalauskas ir kt., 2020, p. 304–305). Nepaisant vis didėjančių įrodymų, kad priklausomybė yra išgydoma neurologinė liga, dauguma asmenų nėra suteikiamas reikiamas gydymas (Chandler, Fletcher, Volkov, 2009, p. 1), o įkalinimas pats savaime sudaro itin nepalankias sąlygas asmenų, sergančių priklausomybės liga, sveikimui, dėl kalinimo įstaigose susiformavusios psichiką veikiančių medžiagų platinimo ir vartojimo subkultūros. Dėl aukščiau aptartų priežasčių manytina, jog priklausomybių ligų gydymas yra itin aktualus siekiant efektyvesnės kalinių resocializacijos, kadangi psichiką veikiančių medžiagų vartojimas sukuria tam tikrus rizikos faktorius, dėl kurių vartojantys asmenys tampa labiau socialiai pažeidžiami bei yra labiau linkę pakartotinai nusikalsti ateityje.

Aptariant priklausomybės gydymo poreikį kalinimo įstaigose svarbu įvertinti ir narkotikų vartojimo įkalinimo įstaigose mastą. Visų pirma, akcentuotina tai, jog narkotinių medžiagų vartojimas yra dažnai latentinis reiškinys – G. Sakalausko 2011 m. atliktas tyrimas parodė, jog registruoto nusikalstamumo statistika atspindi tik 2–3 proc. visų realiai per metus padaromų veikų, susijusių su narkotinėmis medžiagomis (Sakalauskas ir kt., 2011, p. 160). Tuo tarpu naujausiais Narkotikų, tabako ir alkoholio departamento (toliau ir – NTAKD) duomenimis, 2021 m. vykdyto psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo bendrojoje populiacijoje tyrimo metu nustatyta, jog 4,5 proc. Lietuvos gyventojų, kurių amžius 15–64 metų, bent kartą per paskutiniuosius metus buvo vartoję narkotinių medžiagų (Narkotikų, tabako ir alkoholio departamentas, 2024, p. 25). 2021 m. surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno 2 810 761 nuolatinių gyventojų, o 15–64 metų amžiaus gyventojai sudarė 65,3 proc. visų Lietuvos gyventojų (Lietuvos statistikos departamentas, 2022 m., p. 3–5). Tai reiškia, jog iš 1 835 427 tuo metu Lietuvoje gyvenusių šios amžiaus grupės asmenų, apytiksliai bent 82 594 asmenys buvo vartoję narkotines medžiagas per

einamuosius metus. Tuo tarpu 2021 m. užregistruotos tik 3147 nusikalstamos veikos, susijusios su narkotinėmis medžiagomis³ (Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, 2021). Minėta statistika leidžia daryti išvadą, jog ir kalinimo įstaigose oficialiai užfiksuoti duomenys neatspindi visiško narkotikų vartojimo tarp kalinių masto, todėl pastarieji taip pat turėtų būti vertinami kritiškai.

Pastebėtina tai, jog nei Kalėjimų tarnyba, nei NTAKD, neatlieka nuoseklaus periodinio duomenų rinkimo apie psichiką veikiančių medžiagų paplitimą ir vartojimą kalinimo įstaigose. Minėti duomenys yra publikuojami nereguliariai ir dažniausiai paminimi tik kaip tam tikrų leidinių ar ataskaitų sudėtinė dalis. Naujausia NTAKD statistika apie neteisėtą narkotikų apyvartą kalėjimuose publikuota 2022 m.. Lietuvos kalėjimų tarnybos duomenimis, 2022 m. užkardant iš viso buvo konfiskuota 18 007,8 g (apie 18 kg) narkotinių ir psichotropinių medžiagų. Daugiausiai buvo konfiskuota kanapių (16 652 g), amfetamino tipo stimuliantų (1 057,2 g) ir opioidų (251,2 g). Tuo tarpu empirinio tyrimo metu apklausti kaliniai respondentai nurodė, jog būdami kalinimo įstaigoje yra vartoję kanapes (30,8 proc.), amfetaminą (30,1 proc.), metamfetaminą (23,9 proc.), heroiną (22,8 proc.), nereceptinius opioidus (24,3 proc.), nereceptinius trankviliantus (18,5 proc.), ekstazę (15 proc.) bei kitas psichiką veikiančias medžiagas. 43,3 proc. respondentų nurodė, jog pirmą kartą narkotines medžiagas suvartojo būdami į kalinimo įstaigoje (dabartinėje arba ankstesnėje), o dažniausiai kalėjime pradėti vartoti narkotikai – heroinas ir amfetaminas (kiekvieną jų pirmą kartą kalėjime pavartojo 23,7 proc. respondentų), netgi 51,4 proc. visų asmenų, kurie kada nors yra švirkštęsi narkotines medžiagas, tai pradėjo daryti kalėjime⁴. 2022 m. Lietuvos kalėjimuose užregistruotos 369 nusikalstamos veikos, susijusios su neteisėtu disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis. Tuo tarpu informacijos apie alkoholio vartojimo paplitimą kalinimo įstaigose nėra itin daug, tačiau 36, 4 proc. kalinių respondentų nurodė kada nors vartoję alkoholį kalėjime (Narkotikų, tabako ir alkoholio departamentas, 2023, p. 90–94).

Iš aptartų duomenų matyti, jog oficialiai kalėjimuose dažniausiai konfiskuojamos trijų rūšių narkotinės medžiagos, tačiau iš kalinių atsakymų tyrimo metu matyti, jog realiai vartojamų narkotinių medžiagų spektras yra kur kas platesnis, o tai suponuoja, jog dalis narkotinių medžiagų nėra konfiskuojamos. Taip pat susirūpinimą kelia, tai, jog net

³ Verta pažymėti, jog vienas asmuo gali būti atsakingas už kelias registruotas nusikalstamas veikas, dėl dalies užregistruotų situacijų baudžiamasis procesas taip pat būna nutraukiamas ar sustabdomas, o bylos perduotos į teismą ne visada baigiasi kaltinamuoju nuosprendžiu. Todėl minėtos užregistruoto nusikalstamumo statistikos nereikėtų tapatinti su realiai 2021 m. nubaustų asmenų už nusikaltimus, susijusius su narkotinėmis medžiagomis, skaičiumi.

⁴ Vėlgį, minėto tyrimo rezultatai turėtų būti vertinami kritiškai, kadangi neatmestina galimybė, jog dalis kalinių bijo prisipažinti vartoję neleistinas medžiagas į kalinimo įstaigose.

43,3 proc. respondentų pirmą kartą apsisvaigino narkotinėmis medžiagomis atlikdami bausmę ir faktiškai būdami valstybės priežiūroje – tai liudija apie žalingą įkalinimo poveikį asmenims bei verčia kvestionuoti Kalėjimų tarnybos vykdomos narkotikų prevencijos kokybę. Dažniausiai Lietuvos kalėjimuose pradedama vartoti heroiną ir amfetaminą – nuo šių narkotinių medžiagų itin lengvai išsivysto priklausomybės liga, o minėtų medžiagų vartojimas sukelia neigiamas ilgalaikes pasekmes asmens organizmui (Blackwood, Cadet, 2021 p. 1–6, Baig, 2018, p. 2299–2303). Kalėjimuose vyraujanti subkultūra skatina kalinius įsitraukti į stiprių narkotikų vartojimą, o tai reiškia, jog asmenys patekę į kalinimo įstaigas, įgyja žalingus įpročius, kuriuos po bausmės atlikimo išsineša į laisvę. Be to, narkotikai skatina ir pakartotiną nusikalstamumą pačiose kalinimo įstaigose, o tai sukuria „užburta ratą“, kadangi vis dar būnant kalėjime yra paskiriamos naujos bausmės, dažniausiai – laisvės atėmimo, dėlto ilgėja šių nuteistųjų bausmės atlikimo laikotarpis. Taigi, priklausomybės gydymo galimybės kalinimo įstaigose yra itin svarbios.

BVK 91 straipsnyje įtvirtinta pareiga laisvės atėmimo bausmių atlikimo vietose vykdyti prevencinę veiklą, skatinti nuteistuosius atsisakyti vartoti psichiką veikiančias medžiagas bei užtikrinti reikiamas sąlygas priklausomybės ligomis sergančių nuteistųjų gydymui. Gydymo tvarka apibrėžta teisingumo ir sveikatos apsaugos ministrų jungtiniu įsakymu (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir..., 2022). Tuo tarpu 2025 m. vasario 25 d. įsigaliojusi Priklausomybės ligų gydymo organizavimo tvarkos aprašo redakcija susistemino darbo su nuteistaisiais, sergančiais priklausomybės ligomis, taisykles. Minėtame apraše nurodyti šie priklausomybės ligų gydymo būdai: 1) ambulatorinis abstinencijos būklės gydymas; 2) medikamentinis gydymas; 3) nemedikamentinis, psichosocialinis gydymas; 4) atvejo vadyba; 5) ambulatorinis asmens stebėjimas, palaikomasis gydymas ir atkryčio prevencija; 6) siuntimas antrinio lygio ambulatorinėms ir (ar) stacionarinėms priklausomybės ligų gydymo paslaugoms gauti; 7) pakaitinis gydymas; 8) kitos intervencijos (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro..., 2025). Lyginant su anksčiau galiojusia redakcija, minėtame apraše įtvirtinta psichosocialinio gydymo⁵ sąvoka – šiuo gydymo metodu yra siekiama asmenims, turintiems elgesio sutrikimų, sudaryti sąlygas mokytis savarankiškumo bei siekti optimalios integracijos į bendruomenę (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro..., 2022). Taip pat kaip viena iš priklausomybių gydymo formų pirmą kartą

⁵ Psichosocialinio gydymo sąvoka pirmą kartą paminėta dar 2022 m. gruodžio 29 d. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu Nr. V-1994/1R-442 patvirtintame priklausomybės ligomis sergančių nuteistųjų gydymo tvarkos apraše, tačiau ankstesniuose 2002 m. gegužės 3 d. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymu Nr. 204 patvirtintuose priklausomybės ligų gydymo ir reabilitacijos standartuose (suvestinė redakcija nuo 2022 m. spalio 1 d. iki 2025 m. vasario 24 d.), nebuvo nurodytos konkrečios šio gydymo organizavimo gairės.

nurodyta ir atvejo vadyba – bendravimas su socialiniu darbuotoju (atvejo vadybininku), kuris konsultuoja apie gydymo procesą, koordinuoja paslaugų suteikimą ir motyvuoja nuteistuosius atsisakyti psichiką veikiančių medžiagų vartojimo (Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos..., 2021). Kitas itin teigiamas pokytis – naujajame Priklausomybės ligų gydymo organizavimo tvarkos apraše išskirta paauglių ir nepilnamečių grupė bei nurodyti šių asmenų gydymo nuo priklausomybės ligų ypatumai ir specifika (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro..., 2025). Manytina, jog šiuo metu galiojanti reglamentacija sudaro sąlygas įvairiapusiškam kompleksiskam priklausomybių gydymui, kuris apima tiek stacionarinį ir ambulatorinį gydymą, tiek nemedikamentinį gydymą, taip pat priklausomybės ligomis sergančių kalinių socialinių poreikių užtikrinimą bei numato galimybę kreiptis į antrines gydymo įstaigas (laisvės atėmimo vietų ligoninę, ar sveikatos priežiūros viešąją įstaigą), kai reikiamos paslaugos negali būti suteiktos kalinimo įstaigos viduje. Paslaugų įvairovė yra itin svarbi siekianti sukurti tikslingą darbą su asmenimis, turinčiais skirtingą psichiką veikiančių medžiagų vartojimo patirtį, todėl teigiamai vertintina ir tai, jog šis sąrašas nėra baigtinis.

Naujausiais Lietuvos kalėjimo tarnybos duomenimis, 2022 m. gruodžio 31 d. kalėjimuose buvo 763 asmenų, kuriems nustatyti psichikos ir elgesio sutrikimai dėl narkotikų vartojimo, o per visus metus – 1 824 asmenys⁶ (Narkotikų, tabako ir alkoholio departamentas, 2023, p. 86). Tuo tarpu iki 2021 metų laisvės atėmimo įstaigose iš viso buvo numatytos tik 76 vietos priklausomų nuo psichiką veikiančių medžiagų asmenų gydymui Reabilitacijos centruose (Kalėjimų tarnybos strateginės veiklos gairių..., 2024). Pažymėtina, jog 2022 metų lapkričio mėnesį atidarytas Reabilitacijos centras penktojoje kalinimo įstaigoje – Alytaus kalėjime, kuriame numatyta 15 vietų (Lietuvos kalėjimų departamento 2022 m. veiklos ataskaita). Tuo tarpu, 2019 m. tik dvi iš keturių tuo metu Reabilitacijos centrų įsteigusių kalinimo įstaigų turėjo po-reabilitacinius būrius, kuriuose nuteistieji gyvena atskirai nuo kitų nuteistųjų (Narkotikų, tabako ir alkoholio departamentas, 2020, p. 76). Iš aptartų duomenų akivaizdu, jog Reabilitacijos centre gydytis gali tik labai maža dalis priklausomybės ligomis sergančių kalinių. Kita vertus asmenims, kurie pabaigia reabilitacijos programą, dažnai nėra sudaromos sąlygos tolimesniam sveikimui – grįžus gyventi į bendrabutinio tipo patalpas, kuriose yra paplitęs psichiką veikiančių medžiagų vartojimas, kyla didesnė atkryčio galimybė. Dėl minėtų priežasčių manytina, jog reabilitacinis gydymas Lietuvos kalėjimuose dažnai stokoja

⁶ 2020–2022 m. neįtraukti asmenys, kurie tuo metu buvo laikomi atvirosiose kolonijose, pusiaukelės namuose ir pataisos namų atskiruosiuose sektoriuose (Narkotikų, tabako ir alkoholio departamentas, 2023, p. 86), be to per einamuosius metus tas pats asmuo gali patekti į kalinimo įstaigą kelis kartus, todėl vertinant šią statistiką reikėtų atsižvelgti ir į egzistuojančius netikslumus.

nuoseklumo ir tęstinumo. Autores nuomone, kalėjimų infrastruktūros trūkumai neturėtų riboti priklausomybės gydymo galimybių, todėl esant poreikiui, kalinimo įstaigos turėtų bendradarbiauti su antrinėmis gydymo įstaigomis, kurios galėtų suteikti nuteistiesiems ilgalaikės reabilitacijos paslaugas.

Seimo kontrolierės pavedimu atkliktuose Marijampolės kalėjimo, Alytaus kalėjimo ir Pravieniškių 1-ajame kalėjimo teminiuose patikrinimuose, nustatyta, jog įstaigose nedalinami švarūs švirkštai (nors tai turėtų būti daroma vadovaujantis tarptautiniais standartais⁷ siekiant žalos mažinimo), todėl nuteistieji, vartojantys intravenines narkotines medžiagas, šioms medžiagoms švirkšti naudoja nesterilias priemones, o tai padidina galimybę užsikrėsti per kraują plintančiomis ligomis, sudarant individualius planus ir vykdant resocializacijos planą ne visada atsižvelgiama ir į nuteistojo pripažintą praeities priklausomybę nuo psichiką veikiančių medžiagų, taip pat sveikatos priežiūros specialistai, gavę Nuteistųjų apsvaigimo nuo psichiką veikiančių medžiagų nustatymo akto kopiją, atlieka tik formalius veiksmus ir neatlieka jokių papildomų (neplaninių) kraujo tyrimų, nevykdo nuteistųjų švietimo apie narkotikų vartojimo keliamas rizikas, neteikia informacijos apie esančias gydymo galimybes (Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2023 metų..., 2024). Interviu su kriminologu M. Lankausku metu priklausomybių gydymo ekspertė nurodė, jog Reabilitacijos centruose vykdomą programą vertina kritiškai, kadangi įkalinimo įstaigose trūksta specialistų, trūksta supratimo, kad programos turi ne tik remtis savitarpio pagalbos metodika, bet turi būti ir kognityvinės elgesio terapijos, motyvacinio interviu elementai – šiai dienai to Reabilitacijos centruose nėra. Be to, nėra vieno gydymo metodo, kuris tiktų visiems, todėl turėtų būti plečiamos ir medikamentinio gydymo galimybės (Lankauskas, 2023, p. 96).

Kaip matyti, koordinuojant priklausomybių gydymą praktikoje, iškyla įvairių problemų. Kompetentingų specialistų bei reabilitacinių gydymo vietų kalinimo įstaigose trūkumą, teoriškai galima paaiškinti valstybės skiriamų lėšų stoka. Tačiau pastebėtinas ir akivaizdus kalėjimo sistemoje dirbančių sveikatos priežiūros specialistų kompetencijos stygius, galbūt – net ir tam tikras abejingumas. Pozityvių ryšių palaikymas yra itin svarbus siekiant daryti tinkamą įtaką nuteistiesiems, todėl sveikatos priežiūros specialistų pastangos suteikti šiems asmenims reikiamą informaciją apie gydymą, o ne tik formalių veiksmų atlikimas, formuotą pasitikėjimą tarp nuteistųjų ir priklausomybės gydymo programas atliekančių asmenų. Be to, šiuo metu priklausomybės gydymas yra nukreiptas į idealų

⁷ Pavyzdžiui, Pasaulio sveikatos organizacijos leidiniuose nurodyta, jog švarių švirkštų dalinimas yra vienas iš krauju plintančių ligų prevencijos būdų, kalėjimuose mažinantis ŽIV infekcijų plitimą (Guide to starting and managing..., 2007).

standartą, ir kalėjimuose nėra vykdomas žalos mažinimas, tokiomis priemonėmis, kaip, pavyzdžiui sterilių švirkštų dalinimas kaliniams.

5.4. Kalinimo atvėrimo galimybės

Per pastaruosius 50 metų keičiantis bausmės sampratai Vakarų Europoje, keitėsi ir požiūris į pamatinius kalinimo tikslus – suvokus, jog režimas, kuriuo yra siekiama paveikti nuteistojo pažiūras ir elgesį yra neveiksmingas, pradėta vystyti modelį, kuris skatintų nuteistuosius tobulinti savo socialinius gebėjimus ir taip jiems padėtų sėkmingai integruotis į visuomenę po bausmės atlikimo. Vadovaujantis šia samprata tapo akivaizdu, jog pasyvus asmens laikymas uždaroje įstaigoje tokiam skatinimui sudaro nepalankias sąlygas (Sakalauskas ir kt., 2020, p. 249–250). Taigi, efektyvi resocializacija, gali būti įgyvendinama tik aktyviai dirbant su nuteistaisiais. Europos Kalėjimo taisyklių 5 punkte nurodyta, jog gyvenimas kalinimo įstaigoje turi kuo labiau atitikti teigiamus gyvenimo laisvėje aspektus, 103.6 punkte įtvirtinta, jog įvairios išleidimo iš kalinimo įstaigų formos turi būti integruotos į nuteistiesiems taikomą režimą, o 107.2 ir 107.3 punktuose pabrėžiama, kad tikslingas nuteistųjų integravimas į visuomenę (ypač tų, kurie atlieka ilgą laisvės atėmimo bausmę), gali būti pasiektas vykdant jų paleidimo į laisvę programą arba taikant dalinį ar lygtinį paleidimą, bei derinant asmens priežiūrą su jam teikiama socialine parama. Atsižvelgiant į aptartus tarptautinius standartus, darbas su nuteistaisiais ne tik gali, bet ir privalo būti vykdomas ir už kalinimo įstaigos ribų. Kelionės iš kalėjimo nuteistiesiems sudaro platesnes darbo ir mokymosi galimybes, padeda kurti pozityvius socialinius ryšius bei parodo, jog užsibrėžtų tikslų galima siekti ir teisėtomis priemonėmis, o tai suteikia vilties ir motyvacijos išėjus į laisvę keisti savo gyvenimo būdą. Be to, kalinimo atvėrimas padeda įgyvendinti resocializaciją palaipsniui. Pavyzdžiui, Ispanijoje (kaip ir kitose Vakarų Europos šalyse) trumpalaikės išvykos yra suprantamos kaip pirmas bausmės perėjimo į kitą etapą žingsnis – prieš perkeltą asmenį į atviro tipo kalinimo įstaigą ar suteikiant jam lygtinį paleidimą, kalėjimo administracija paprastai reikalauja, jog prieš tai nuteistasis būtų turėjęs leidimą trumpalaikėms išvykoms ir jos būtų įvykdytos be jokių pažeidimų (Larrauri, 2019, p. 142). Tuo tarpu Suomijoje trumpalaikės išvykos yra bausmės atlikimo plano dalis, skirta padėti asmenims pasiruošti gyvenimui laisvėje – šių išvykų metų yra ieškoma darbo, apgyvendinimo ir panašiai (Robert, Laraurri, 2020, p. 244–245).

Manytina, jog nuteistojo elgesio už kalinimo įstaigos ribų stebėjimas, leidžia daryti tam tikras išvadas, kuriomis remiantis gali būti koreguojamas tokio asmens resocializacijos planas, įvesta skatinimo sistema bei įgyvendinti kitokie teigiami pokyčiai (išimtiniais

atvejais – ir nuobaudos, ar sąlygų griežtinimas), be to išvykos gali būti pasitelktos siekiant sukurti „pagrindą“ laisvėje ir užtikrinti, jog po bausmės atlikimo nuteistieji negrįžtų į savo seną (žalingą) aplinką, todėl kalnimo atvėrimas turėtų būti suvokiamas kaip sudėtinis bausmės atlikimo struktūrinis elementas, o ne tam tikra išimtis iš bendrosios taisyklės.

Įstatyme yra įvardintos šios trumpalaikių išvykų rūšys: išvykos dėl svarbių priežasčių (BVK 67 straipsnis), išvykos į namus (BVK 68 straipsnis), išvykos dėl darbo, mokymosi, ar resocializacijos (BVK 69 straipsnis), išvykos kaip skatinimo priemonė (BVK 77 straipsnis).

Nuteistieji, norintys be palydos išvykti iš bausmės atlikimo vietos, darbo, mokymosi, ar resocializacijos tikslais, turi atitikti visus šiuos kriterijus: 1) atlieka bausmę pusiau atviro tipo kalnimo įstaigoje lengvojoje grupėje; 2) jų nusikalstamo elgesio rizika yra žema arba vidutinė ir nustatyta pažanga ją mažinant; 3) atlieka ne laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę; 4) yra atlikę ketvirtadalį laisvės atėmimo bausmės (jeigu bausmė neviršija dešimt metų); 5) iki galimo perkėlimo į atviro tipo bausmės atlikimo vietą liko ne daugiau kaip vieni metai (jeigu bausmė viršija dešimt metų); 6) nėra pripažinti pavojingais recidyvistais ar ribotai pakaltinamais; 7) neturi drausminių nuobaudų arba neįvykdytų administracinių nuobaudų ar administracinio poveikio priemonių; 8) užsiima pasiūlyta darbine veikla įstatyme nurodytą laiką ne mažiau kaip tris paskutinius bausmės atlikimo mėnesius (ši sąlyga netaikoma nuo dalyvavimo darbinėje veikloje atleistiems nuteistiesiems); 9) neserga pavojinga arba ypač pavojinga užkrečiamąja liga, kuri plinta oro lašeliniu būdu (BVK 69 straipsnio 1 dalis).

Mokslinėje literatūroje teigiama, jog kalnimo atvėrimo sąlygos iš esmės apibrėžia kokių tikslų ir funkcijų įgyvendinimo, susijusių su trumpalaikiu nuteistųjų išleidimu iš kalnimo įstaigų, siekia valstybė. Šios sąlygos gali būti orientuotos į tai, kas vyksta pačio kalėjimo viduje, arba į pasirengimą gyvenimui po kalėjimo (būsto ir darbo paiešką, socialinių ryšių su šeima atkūrimą) arba į šių aspektų mišrų derinį (Robert, Laraurri, 2020, p. 255). Autores nuomone, Lietuvos įstatymuose įtvirtinti kriterijai yra labiau orientuoti į gero elgesio ir tvarkos palaikymą kalnimo įstaigos viduje, nei į nuteistojo ilgalaikės resocializacijos perspektyvos įgyvendinimą. Sąlyga, jog nuteistieji negali turėti drausminių nuobaudų, kalėjimo pareigūnus padaro savotiškais „vertintojais“, kurie netiesiogiai sprendžia, ar kalnys galės išvykti už kalnimo įstaigos ribų. Įstatymas taip pat reikalauja, jog tokie nuteistieji užsiimtų darbine veikla, nors, kaip jau aptarta šio rašto darbo 5.2 poskyryje, šiuo metu Lietuvos kalėjimų tarnyba objektyviai negali pasiūlyti prasmingos darbinės veiklos visiems bausmę atliekantiems asmenims. Be to, šia nuostata iš esmės sukuriamas paradoksali situacija, kadangi atsiradus privačių subjektų, kurie galėtų pasiūlyti

darbo vietas kaliniams už kalinimo įstaigos ribų, tie nuteistieji, kuriems nesudarytos darbinės veiklos sąlygos kalėjime, negalėtų pretenduoti į pasiūlytas darbo vietas išorėje.

Taip pat itin kvestionuotinas draudimas iš kalinimo įstaigos ribų išvykti ribotai pakaltinamiems asmenims – juk baudžiamosios teisės doktrinoje pripažįstama, jog ribotas pakaltinamumas nėra nepakaltinamumo forma (dėlto minėti asmenys ir atlieka bausmę kartu su pakaltinamais asmenimis) ir turi reikšmės tik sprendžiant dėl baudžiamosios atsakomybės individualizavimo (Piesliakas, 2009, p. 346). Draudimų ir ribojimų taikymas bausmės vykdymo procese šio instituto pagrindu yra teisiškai nepagrįstas ir sunkiai suvokiamas. Be to, minėtas draudimas nustatytas ir asmenims, kurie yra pripažinti recidyvistais – toks įstatymo leidėjo sprendimas vėlgi yra abejotinas. Asmenims, kurie turbūt susiduria su didžiausiais sunkumais siekdami atsisakyti neteisėtų įpročių po bausmės atlikimo, yra atimamos kalinimo atvėrimo galimybės, kas turi esminę reikšmę įgyvendinant nuteistųjų resocializaciją. Akivaizdu, jog toks sprendimas yra pagrįstas nepasitikėjimu šia nuteistųjų asmenų grupe, tačiau taip pat dėl tokio apribojimo laisvės atėmimo bausmę vykdančios institucijos objektyviai negali stebėti ir vertinti tokių asmenų elgesio jiems būnant išoriniame pasaulyje. Autores nuomone, ši problema galėtų būti sprendžiama minėtai kalinių grupei suteikiant teisę į trumpalaikės išvykas juos stebint elektroninio stebėjimo priemonėmis. Tokia galimybė jau yra numatyta BVK 69 straipsnio 2 dalyje bendrajai kalinių populiacijai, tad kodėl nebūtų galima jos pritaikyti ir recidyvistų atžvilgiu? Nors tai nėra ideali situacija, tačiau tai yra mažiau ribojanti priemonė, nei visiškas išvykų uždraudimas⁸.

Įstatyme įtvirtinta, jog teisė į trumpalaikės išvykas darbo, mokymosi, ar resocializacijos tikslais suteikiama tik tiems kaliniams, kurių nusikalstamo elgesio rizika yra žema, ar vidutinė. Ši nuostata vėlgi parodo, jog kalinimo atvėrimo kriterijai nėra orientuoti į resocializacijos perspektyvą ateityje. Sutiktina su G. Sakalausko įžvalga, jog bet koks elgesio vertinimas susiduria su dviem problemomis: a) nusikalstamo elgesio rizika dažniausiai yra vertinama kaip daug aukštesnė, nei iš tiesų yra; b) aukštos nusikalstamo elgesio rizikos grupei priskirti nuteistieji vis tiek kažkada išeis į laisvę be jokios priežiūros, todėl kaip įstatymo leidėjas įsivaizduoja tokio asmens pakartotinio nusikalstamumo galimybės mažinimą, kai įstatyme įtvirtintos nuostatos objektyviai apsunkina šio asmens elgesio vertinimą ir prognozavimą (Sakalauskas, 2020, p. 258)? Tokia sąlyga yra

⁸ Suomijoje kalinimo atvėrimo institutas yra taikomas labai plačiai. Visuomenėje padidėjus skepticizmui ir nepasitikėjimui kaliniams, jų metu pradėtos naudoti elektroninės apykojės (Robert, Laraurri, 2020, p. 246). Tai parodo, jog užsienio valstybės nepasitikėjimą kaliniams taip pat sprendžia mažiau drastiškomis priemonėmis, nei visišku išvykų atsisakymu.

neapgrįstai apsunkinama šių asmenų socialinė integracija, kadangi po visiško bausmės atlikimo, nebegali būti taikoma probacijos institucijų priežiūra, ar socialinė pagalba.

Be kita ko, kritikuotina ir tai, jog trumpalaikės išvykos galimybė BVK 69 straipsnio pagrindu, nuteistiesiems atsiranda beveik tuo pačiu metu, kai didžiajai daliai šių nuteistųjų jau galimas ir lygtinis paleidimas BVK 82 straipsnio pagrindu. Kaip jau minėta, išvykos iš kalinimo įstaigos padeda asmeniui palaipsniui integruotis į visuomenę, todėl trumpalaikės išvykos turėtų būti siejamos su nuteistojo ruošimu lygtiniam paleidimui, o tai reiškia, jog ir reikalavimai, kuriuos reikia išpildyti siekiant gauti trumpalaikės išvykos leidimą, turėtų būti kur kas švelnesni. Autores nuomone, šiuo atžvilgiu neapgrįsta ir ta sąlyga, jog nuteistieji, siekiantys mokytis, ar dirbti už kalėjimo ribų, prieš gaudami leidimą išvykoms, turi būti atlikę nemažą dalį bausmės. Pavyzdžiui, BVK 55 straipsnio 2 dalies 3 punkte įtvirtinta, jog kaliniai atlikdami bausmę gali siekti įgyti aukštąjį išsilavinimą – kolegijos, ar universiteto studijos paprastai trunka nuo dvejų iki keturių metų. Tačiau asmuo, atliekantis ketverių metų laisvės atėmimo bausmę, remiantis BVK 69 straipsnio 1 dalies 4 punktu, siekti studijuoti ne nuotoliniu būdu galėtų tik atlikęs ketvirtadalį (1 metus) bausmės. Atsižvelgiant į šių programų trukmę, ar nebūtų prasmingiau leisti tokiems asmenims išvykti iš kalinimo įstaigų mokintis anksčiau? Išėjus į laisvę nuteistieji susiduria su daug sunkumų, todėl baigti studijas pradėtas kalinimo įstaigoje tampa objektyviai sunkiau. Manytina, jog tokia įstatymo norma yra išimtinai siejama su „atsėdėjimo“ idėja, kuri neparemta jokių aiškiu tikslu, ar kokybiniu integracinių priemonių taikymu.

BVK 68 straipsnyje įtvirtintos trumpalaikės nuteistųjų išvykos į namus sąlygos. Šio straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog pusiau atviro tipo bausmės atlikimo vietų lengvojoje grupėje bausmę atliekantys nuteistieji, (išskyrus šiame straipsnyje nurodytas išimtis), turi teisę trims paroms, o dirbantys nuteistieji savo kasmetinių atostogų metu – iki dešimt parų be palydos išvykti iš bausmės atlikimo vietos į Lietuvoje esančius namus, o 4 dalyje numatyta, jog dirbančių nuteistųjų prašymu jų kasmetinių atostogų metu vieną kartą per metus trumpalaikės išvykos į namus trukmė gali būti pratęsta iki dešimt parų. Siekiant gauti leidimą tokiai išvykai, nuteistieji vėlgi turi būti atlikę atitinkamą bausmės dalį, bei atitikti nusikalstamumo rizikai ir elgesiui bausmės atlikimo vietoje keliamus reikalavimus. Tokia išvykos forma yra vertinama itin pozityviai, kadangi tai yra galimybė palaikyti (ar atkurti) santykius su artimaisiais. Pastebėtina, jog nors per pastaruosius metus ir skirta pakankamai nemažai leidimų išvykoms į namus: 2022 m. – 4490, 2023 m. 3449 –, 2024 m. – 2222 (Kalėjimų tarnyba, 2022-2025), tačiau šie skaičiai vis vien yra stabiliai mažėjantys ir vargu, ar tokį sumažėjimą būtų galima paaiškinti nuteistųjų lygtiniu paleidimu, ar perkėlimu į atviro tipo kalinimo įstaigas, kadangi nors tokių atvejų kiekvienais m. ir daugėja, tačiau ne

taip sparčiai, jog tai sąlygotų 50 proc. išvykų skaičiaus sumažėjimą (Kalėjimų tarnyba, 2022–2025).

Be kita ko, BVK 77 straipsnyje numatyta, jog trumpalaikės išvykos gali būti skiriamos ir kaip skatinimo priemonė už nepriekaištingą elgesį, tačiau vėlgi, jos gali būti suteikiamos tik tai pačiai asmenų grupei, kuri atitinka jau aukščiau aptartus, BVK 68 straipsnyje ir BVK 69 straipsnyje įtvirtintus, kriterijus.

Tiek trumpalaikės išvykos mokymosi, darbo ir resocializacijos tikslais (BVK 69 straipsnis), tiek trumpalaikė išvykos į namus (BVK 68 straipsnis) negali būti suteikiamos asmenims atliekantiems neterminuotą laisvės atėmimo bausmę. Visgi, BK 51 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta galimybė pakeisti laisvės atėmimo bausmę iki gyvos galvos į terminuotą. Todėl šie asmenys neturėtų būti užmiršti, ir jų atžvilgiu taip pat turėtų būti siekiama aktyviai įgyvendinti resocializaciją. Atsižvelgiant į ilgalaikio kalnimo daromą žalą, bei jau aukščiau aptartus argumentus dėl aukštos nusikalstamumo rizikos grupės kalinių ir recidyvistų, būtų prasminga bei tikslinga ir šiems asmenims sudaryti sąlygas išvykti už kalnimo įstaigos ribų.

BVK 67 straipsnyje nurodyta, jog nuteistiesiems gali būti leidžiama su palyda arba be jos išvykti iš bausmės atlikimo vietos dėl artimojo mirties ar sunkios ligonio gyvybei gresiančios ligos, ar gaivalinės nelaimės, padariusios didelę materialinę žalą nuteistajam ar jo artimiesiems. Mokslinėje literatūroje įstatymo leidėjas buvo kritikuojamas, dėlto, jog išvykti šiuo pagrindu buvo draudžiama asmenims, atliekantiems bausmę iki gyvos galvos (Sakalauskas, 2020, p. 269). Tačiau, 2024 m. liepos 18 d. įsigaliojusi Bausmių vykdymo kodekso redakcija, BVK 67 straipsnio 2 dalyje įtvirtino galimybę šiuo pagrindu išvykti ir neterminuotą laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems. Toks pokytis atspindi humaniškos bausmės principą ir yra vertinamas itin teigiamai.

Be trumpalaikių išvykų įstatymo leidėjas yra numatęs ir kitas kalnimo atvėrimo formas – perkėlimą į atviro tipo kalnimo įstaigą (BVK 35 straipsnis) ir lygtinį paleidimą (BVK 82 straipsnis). Dėl savo specifikos bei šio rašto darbo apimties, lygtinis paleidimas nebus plačiau analizuojamas. Visgi, pabrėžtina, jog atviro tipo kalnimo sąlygos yra labiausiai panašios į gyvenimą laisvėje – kaliniai gali laisvai vaikščioti nustatytoje teritorijoje, turėti su savimi pinigų ir vertingų daiktų, be apribojimų susitikti su artimaisiais už kalnimo įstaigos ribų, turėti telefoną, naudotis internetu ryšiu ir panašiai. Todėl siekiant sudaryti sąlygas sėkmingai integracijai, kalnimo įstaigų administracija turėtų išsikelti tikslą į tokio režimo kalnimo sąlygas perkelti bent didžiąją dalį nuteistųjų (nors reikia turėti omenyje ir tai, jog ir šiuo atveju įstatymo leidėjas numato sąlygų daugetą, kuriomis vadovaujantis į atviro tipo bausmės atlikimo vietas gali būti perkelta tik maža dalis

nuteistųjų). 2024 metų duomenimis, iš 3793 bausmę atliekančių asmenų tik 570 bausmę atliko atviro tipo kalinimo įstaigoje (Kalėjimų tarnyba, 2025b). Taigi, nepaisant tarptautinių standartų, jog kalinimo atvėrimo procesas turi būti nuoseklus, į bausmę integruotas, procesas, Lietuvoje tik 15 proc. visų kalinių atlieka bausmę atviro tipo kalinimo sąlygomis.

5.5. Buitinės kalinimo sąlygos

Vykdamas laisvės atėmimo bausmę kalinimo įstaigos atlieka pagrindinį vaidmenį įgyvendinant BVK 1 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą resocializacijos tikslą. Tarptautiniu mastu yra visuotinai pripažįstama, jog bausmės vykdymo metu žiaurus elgesys su nuteistaisiais asmenimis yra nepriimtinas, o veiksmingos resocializacijos pagrindas yra humanišku kalinimo sąlygų, kurios sukelia kuo mažiau fizinių ir psichologinių kančių, užtikrinimas. Šis standartas yra kildinimas iš Europos Žmogaus Teisių Konvencijos (toliau ir – EŽTK) principinių nuostatų, kurios užtikrina žmogaus teisę į gyvybę (2 straipsnis) ir nurodo kankinimų (3 straipsnis) bei priverstinio darbo (4 straipsnis) draudimą.

Šiuo atžvilgiu yra itin svarbios Europos kalėjimų taisyklės, kuriose yra detalizuojami kalinimo įstaigoms keliami reikalavimai. Minėtų taisyklių pirmoje dalyje, kaip pamatinis principas yra įtvirtintas žmogaus teisių ir orumo užtikrinimas ir akcentuojama, jog kalinimo sąlygos, kurios pažeidžia žmogaus teises, negali būti pateisinamos išteklių trūkumu. Vadovaujantis šio dokumento 18.1 punktu, patalpos, kuriose yra apgyvendami kaliniai, turi būti švarios, pakankamai erdvios, tinkamai apšviestos ir vėdinamos bei suteikti reikiamą privatumo lygį. 18.5-18.7 punktuose nurodyta, jog kaliniai turėtų miegoti vienvietėse patalpose, nebent jiems būtų naudingiau dalintis miegamąja erdve, o esant galimybei, kaliniams turėtų būti suteikta teisė rinktis, ar jie nori miegoti bendroje erdvėje. Taip pat 19.4 punktas nurodo, jog kiekvienam kaliniui turi būti sudarytos tinkamos sąlygos pasirūpinti savo asmenine higiena kartą į dieną, ar bent du kartus į savaitę. Kankinimų prevencijos komiteto (CPT) rekomendacijose detalizuota, kokie minimalūs ploto dydžiai turėtų būti suteikti kiekvienam įkalintam asmeniui: a) 6m² vienvietėje kameroje (neįskaitant sanitarinio mazgo); b) 4m² daugiavietėse kamerose (neįskaitant visiškai atskirto sanitarinio mazgo); c) bent 2 metrų atstumas tarp kameros sienų ir 2,5 metrų atstumas tarp kameros lubų ir grindų (Standartai dėl gyvenamojo ploto vienam..., 2015). Ankštesiose patalpose jaučiama ne tik psichologinė įtampa, bet ir patiriamas fizinis diskomfortas. Manytina, jog dėl perpildymo pablogėja kalinčiųjų sveikata, atsiranda didesnė tikimybė, jog jie darys pažeidimus, ar vėl prasižengs išėję į laisvę (Markov ir kt., 2015, p. 20). Asmenų kalinimas perpildytose patalpose antisanitarinėmis sąlygomis, t.y. kai jose veisiasi tarakonai, nėra įrengta ventiliacijos sistema, tualetas nėra atribotas nuo

bendrosios gyvenamosios patalpos, nėra suteikiamos atskiros patalpos asmenims sergantiems užkrečiamomis ligomis (sifiliu, tuberkulioze ir kt.), EŽTT sprendimuose yra prilyginamas žmonių kankinimui ir traktuojamas kaip EŽTK 3 straipsnio pažeidimas (Kalashnikovas prieš Rusiją, 2002 m. liepos 15 d., Nr. 47095/99). Todėl siekiant užtikrinti fundamentalių žmogaus teisių apsaugą bei efektyvią nuteistųjų resocializaciją, yra itin svarbu suteikti adekvačius plotų dydžius nuteistiesiems.

Nacionaliniuose teisės aktuose kalinimo sąlygų reglamentavimas įstatyminiu lygmeniu nėra ypatingai išsamus. BVK 92 straipsnyje yra nurodyta, jog asmenims atliekantiems arešto ir laisvės atėmimo bausmę turi būti užtikrintos Lietuvos Respublikos higienos normas atitinkančios gyvenamosios patalpos ir buities sąlygos, suteikiama atskiroji miegamoji vieta ir patalynė. Kaliniai turi būti aprūpinami drabužiais ir avalyne pagal sezoną, bei maistu, kuris atitinka rekomenduojamas paros maistinių medžiagų ir energijos normas ir, kiek tai įmanoma, – jų religinius įsitikinimus. BVK numatyti reikalavimai yra detalizuojami Lietuvos Respublikos laisvės atėmimo vietų įstaigų vidaus tvarkos taisyklėse bei Lietuvos Respublikos pataisos įstaigų (tardymo izoliatoriaus) įrengimo ir eksploatavimo taisyklėse bei kituose įstatymus įgyvendinančiuose teisės aktuose. Šiuo metu vienam asmeniui tenkantis minimalus plotas negali būti mažesnis, kaip: 1) 3,1 m² atviro, ar pusiau atviro tipo kalinimo sąlygose; 2) 3,6 m² uždaro tipo sąlygomis; 3) 4,1 m² nepilnamečiams; 4) 7 m² (asmenims su negalia – 5 m²) Pravieniškių 2-ojo kalėjimo atskirajame padalinyje, kuris teikia asmens sveikatos priežiūros paslaugas (Didžiausio laisvės atėmimo vietose leidžiamų..., 2023).

Kaip matyti, tokie plotų dydžiai akivaizdžiai neatitinka aukščiau minėtų CPT standartų. 2021 m. CPT vizito į Lietuvą metu, Lietuvos valstybės institucijų atstovai tvirtino, jog praktikoje Lietuvos kalinimo įstaigų patalpos atitinka CPT minimalaus gyvenamojo ploto reikalavimus, nes apgyvendinimo lygis Lietuvos kalėjimuose siekia 70 proc., o tai reiškia, jog kiekvienam iš kalinių tenka didesnis nei 4 m² plotas. CPT tokį pasiteisinimą vertino skeptiškai – delegacijai aplankius tris kalinimo įstaigas buvo akivaizdu, jog atviro tipo apgyvendinimo erdvėje kaliniui tenka mažesnis nei 4 m² dydžio plotas, o kai kuriais atvejais, netgi mažesnis nei nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintas 3,1 m² standartas. Pavyzdžiui, Marijampolės kalėjime 31 m² dydžio patalpoje buvo apgyvendinta vienuolika asmenų, ko pasekoje vienam kaliniui atiteko maždaug 2,8 m² dydžio erdvė, kitoje patalpoje – apgyvendinti net dvidešimt keturi asmenys (Kankinimų prevencijos komiteto 2021 m. vizito..., 2021). 2024 m. vizito metu, nors CPT konkrečiai nepasisakė dėl vienam kaliniui tenkančio ploto dydžio, tačiau vėlgi akcentavo bendrą gyvenamųjų patalpų perpildymo problemą. Vizito metu užfiksuota, jog Alytaus kalėjime

bendrojo tipo gyvenamosiose patalpose sutalpinta iki 16 lovų, Marijampolės kalėjime – iki 25 lovų, Pravieniškių 2-ajame kalėjime – iki 21 lovos. CPT pabrėžė, jog ragina atsakingas Lietuvos valdžios institucijas ženkliai paspartinti kalinimo įstaigų modernizavimo procesą, ypač bendrųjų patalpų konvertavimą į vienvietes kameras. CPT papildomai akcentavo, jog didelėse bendro tipo kalinimo patalpose yra didesnė smurto bei kalėjimo subkultūros vystymosi rizika, kaliniai stokoja privatumo, be to tai turi įtakos ir personalo darbui, dėl ko apsunkinama kalinių priežiūra (Kankinimų prevencijos komiteto 2024 m. vizito..., 2024).

Šiuo atveju yra svarbu apžvelgti ir nacionaliniuose dokumentuose užfiksuotą kalėjimų modernizavimo proceso progresą. Kalėjimų tarnybos 2024 m. veiklos plano įgyvendinimo ataskaitoje nurodyta, jog Alytaus kalėjime 8 bendrabučio tipo patalpos ($287,6 \text{ m}^2$) perdarytos į 62 vietų kameros tipo patalpas (260 m^2) (Lietuvos kalėjimų tarnybos 2024 m. veiklos..., 2025). 2024 m. duomenimis, Alytaus kalėjimas iš viso turi 965 vietų, o laikomų asmenų skaičius – 780 (Bausmių vykdymo sistemos aktualioji statistika, 2024). Tuo tarpu apie 85 proc. Alytaus kalėjime bausmę atliekančių asmenų tenka mažesnis nei rekomenduojamas 4 m^2 dydžio plotas (Vyriausybės projekto „Naujos kartos bausmių..., 2024, p. 7). Taigi, 2024 m. naujai įkurtos kamerinės patalpos gali apgyvendinti tik 8 proc. šiuo metu Alytaus kalėjime įkalintų nuteistųjų, nors daugiau nei 85 proc. yra apgyvendinti CPT standartų neatitinkančiose patalpose. Be kita ko, 2022 m. patvirtintose Kalėjimų tarnybos 2022–2030 m. veiklos gairės, buvo nurodyta, jog Vilniaus kalėjime yra siekiama įkurti 200 vietų rekonstruotose kameros tipo gyvenamosiose patalpose (Kalėjimų departamento strateginės veiklos gairių..., 2022), tačiau 2024 m. šis skaičius buvo sumažintas iki 160 vietų (Kalėjimų tarnybos strateginės veiklos gairių..., 2024). 2024 m. parengtas Vilniaus kalėjimo 94 kamerų tipo patalpų kapitalinis remonto projektas (Lietuvos kalėjimų tarnybos 2024 m. veiklos..., 2025). Pastarasis projektas praėjusių metų pabaigoje buvo tik rengimo stadijoje ir remonto darbai realiai nebuvo pradėti vykdyti. Be to, nepateikta informacija, kiek konkrečiai apgyvendinimo vietų bus sukurta įvykdžius šį projektą. Kalėjimų tarnybos 2022–2030 m. veiklos gairėse taip pat nurodytas siekis įkurti 60 kameros tipo vietų Kauno kalėjime ir 200 kameros tipo vietų Panevėžio kalėjime (Kalėjimų tarnybos strateginės veiklos gairių..., 2024), tačiau 2024 m. veiklos ataskaitoje nenurodyta, jog būtų rengiami su šiuo klausimu susiję projektai (Lietuvos kalėjimų tarnybos 2024 m. veiklos..., 2025). Be to, parengtas ir Marijampolės kalėjimo pastato ($2\,514,68 \text{ m}^2$) rekonstravimo į dviviečių kamerų tipo patalpas projektas, tačiau pastarasis yra tik pradinėje rengimo stadijoje (Lietuvos kalėjimų tarnybos 2024 m. veiklos..., 2025).

Taip pat reiktų paminėti, jog Kalėjimų tarnybos 2022–2030 m. veiklos gairėse yra numatytas tikslas iki 2030 m. pastatyti ne mažiau kaip 2 naujus modernius kalėjimus.

2022 m. patvirtintose gairėse buvo numatyta pastatyti du kalėjimus – Šiauliuose ir Klaipėdoje (Kalėjimų departamento strateginės veiklos gairių..., 2022), tačiau 2024 m. patvirtintose gairėse nurodyta, jog dabar kalėjimus yra planuojama statyti Šiauliuose ir Vilniuje (Kalėjimų tarnybos strateginės veiklos gairių..., 2024). 2024 m. veiklos ataskaitoje matyti, jog Šiaulių kalėjimo statybos vis dar nepradėtos (Lietuvos kalėjimų tarnybos 2024 m. veiklos..., 2025), nors šios kalėjimo statybos buvo įtrauktos dar į 2009 m. laisvės atėmimo modernizavimo strategijos planus (Laisvės atėmimo modernizavimo vietų strategijos, 2009). Šiuo metu vyksta trys teisminiai ginčai susiję su Šiaulių kalėjimo statybų projektu (Lietuvos kalėjimų tarnybos 2024 m. veiklos..., 2025), dėl ko šio projekto įvykdymo terminas gali dar labiau atitolti. Tuo tarpu Vilniaus kalėjimo statybų projektas apskritai nepradėtas rengti (Lietuvos kalėjimų tarnybos 2024 m. veiklos..., 2025).

Turbūt didžiausia pažanga per paskutiniuosius metus padaryta rekonstruojant Alytaus pataisos namų bendrąbūtį Nr. 2 – nors buvo siekiama iki 2024 m. pabaigos nuo projekto vertės įgyvendinti 92 proc., o įgyvendinta tik 87 proc. (Lietuvos kalėjimų tarnybos 2024 m. veiklos..., 2025), tačiau, galima teigti, jog projektas yra beveik baigtas. Visgi, sunku net ir čia išlaikyti optimistišką požiūrį – šiuo projektu pagerintos 199 laisvės atėmimo vietos (Lietuvos kalėjimų tarnybos 2024 m. veiklos ataskaita, 2025). Atsižvelgiant į tai, jog Lietuvoje šiuo metu yra daugiau nei 3 700 kalinių, abejotina, ar 199 laisvės atėmimo vietų pagerinimą, būtų galima traktuoti kaip esminį pokytį. Be to, šios įstaigos atnaujinimas pirmą kartą buvo numatytas 2009 m. kalėjimų modernizavimo gairėse, rekonstrukcijos darbų įvykdymo terminą apibrėžiant iki 2016 m. (Laisvės atėmimo modernizavimo vietų strategijos, 2009), o tai reiškia, jog šių patalpų renovacijos darbai vėluoja apie 9 metus. Teisingumo ministerijos teigimu, modernizavimo darbai užtrunka dėl nepakankamo valstybės biudžeto finansavimo (Valstybės kontrolė, 2024, p. 17).

Štai Estija, kuri taip pat buvo okupuota Sovietų Sąjungos, o šiuo metu pasižymi ekonominio išsivystymo lygiu, kuris yra panašus į Lietuvos, kur kas sėkmingiau įgyvendino savo kalinimo įstaigų modernizaciją. Kaip ir Lietuva, Estija praeityje turėjo pasenusią, bendrabučio tipo kalinimo sistemą – 15 m² dydžio gyvenamosiose patalpose buvo apgyvendinta iki 6 kalinių, t. y. 1 asmeniui buvo skiriamas 2,5 m² dydžio plotas (Kankinimų prevencijos komiteto 2007 m. vizito..., 2011). Kaip matyti, Estija susidūrė su analogiškais patalpų perpildymo problemomis. Visgi, 2002 m. Estija inicijavo kalėjimų atnaujinimo projektą ir tais pačiais metais atidarė naująjį Tartu kalėjimą – jau 2003 m. CPT delegacija gyrė Estijos valdžios institucijas už pastangas ir teigė, jog lyginant naujai įrengtą Tartu kalėjimą su kalinimo sąlygomis, kurios buvo užfiksuotos 1997 m. vizito į Talino kalėjimą metu, tai buvo tarsi „diena ir naktis“ (Kankinimų prevencijos komiteto 2003 m.

vizito..., 2005). Tęsiant kalinimo įstaigų modernizavimo projektą, 2008 m. atidarytas Viru kalėjimas. 2012 m. CPT vertino šio kalėjimo patalpas kaip atitinkančias minimalius standartus – standartinės kameros dydis – 10 m² su atskiru 1,5 m² dydžio sanitariniu mazgu, kameroje yra kėdės, stalas, spintelės, tinkamas apšvietimas ir dideli langai. Šiose patalpose apgyvendinta nuo 1 iki 2 kalinių (Kankinimų prevencijos komiteto 2012 m. vizito..., 2014). Modernizavimo projektas galiausiai baigtas 2018 m., kai buvo atidarytas naujasis Talino kalėjimas – visos iš sovietmečio paveldėtos laisvės atėmimo įstaigos, kurios buvo netinkamos kalinių apgyvendinimui, buvo pakeistos moderniais, standartus atitinkančiais pastatais (Kankinimų prevencijos komiteto 2023 m. vizito..., 2024). Taigi, Estija per 16 metų laikotarpį, įgyvendino visišką kalinimo įstaigų rekonstravimą ir sėkmingai perėjo nuo bendrabučio tipo į kalinimo įstaigų prie šiuolaikinių kameros tipo kalinimo patalpų.

2015 m. priimtame sprendime byloje Mironovas ir kiti prieš Lietuvą, EŽTT itin gerai iliustravo Lietuvos kalinimo įstaigų realybę bei nurodė pagrindinius aspektus, kuriais remiantis EŽTT sprendžia, ar iš tikrųjų yra EŽTK 3 straipsnio pažeidimas. Šiame sprendime EŽTT dar kartą pabrėžė, jog EŽTK 3 straipsnis įtvirtina esminę demokratinės visuomenės vertybę – kankinimų, nežmoniško, ar žiauraus elgesio draudimą. Netinkamas elgesys turi pasiekti minimalų žiaurumo lygį tam, jog patektų į minėto straipsnio taikymo sritį – laisvės atėmimo bausmės atveju, tai reiškia, jog asmens patiriamos kančios ir pažeminimas, yra didesni, nei neišvengiamai su įkalinimu susijusios kančios ir nepatogumai. EŽTT pabrėžė, jog svarbiausias aspektas į kurį būtina atsižvelgti, siekiant konstatuoti, ar kalinimo sąlygos pažeidžia asmens orumą, yra ypač mažas gyvenamasis plotas, kuris yra kompleksiskai vertinamas su bendromis kalinimo sąlygomis. Tais atvejais, kai skiriamas itin mažas gyvenamasis plotas, tačiau nuteistasis turi judėjimo laisvę, galimybę neribotai gauti šviežio oro ir natūralios šviesos, arba kalinimo laikas yra trumpas, tuomet tai yra pagrindas paneigti įsitikinimą, jog egzistuoja EŽTK 3 straipsnio pažeidimas ir atvirkščiai – kai skiriamas galbūt tinkamo dydžio plotas, tačiau patalpose nėra tinkamo apšvietimo, ar ventiliacijos, tai gali sąlygoti EŽTK 3 straipsnio pažeidimą. EŽTT taip pat paantrino CPT, jog prieštarauja kalinių apgyvendinimui bendrabučio tipo patalpose, kadangi dažnai tokio pobūdžio patalpos yra perpildytos, kaliniai yra laikomi sveikatai žalingomis sąlygomis ir jiems neišvengiamai trūksta privatumo (Mironovas ir kiti prieš Lietuvą, 2015 m. gruodžio 8 d., Nr. 40828/12, 29292/12, 69598/12, 40163/13, 66281/13, 70048/13 ir 70065/13, punktas 119-135).

Apibendrinus, darytina išvada, jog vertinant, ar valstybė pažeidė EŽTK 3 straipsnį reikia atsižvelgti į šiuos aspektus: a) kalinimo trukmę; b) kitų patalpų dydį ir kalinių

judėjimo laisvę jose, c) higienos normas, ventiliaciją bei šviesos kiekį gyvenamosiose patalpose.

Pokalbio su Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus patarėju žmogaus teisių klausimais K. Liutkevičiumi metu, išryškėjo tam tikros, su šiuo aspektu susijusios problemos. Visų pirma, Lietuvos institucijos pernelyg suabsoliutina tarptautinius minimalius standartus. Juk minimalūs standartai nurodo žemiausią leistiną kokybės lygį, tam tikras „grindis“, nuo kurių negalima nusileisti žemiau, nes kitu atveju bus pažeistos principinės žmogaus teisės. Tuo tarpu Lietuvoje šie minimalūs standartai yra traktuojami, kaip standartai, kurie apibrėžia siektiną kokybės normą. Pavyzdžiui, naujai rekonstruotame Alytaus pataisos namų bendrabutyje yra bandoma sutalpinti 5 lovas į 20 m² dydžio gyvenamąją patalpą, t. y. vienam asmeniui skiriant 4 m². Taigi, CPT standartai yra įgyvendinami formaliai, tačiau šis ploto dydis, vis vien yra itin mažas. Kai tiek daug asmenų naudojami tokia ankšta patalpa, bei vienu sanitariniu mazgu, tai reiškia, jog naujai renovuota patalpa neišvengiamai greitai susidėvės. Be to, pagrindinės problemos, kurias yra siekiama išspręsti didinant gyvenamojo plotų dydžius, šiuo atveju vis vien išlieka. Antra, asmeninės erdvės užtikrinimas yra itin svarbus, siekiant užtikrinti kalinių psichologinę gerovę ir fizinį saugumą. Perpildytose bendrojo tipo gyvenamosiose patalpose kaliniai neturi privatumo. Nors kaliniai bando šią problemą išspręsti uždengdami savo lovą rankšluosčiais, ar antklodėmis, tačiau tai yra neleistina, kadangi prižiūrintys pareigūnai visada turi pastaruosius matyti. Perpildytose patalpose yra jaučiama didelė psichologinė įtampa, kadangi nuteistieji miega vienoje patalpoje su daug nepažįstamu asmenų, dėlto nakties metu būna fizinio smurto protrūkiu. Akivaizdu, jog šiai problemai spręsti turėtų būti teikiamas išskirtinis dėmesys, tačiau kaip matyti, per paskutinius 15 metų padarytas tik nežymus progresas.

Užtikrinant tinkamas kalinimo sąlygas itin svarbų vaidmenį atlieka Seimo Kontrolieriai, kurie vykdo žmogaus teisių stebėseną Lietuvoje bei nagrinėja su tuo susijusius pareiškėjų, tuo tarpu ir kalinių, skundus (Sakalauskas ir kt., 2022, p. 344). Viena iš Seimo kontrolierių gautų skundų nurodyta, jog pareiškėjas yra neįgalus (turi stuburo traumą), dėlto jam sudėtinga judėti. Atvykus į Šiaulių kalėjimą, kameroje su sveikais asmenimis jam buvo paskirta miegama vieta antrame lovos aukšte. Kadangi dėl stuburo traumos pareiškėjas negali užlipti į antrą lovos aukštą, miegoti galėjo tik tada, kai vietą pirmame lovos aukšte jam užleido kitas asmuo. Pareiškėjo gyvenamasis plotas buvo dažnai keičiamas, todėl jis nuolat turėjo nešioti visus savo daiktus ir patalynę, nors jam negalima nešioti sunkių nešulių. Be to, sanitariniai mazgai kalinimo įstaigoje nepritaikyti neįgaliesiems, dėl ko jis turėjo kęsti didelius nepatogumus. Seimo kontrolierė tyrimo metu

konstatavo, jog iš tikrųjų Šiaulių kalėjime nebuvo sprendžiamas klausimas dėl tinkamos miegamosios vietos pareiškėjui suteikimo, o iš vienos gyvenamosios kameros į kitą jis buvo perkeltas net 9 kartus – tokie pareigūnų veiksmai vertintini kaip neatitinkantys humanizmo principo. Kalėjimų tarnybos teigimu, nebuvo gautos gydytojo rekomendacijos, kurios suteiktų pagrindą spręsti dėl kitokių, nei įprastą, sąlygų sudarymo. Seimo kontrolierė pabrėžė, jog pareiškėjo turi akivaizdžius judėjimo sutrikimus ir neįgalumą, o rekomendacijų dėl pareiškėjo fizinio krūvio, ar laikymo sąlygų nebuvimas, verčia abejoti, ar sveikatos priežiūros specialistai tinkamai įvertina nuteistųjų būklę. Be kita ko, toks institucijos neveikimas yra nepateisinimas ir dėlto, nes Šiaulių kalėjimas turi kameras pritaikytas neįgaliesiems (X skundas prieš Lietuvos kalėjimų tarnybos Šiaulių kalėjimą, 2024 m. birželio 20 d., Nr. 4D-2024/1-270). Iš šio skundo matyti, jog būtiniems kalinimo sąlygoms įtakos turi ne tik pačio pastato, ar gyvenamosios patalpos būklė, tačiau ir atsakingų kalinimo įstaigos darbuotojų veiksmai. Šioje situacijoje, nepaisant to, jog Šiaulių kalėjime egzistavo kameros, kurios atitiko pareiškėjo poreikius, jose jis nebuvo apgyvendintas dėl atsakingų pareigūnų neveikimo. Pareigūnai ir administracija turėtų jautriau reaguoti į kalinių poreikius, ypač tuos kurie yra susiję su jų sveikatos būkle – kai asmens fizinė negalia yra akivaizdi, ir nėra reikalingų sveikatos specialisto rekomendacijų, turėtų būti pasirūpinama, jog jos būtų gautos. Kitu atveju, asmuo yra neapgyvendinamas jo poreikius atitinkančiomis sąlygomis visiškai formaliu pagrindu, o tai suponuoja pagrindą teigti, jog nuteistajam yra sukeliama didesnė kančia, negu to reikalauja laisvės atėmimo bausmės atlikimas.

Atsižvelgus į aukščiau aptartą medžiagą, visiškai sutiktina su CPT padaryta išvada, jog kalinimo įstaigų modernizavimas Lietuvoje vyksta per lėtai. Svarbiausių projektų įvykdymas arba vėluoja beveik visą dešimtmetį (Alytaus pataisos namų bendrabučio rekonstrukcija), arba apskritai nėra realiai vykdomas ir vis dar yra rengimo/planavimo stadijoje (Šiaulių kalėjimo statybos), nepaisant to, jog šie projektai buvo nurodyti, net 2009-2017 m. laisvės atėmimo vietos modernizavimo plane. Iki 2030 m. yra planuojama pastatyti du naujus kalėjimus, tačiau statybos šiuo metu ne tik, kad nevyksta, bet atsakingos institucijos apskritai negali apsispręsti, kuriuose regionuose šias įstaigas reikėtų statyti. Toks Kalėjimų tarnybos gairių nepastovumas vertintinas neigiamai, kadangi tik su išsamiu ir gerai apgalvotu strateginiu planu galima įgyvendinti kalinimo įstaigų modernizaciją per adekvatų terminą. Nors palaipsniui yra įrengiama vis daugiau kamerinio tipo patalpų, vis dėlto, lyginant su Lietuvoje kalinčių asmenų skaičiumi, tai nėra vykdoma pakankamai greitai. Valstybės institucijos tokį vangumą grindžia lėšų trūkumu, todėl visiškai motyvuotai 2024 m. vizito į Lietuvą metu CPT nurodė, jog Lietuva turi pasiryžti skirti

daugiau išteklių, tam, jog išspręstų su kalnimo įstaigomis susijusias problemas (Kankinimų prevencijos komiteto 2024 m. vizito..., 2024). Tinkamų gyvenamųjų patalpų suteikimas yra itin svarbus bausmių tikslų įgyvendinimui, kadangi objektyviai resocializacija negali vykti, kai nuteistieji nuolat jaučią diskomfortą, be to, nuo gyvenamosios aplinkos priklauso ir tam tikri socialiniai veiksniai – subkultūra ir agresija yra labiau pastebima bendrabučio tipo gyvenamosiose kalnimo patalpose, o šiuo metu Lietuvoje tai yra vyraujanti kalnimo įstaigų infrastruktūra.

IŠVADOS

1. Bausmės samprata, paremta pamatinėmis bausmės teorijomis, formuoja valstybės baudžiamąją politiką. Šiuo metu Lietuvoje vyraujančią bausmės sampratą yra sunku apibūdinti viena bausmės teorija. Nagrinėjant šiuolaikinę Lietuvos teisės doktriną gali susidaryti įspūdis, jog Lietuvos bausmės sampratą yra orientuota į resocializacijos teoriją. Tačiau atsižvelgiant į tai, jog registruotas nusikalstamumas Lietuvoje yra vienas mažiausių Europoje, o įkalintųjų asmenų skaičius – vienas didžiausių, galima teigti, jog realybėje vyrauja itin griežta baudimo politika. Be to, doktrinoje vis dar yra vartojamos tokios frazės kaip „perauklėjimas“ ir „pataisymas“, kas parodo, jog iš esmės Lietuvoje vis dar nėra susiformavusio suvokimo apie resocializacijos sampratą ir tuo labiau – jos reikšmę. Dėl minėtų priežasčių manytina, jog šiuo metu Lietuvoje vyrauja mišri bausmės samprata, apimanti kelias bausmės teorijas.
2. Bausmės skyrimas ir bausmės vykdymas yra skirtingi, tačiau vienas nuo kito neatsiejami, teisingumo vykdymo etapai. Tik paskyrus teisingą bausmę, bausmės vykdymas bus pagrįstas ir teisėtas. Be to, bausmės skyrimas daro įtaką ir bausmės vykdymo įgyvendinimui – dėl griežtų bausmių kalinimo įstaigos tampa perpildytomis, ir taip skurdus finansavimas turi „aptarnauti“ didesnį nuteistųjų skaičių, ir panašiai. Dėl šios priežasties, bausmės vykdymui yra svarbu kokių tikslų yra siekiama ir bausmės skyrimo etape.
3. Baudžiamajame kodekse įtvirtinti bausmės tikslai iš esmės apima visas bausmių teorijas, dėl ko, kai kurie iš jų paneigia vienas kitą. Nubaudimo, bendrosios prevencijos ir asmens sulaikymo nuo nusikalstamų veikų darymo tikslai yra orientuoti į realios bausmės skyrimą ir vykdymą ir neatsižvelgia į tai, jog bausmės paskirtis gali būti įgyvendinta ir kitomis bausmės realizavimo (ar atleidimo nuo jos) formomis. Naujausia teismų praktika rodo, jog teismai siekia liberalizuoti baudžiamųjų prievartos priemonių taikymą, o pastarieji tiksliai tam tik sudaro kliūtis, kadangi tokie teismų išaiškinimai savo esme šiems tikslams yra prieštaringi.
4. Individualioji prevencija – asmens sulaikymas nuo naujų nusikalstamų veikų darymo ateityje – yra tiesioginė sėkmingos resocializacijos pasekmė. Individualios prevencijos tikslas yra svarbus, tačiau šiuo metu Lietuvoje jis yra suvokiamas kaip asmens fizinis sulaikymas nuo tam tikrų neteisėtų veiksmų, o tokia samprata yra ganėtinai ydinga.
5. Bausmių skyrimo ir bausmių vykdymo tikslai turėtų būti aiškiai atriboti baudžiamajame įstatyme. Bausmių vykdymo kodekse yra nurodyta, jog vykdant bausmę yra siekiama vienintelio tikslo – asmens resocializacijos. Šio tikslo įtvirtinimas

Baudžiamajame kodekse yra perteklinis, be to bausmių skyrimo etape pastarasis apskritai negali būti realiai įgyvendinamas.

6. Dauguma įkalintų asmenų Lietuvoje yra jauno ir darbingo amžiaus, o tai reiškia, jog valstybė turėtų prioretizuoti jų integraciją į visuomenę. Vis dėlto, akivaizdu, jog šiuo metu kalinimo sistemos reformai nėra skiriama pakankamai lėšų – tai akcentavo ir CPT per savo paskutinįjį vizitą. Jokių esminių pokyčių, realizuojant kalinimo įstaigų atnaujinimo projektą, per beveik 20 metų nepasiekta. Dauguma modernizavimo gairėse nurodytų projektų ne tik, kad nevykdomi realiai, bet ir apskritai nepradėti planuoti. Lietuvoje kalinimo sistemos problemos yra laikomos antraeilėmis, todėl joms nėra skiriama itin daug resursų, ar dėmesio, o tarptautinės bendruomenės rekomendacijos yra vykdomos vangiai.
7. Kalinimo buitinės sąlygos turi didelę reikšmę asmens resocializacijai. Šiuo metu egzistuojanti bendrabutinio tipo kalinimo sistema leidžia klestėti kalinimo subkultūrai, taip pat nėra užtikrinamas saugumas, kaliniai jaučia didelę įtampą bei stresą. Maži kalinimo plotai neatitinka higienos standartų, nesuteikia privatumo. Lietuvoje naujai renovuojamos patalpos vis vien talpina nuo 4 iki 5 asmenų, ir atitinka tik minimalius tarptautinius standartus. Šiuo atžvilgiu išvelgtina kita itin aktuali problema – Lietuvoje minimalūs standartai yra suprantami kaip bendri siektini standartai.
8. Kalinių užimtumas turi būti orientuotas į socialinių įgūdžių lavinimą, profesijos įgijimą, darbinių įgūdžių formavimą. Nors Bausmių vykdymo kodekse yra įtvirtintas ganėtinai plačios užimtumo galimybės, tačiau realybėje tik pusė visų kalinių užsiima prasminga darbine, ar švietėjiška veikla. Kalinimo įstaigos visiems nuteistiesiems negali pasiūlyti darbinės veiklos, dėl ko kaliniai yra priversti dirbti nemotyvuojančius ūkinius darbus. Itin maža dalis nuteistųjų užsiima švietėjiška veikla, nepaisant to, jog itin daug kalinčiųjų turi vidurinį išsilavinimą. Neįgyvendinat šio esminio resocializacijos elemento, vargu, ar galima tikėtis, jog bausmę „atsėdėję“ asmenys išėję į laisvę mokės ir žinos kaip siekti užsibrėžtų tikslų teisėtais būdais.
9. Kalinimo įstaigose vykdoma narkotikų prevencija nėra veiksminga. Dauguma asmenų patekę į kalinimo įstaigą pradeda vartoti psichiką veikiančias medžiagas, tik dalis psichiką veikiančių medžiagų yra konfiskuojamos. Teigiamai vertinami gydymo tvarkos organizavimo aprašo pakeitimai – susisteminta informacija padės efektyviau dirbti su priklausomybių ligomis sergančiais asmenimis. Manytina, jog siekiant optimaliausio gydymo plano turėtų būti kompleksiškai taikomi medikamentiniai (jei tam yra poreikis), nemedikamentiniai, ir atvejo vadybos gydymo būdai.

10. Kalinimo atvėrimas turėtų būti integruotas į bausmių vykdymą, o ne taikomas tik kaip tam tikra išimtis iš bendrosios taisyklės. Idealiai, Lietuvoje turėtų būti kuriama panaši sistema kaip Suomijoje, kur trumpalaikių išvykų metų yra ieškoma darbo ir apgyvendinimo ir taip nuteistasis yra ruošiamas gyvenimui laisvėje. Šiuo metu nuteistieji turi atitikti net 8 skirtingus kriterijus tam, jog gautų leidimą trumpalaikėms išvykoms. Tai itin siaurina nuteistųjų, kurie gali dirbti ir mokintis už kalinimo įstaigos ribų, ratą. Taip iš esmės yra prarandama galimybė stebėti nuteistųjų elgesį išoriniame pasaulyje dar jiems vykdant bausmę ir pagal tai atitinkamai koreguoti individualų resocializacijos planą. Itin neigiamai vertinama tai, jog recidyvistai, aukštos nusikalstamo elgesio rizikos grupės asmenys ir kalintys iki gyvos galvos, negali pretenduoti į bet kokią kalinimo atvėrimo formą – būtent šių asmenų integracija į visuomenę yra reikalaujanti daugiausiai priežiūros ir pastangų,

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Tarptautiniai teisės aktai:

1. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, OL C 326, 2012.
2. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950), iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. Valstybės žinios, 2011, 156-7390
3. Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (1987). Valstybės žinios, 1998, 86-2393.
4. Europos Komiteto prieš Kankinimą ir Žeminantį ar Žiaurų Elgesį ar Bausmes standartai dėl gyvenamojo ploto vienam kaliniui kalėjimuose (2015). CPT/Inf (2015) 44.
5. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (2003) 23 dėl įkalinimo įstaigų administracijos darbo su nuteistaisiais laisvės atėmimu iki gyvos galvos ir ilgalaikėmis laisvės atėmimo bausmėmis. Rec (2003) 23.
6. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (82) 16 dėl trumpalaikių išvykų kaliniams. R (82) 16.
7. Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacija Rec (2006) 2 dėl Europos kalėjimų taisyklių (2006). Rec (2006)2.
8. Jungtinių Tautų Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės (Mandelos taisyklės) (2015). A/RES/70/175

Nacionaliniai teisės aktai:

9. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). Valstybės žinios, 33-1014 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
10. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). Valstybės žinios, 89-2741 3084.
11. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (2002). Valstybės žinios, 73- 3084.
12. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pakeitimo įstatymas 2022 m. birželio 28 d. Nr. XIV-1196. TAR, 15495.
13. Lietuvos Respublikos vyriausybės 2009 m. rugsėjo 30 d. nutarimas Nr. 1248 „Dėl Laisvės atėmimo vietų modernizavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2009–2017 metų plano patvirtinimo“. Valstybės žinios, 121-5216
14. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2002 m. gegužės 3 d. įsakymas Nr. 204 „Dėl priklausomybės ligų gydymo ir reabilitacijos standartų patvirtinimo.“ (suvestinė redakcija nuo 2022 m. spalio 1 d. iki 2025 m. vasario 24 d.). Valstybės žinios, 47-1824.

15. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2002 m. gegužės 3 d. įsakymas Nr. 204 „Dėl priklausomybės ligų gydymo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo.“ (suvestinė redakcija nuo 2025 vasario 25 d.). *Valstybės žinios*, 47-1824.
16. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2022 m. gruodžio 29 d. įsakymas Nr. V-1994/1R-442 „Dėl priklausomybės ligomis sergančių nuteistųjų gydymo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *TAR*, 27372.
17. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2021 m. sausio 7 d. įsakymas Nr. V-5 „Dėl Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės resocializacijos reformos Lietuvoje koncepcijos patvirtinimo“
18. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2022 m. vasario 7 d. įsakymas Nr. V-28 „Dėl Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos strateginės veiklos gairių 2022–2030 m. patvirtinimo“
19. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2021 m. gegužės 21 d. įsakymas Nr. V-175 „Dėl pakaitinio gydymo skyrimo ir taikymo priklausomybėms nuo opioidų gydyti laisvės atėmimo įstaigose tvarkos aprašo patvirtinimo“. *TAR*, 11380.
20. Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2023 m. sausio 3 d. įsakymas Nr. V-15 „Dėl didžiausio laisvės atėmimo vietose leidžiamų laikyti asmenų skaičiaus ir minimalaus ploto, tenkančio vienam asmeniui, nustatymo“. *TAR*, 133.
21. Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2024 m. birželio 5 d. įsakymas Nr. V-446 „Dėl Lietuvos kalėjimų tarnybos kalėjimų Resocializacijos skyrių veiklos tvarkos aprašo patvirtinimo“. *TAR*, 10319.
22. Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2024 m. birželio 6 d. įsakymas Nr. V-454 „Dėl Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų resocializacijos standarto patvirtinimo“. *TAR*, 10409.
23. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2022 m. rugsėjo 7 d. įsakymas Nr. 1R-303 „Dėl kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos pavaldžių biudžetinių įstaigų reorganizavimo“. *TAR*, 18399.
24. Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2024 m. spalio 10 d. įsakymas Nr. V-842 „Dėl Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų resocializacijos standarto patvirtinimo“. *TAR*, 10409.
25. Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2024 m. spalio 10 d. įsakymas Nr. V-842 „Dėl Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos

direktoriaus 2022 m. vasario 7 d. Įsakymo Nr. V-28 „Dėl kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos strateginės veiklos gairių 2022-2030 m. patvirtinimo“ pakeitimo“.

Kiti teisės aktai:

26. RTFSR baudžiamasis kodeksas su pakeitimais iki 1940 m. lapkričio 15 d. (1941). Kaunas: Lietuvos TSR teisingumo liaudies komisariato leidinys.

Specialioji literatūra:

27. Abramavičius, A., ir kt. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
28. Abramavičius, A., ir kt. (2004). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Pirma knyga: bendroji dalis (1–98 straipsniai)*. Vilnius: Vilniaus spauda.
29. Aebi, M. F. et al. (2021). *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2021: Sixth Edition*. Lausanne: Université de Lausanne.
30. Arlauskas, S. (2007). Kriminalinės bausmės tikslų aporija ir baudžiamoji politika Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 5(95), 14–24.
31. Baig, A. M. (2018). Dark side of amphetamine and analogues: Pharmacology, syndromic manifestation, and management of amphetamine addiction. *ACS Chemical Neuroscience*, 9(10). DOI: 10.1021/acscchemneuro.8b00137.
32. Bentham, J. (2000). *An introduction to the principle of morals and legislation*. Kitchener: Batoche Books.
33. Blackwood, C. A., & Cadet, J. L. (2021). The molecular neurobiology and neuropathology of opioid use disorder. *Current Research in Neurobiology*, 2, 100023. DOI:10.1016/j.crneur.2021.100023.
34. Campbell, R. (2024). Followability, necessity, and excuse: Interpreting Kant's penal theory. *Kantian Review*, 29, p. 169–186. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/EDB57ED966B95D24E23610C49C9FFF7A/S1369415424000062a.pdf/div-class-title-followability-necessity-and-excuse-interpreting-kant-s-penal-theory-div.pdf> [žiūrėta 2025 m. kovo 23 d.].
35. Carpentier, C., Royuela, L., Montanari, L., & Davis, P. (2018). The global epidemiology of drug use in prison. In S. A. Kinner & J. D. Rich (eds.). *Drug use in prisoners: Epidemiology, implications and policy responses*. Oxford: Oxford University Press, 263 – 270.

36. Chandler, R. K., Fletcher, B. W., & Volkow, N. R. (2009). Treating drug abuse and addiction in the criminal justice system: Improving public health and safety. *JAMA*, 301(2), 1, 7. DOI: 10.1001/jama.2008.976.
37. Chang, Z., et. al. (2015a). Psychiatric disorders and violent reoffending: A national cohort study of convicted prisoners in Sweden. *The Lancet Psychiatry*, 2(10), 891–900. DOI: [10.1016/S2215-0366\(15\)00088-7](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(15)00088-7).
38. Chang, Z., et. al. (2015b).. Substance use disorders, psychiatric disorders, and mortality after release from prison: A nationwide longitudinal cohort study. *The Lancet Psychiatry*, 2(5), 422–430. DOI: 10.1016/S2215-0366(15)00088-7.
39. Drakšienė, A., & Drakšas, R. (2008). *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. 2-oji laida. Vilnius: Eugrimas.
40. Drakšas, R. (2020). Teisingumo principas kaip bausmės vykdymo atidėjimo prielaida. *Jurisprudencija*, 27(2), 454–475.
41. Favril, L., Yu, R., Hawton, K., & Fazel, S. (2020). Risk factors for self-harm in prison: A systematic review and meta-analysis. *The Lancet Psychiatry*, 7(8), 682–691. DOI: [10.1016/S2215-0366\(20\)30190-5](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30190-5).
42. Fedosiuk, O. (2012). Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 19(2), 715–738.
43. Franklis, V. E. (1997). *Žmogus ieško prasmės*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
44. Gallant, D. (2014). Recreation or rehabilitation? Managing sport for development programs with prison populations. *Sport Management Review*, 17(5), 617–630. DOI: [10.1016/j.smr.2014.07.005](https://doi.org/10.1016/j.smr.2014.07.005).
45. Hegel, G.W.F. (2001). *Philosophy of right*. Translated by S.W. Dyde. Kitchener:: Batoche Books.
46. Jurgelaitienė, G. (2001). Recidyvinio nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje šiuolaikinės problemos. *Jurisprudencija*, 20(12), 45–49.
47. Kant, I. (1996). *Practical philosophy*. Translated by M. J. Gregor. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge.
48. Kiškis, A. (2017). *Lietuvos kriminologijos raida 1918-2017 m.: šimtmečio patirtis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
49. Kuklianskis, S., Gimelstein, R., & Justickis, V. (2005). Psichologinė bausmės samprata. *Socialinis darbas*, 4(2), 50–59.
50. Kuginytė-Arlauskienė, I. (2006). Asmenų, grįžusių iš laisvės atėmimo vietų, integravimosi į visuomenę galimybės. *Pedagogika*, 83, 181–188. [Interaktyvus]

Prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/c324ae37-78ef-4187-94b3-c17f277f65b2/content> [žiūrėta 2025 kovo 23 d.].

51. Lankauskas, M. (2022). *Narkotikai ir įkalinimas: kriminologiniai baudimo už disponavimą narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis aspektai ir jų vartojimo įkalinimo įstaigose ypatumai*. Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės institutas: Vilnius.
52. Larrauri, E. (2020). Reducing discretion in the administration of prison leave: In search of legitimacy. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 26(2), 141–156. DOI:10.1007/s10610-019-09424-4.
53. Latessa, E. (2012). Why work is important, and how to improve the effectiveness of correctional reentry programs that target employment. *Criminology & Public Policy*, 11(1), 87–91. DOI:10.1111/j.1745-9133.2012.00790.x.
54. Maksimaitis, M. (2019). Penki okupacijos dešimtmečiai šimtametėje Lietuvos teisės raidos panoramoje. *Teisė*, 111, 8–22.
55. Markov, D., Doichinov, M. (2015). *Įkalinimo sąlygų stebėsenos indeksas: metodologija ir bandomojo tyrimo rezultatai*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
56. Michailovič, I. (2014). *Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
57. Pelczynski, Z.A. (ed.) (1971). *Hegel's political philosophy: problems & perspectives*. London: Cambridge University Press.
58. Piesliakas, V. (2006). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai*. Vilnius: Justitia.
59. Piesliakas, V. (2008). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga*. Vilnius: Justitia.
60. Piesliakas, V. (2009). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai (2-asis pataisytas ir papildytas leidimas)*. Vilnius: Justitia.
61. Rawls, J. (1999). *A theory of justice (revised edition)*. Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
62. Robert, L., & Larrauri, E. (2020). Prison leave across Europe: Some reasons to think about it. *Kriminologie - Das Online-Journal | Criminology - The Online Journal*, 2(2), 251–263. DOI:10.18716/ojs/krimoj/2020.2.9. [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
63. Sakalauskas, G. (2010). Įkalinimo tikslų labirintuose. Iš Švedas, G. (ed.) (2010). *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, 133–153.

64. Sakalauskas, G., Dobrynina, M., Justickaja, S., ir kt. (2011). *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Vilnius: Teisės institutas.
65. Sakalauskas, G., ir kt. (2012). *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
66. Sakalauskas, G., ir kt. (2012b). *Savanorystė probacijos sistemoje: galimybės ir iššūkiai*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
67. Sakalauskas, G. (2015a). Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmė užimtumas: padėtis ir galimybės. Iš *Teisės aktualijos*, Nr. 2 (8), 4–21. Vilnius: Lietuvos teisės institutas. [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://teise.org/wp-content/uploads/2016/05/aktualijos-15-2.pdf> [žiūrėta 2025 kovo 23 d.].
68. Sakalauskas, G. (2015b). Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2(88), 5–53.
69. Sakalauskas, G. ir kt. (2020). *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*. Lietuvos teisės institutas: Vilnius.
70. Sakalauskas, G., Norvaišytė, G. (2022). Žmogaus orumą ir teisės užtikrinančios kalinimo sąlygos Lietuvoje – misija (ne)įmanoma? Vilnius University Open Series, 340–355, DOI: 10.15388/KSK.2022.16 [žiūrėta 2025 kovo 23 d.].
71. Shook, J. (2004). Dewey's Rejection of Retributivism and His Moral-Education Theory of Punishment. *Journal of Social Philosophy*, 35(1), 66–78.
72. Švedas, G. (2013). *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia.
73. United Nations Office on Drugs and Crime. (2018). *Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders*. Vienna: Criminal justice handbook series.
74. Vaičaitis, V. (2009). Teisingumo samprata ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Iš *Konstitucinė jurisprudencija*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis, 207–221.
75. Vaičiūnienė, R. (2017). Įkalintų asmenų resocializacijos galimybės kolektyvinio kalinimo ir kalėjimo subkultūros sąlygomis. Iš Sakalauskas, G (ed.) (2017): *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Žara, 181–204.
76. Vaičiūnienė, L., Viršilas, V. (2017). *Laisvės atėmimo vietose taikomų socialinės rehabilitacijos priemonių sistemos analizė, probleminiai taikymo aspektai*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
77. Vansevičius, S. (2000). *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia.

78. Vaišvila, A. (2004). Ar kiekvienam įstatymui taikytinas socialinio veiksmingumo kriterijus? *Jurisprudencija*, 54(46), 6–15.
79. Williams, K. R., & Hawkins, R. (1986). Perceptual research on general deterrence: A critical review. *Law & Society Review*, 20(4), 546–571.
80. World Health Organization. (2007). *Guide to starting and managing needle and syringe programmes*. Geneva: WHO Press.

Konstitucinio Teismo praktika:

81. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 1998 m. gruodžio 9 d.. *Valstybės žinios*, 109-3004.
82. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. birželio 4 d. nutarimas, *TAR*, 10188.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika:

83. *Kalashnikov v. Russia* [EŽTT], No. 47095/99, [2002-07-15].
ECLI:ECLI:CE:ECHR:2002:0715JUD004709599.
84. *Mironovas ir kiti prieš Lietuvą* [EŽTT], No. 40828/12, 29292/12, 69598/12, 40163/13, 66281/13, 70048/13, 70065/13, [2015-12-08].
ECLI:ECLI:CE:ECHR:2015:1208JUD004082812.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika:

85. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172/2008.
86. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-183-628/2023.
87. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2k-7-38-1073/2023.
88. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. balandžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2k-7-57-648/2021.
89. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. lapkričio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2k-147-489/2021.
90. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-7-576/2006.
91. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-172/2008.

92. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. birželio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2k-111-976/2024.
93. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2k-283-697/2024.

Kiti šaltiniai:

94. Birkbeck, University of London. World Prison Brief Data: Europe modifikuotas 2024-12-31) [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<https://www.prisonstudies.org/map/europe> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
95. Europos Taryba (2005). Ataskaita Estijos Respublikos Vyriausybei apie Europos Komiteto prieš kankinimą ir nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (CPT) vizitą į Estiją, vykusį 2003 m. rugsėjo 23–30 d. CPT/Inf (2005) 6. Strasbūras, 2005 m. balandžio 27 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<http://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680695740> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
96. Europos Taryba (2014). Ataskaita Estijos Respublikos Vyriausybei apie Europos Komiteto prieš kankinimą ir nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (CPT) vizitą į Estiją, vykusį 2012 m. gegužės 30 d. – birželio 6 d. CPT/Inf (2014) 1. Strasbūras, 2014 m. sausio 21 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168069576a> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
97. Europos Taryba (2024). Ataskaita Estijos Respublikos Vyriausybei apie Europos Komiteto prieš kankinimą ir nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (CPT) vizitą į Estiją, vykusį 2023 m. gegužės 29 d. – birželio 8 d. CPT/Inf (2024) 26. Strasbūras, 2024 m. rugsėjo 26 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<https://rm.coe.int/1680b13702> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
98. Europos Taryba (2023). Ataskaita Lietuvos Respublikos Vyriausybei apie Europos Komiteto prieš kankinimą ir nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (CPT) periodinį vizitą į Lietuvą, vykusį 2021 m. gruodžio 10–20 d. CPT/Inf (2023) 01. Strasbūras, 2023 m. vasario 23 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<https://rm.coe.int/1680aa51af> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
99. Europos Taryba (2024). Ataskaita Lietuvos Respublikos Vyriausybei apie Europos Komiteto prieš kankinimą ir nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (CPT) vizitą į Lietuvą, vykusį 2024 m. vasario 12–22 d. CPT/Inf (2024) 25. Strasbūras, 2024 m.

- liepos 18 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/1680b0fb15> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
100. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. (2021). Duomenų rinkinys apie nusikalstamas veikas Lietuvoje. [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.ird.lt/lt/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/nusikalstamumo-duomenu-rinkiniai/family.NU> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
101. Lietuvos kalėjimų tarnyba. (2024). *Bausmių vykdymo sistemos 2024 metų aktualioji statistika*. [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://kalejimai.lrv.lt/public/canonical/1739357367/2075/2024%20m.%20aktuali%20statistika.pdf> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
102. Lietuvos kalėjimų tarnyba. (2023). Lietuvos kalėjimų tarnybos 2022 metų veiklos ataskaita. [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://kalejimai.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2023/10/mrLGLaazx7I.pdf> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
103. Lietuvos kalėjimų tarnyba. (2024). Lietuvos kalėjimų tarnybos 2023 metų veiklos plano ataskaita. [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://kalejimai.lrv.lt/lt/administracine-informacija/planavimo-dokumentai/> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
104. Lietuvos kalėjimų tarnyba. (2024). Lietuvos kalėjimų tarnybos 2023 metų veiklos plano įgyvendinimo ataskaita. [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://kalejimai.lrv.lt/lt/administracine-informacija/planavimo-dokumentai/> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
105. Lietuvos kalėjimų tarnyba. (2025b). Lietuvos kalėjimų resocializacijos skyrių 2024 m. veiklos statistinė ataskaita plano ataskaita. [Interaktyvus]. Prieiga per internetą <https://kalejimai.lrv.lt/lt/administracine-informacija/ataskaitos/metu/> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
106. Lietuvos kalėjimų tarnyba. (2025). Lietuvos kalėjimų tarnybos 2024 metų veiklos plano ataskaita. [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://kalejimai.lrv.lt/lt/administracine-informacija/planavimo-dokumentai/> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
107. Lietuvos kalėjimų tarnyba. (2025). Lietuvos kalėjimų tarnybos 2024 metų veiklos plano įgyvendinimo ataskaita. [Interaktyvus]. Prieiga per internetą:

- <https://kalejimai.lrv.lt/lt/administracine-informacija/planavimo-dokumentai/> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
108. Lietuvos kalėjimų tarnyba. (2019). *Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos statistinė suvestinė 2019 m.* [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://kalejimai.lrv.lt/lt/administracine-informacija/ataskaitos/metu/> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
109. Lietuvos kalėjimų tarnyba. (2020). *Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos statistinė suvestinė 2020 m.* [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://kalejimai.lrv.lt/lt/administracine-informacija/ataskaitos/metu/> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
110. Lietuvos kalėjimų tarnyba. (2021). *Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos statistinė suvestinė 2021 m.* [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://kalejimai.lrv.lt/lt/administracine-informacija/ataskaitos/metu/> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
111. Lietuvos kalėjimų tarnyba. (2022). *Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos statistinė suvestinė 2022 m.* [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://kalejimai.lrv.lt/lt/administracine-informacija/ataskaitos/metu/> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
112. Lietuvos kalėjimų tarnyba. (2023). *Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos statistinė suvestinė 2023 m.* [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://kalejimai.lrv.lt/lt/administracine-informacija/ataskaitos/metu/> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
113. Lietuvos kalėjimų tarnyba. (2024). *Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos statistinė suvestinė 2024 m.* [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://kalejimai.lrv.lt/lt/administracine-informacija/ataskaitos/metu/> [žiūrėta 2025 m. kovo 25 d.].
114. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga. (2024). Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2023 metų veiklos ataskaita (Nr. LS-45). Vilnius.

- Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus 2020 m. kovo 30 d. pažyma Nr. 4D-2019/1-1469 "Dėl X skundo prieš Marijampolės pataisos namų Kybartų sektorių".
115. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus 2024 m. kovo 19 d. pažyma Nr. 4D-2023/1-1260 "Dėl X skundo prieš Lietuvos kalėjimų tarnybos Pravieniškių 1-ąjį kalėjimą".
116. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus 2024 m. birželio 20 d. pažyma Nr. 4D-2024/1-270 "Dėl X skundo prieš Lietuvos kalėjimų tarnybos Šiaulių kalėjimą".
117. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus 2024 m. rugpjūčio 5 d. pažyma Nr. 4D-2024/1-473 "Dėl X skundo prieš Lietuvos kalėjimų tarnybos Alytaus kalėjimą".
118. Lietuvos statistikos departamentas. (2022). Lietuvos Respublikos 2021 m. gyventojų ir būstų surašymo rezultatai. [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/10439642/LR_2021_gyventoju_ir_bustu_surasymo_rezultatai.pdf/b77305cc-85fb-477e-95aa-8812a0800b6b [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
119. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. (2020). *Psichoaktyviosios medžiagos: tendencijos ir pokyčiai 2020*. [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/46791%20NTAKD%20metinis%20pranesimas%20web.pdf> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
120. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. (2023). *Psichoaktyviosios medžiagos: tendencijos ir pokyčiai 2023*. [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2023_metinis%20Bvirselis.pdf [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
121. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. (2024). *Psichoaktyviosios medžiagos: tendencijos ir pokyčiai 2024*. [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ntakd.lrv.lt/public/canonical/1728271794/1166/NTAKD-PSICHOAKTYVIOSIOS%20MED%C5%BDIAGOS-tendencijos%20ir%20pokyciai%202024-vidiniai%20spaudai.pdf> [žiūrėta 2025 m. balandžio 16 d.].
122. Valstybės kontrolė. (2024). Vyriausybės projekto „Naujos kartos bausmių vykdymo įstaigos“ įgyvendinimo vertinimas Nr. VRE-1. Vilnius: Valstybės kontrolė. [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.valstybeskontrolė.lt/LT/Product/Download/4612> [žiūrėta 2025 kovo 23 d.].

SANTRAUKA

Bausmės tikslų realizavimas vykdant laisvės atėmimo bausmę

Rūta Mangevičiūtė

Magistro darbe analizuojami bausmės tikslų realizavimas vykdant laisvės atėmimo bausmę. Tema yra atskleidžiama aptariant klasikinės bausmės teorijas, aptariant istorinį kontekstą, kuris turėjo įtakos Lietuvos bausmės sampratos formavimuisi, bei šiuo metu teisės doktrinoje pateikiamą bausmės interpretaciją. Toliau darbe yra analizuojami Baudžiamajame kodekse įtvirtinti bausmės tikslai, siekiant atskleisti galimas baudžiamojo įstatymo tobulinimo perspektyvas. Darbe argumentuojama, jog bausmių skyrimo etapas turi įtakos ir bausmės vykdymui, vis dėlto, šių etapų metu yra siekiama skirtingų tikslų, todėl jie turėtų būti tinkamai atribojami ir įstatyme. Toliau, siekiant apibrėžti bausmių vykdymo teisės vienintelio tikslo – resocializacijos – įgyvendinimą vykdant laisvės atėmimo bausmę yra išsamiai analizuojami tokie svarbūs veiksniai, kaip resocializacijos individualizavimas, užimtumas, priklausomybių ligų paplitimas ir jų gydymo galimybės, kalinimo atvėrimas bei kalinimo buitinės sąlygos. Darbe yra išsamiai aptariama resocializacijos koncepcijos reforma bei kalinimo įstaigų modernizacijos projektas, tam, jog atskleisti, ar Lietuvos sistemoje vyksta realūs pokyčiai, siekiant įgyvendinti tarptautinius standartus ir rekomendacijas. Tam, jog nustatyti, ar šie pokyčiai nėra vien tik formalūs, aptariami ne tik teisės aktai, bet ir statistiniai duomenys.

SUMMARY

Implementation of the objectives of the punishment through the execution of a prison sentence

Rūta Mangevičiūtė

The master's thesis analyzes the realization of the goals of punishment when serving a prison sentence. The topic is explored by discussing classical theories of punishment, the historical context that influenced the formation of the Lithuanian concept of punishment, and the interpretation of punishment currently presented in legal doctrine. The thesis further analyzes the goals of punishment established in the Criminal Code in order to reveal possible perspectives for improving the criminal law. The thesis argues that the stage of sentencing also influences the execution of the sentence, however, different goals are pursued during these stages, therefore they should be properly delimited in the law. Further, in order to define the implementation of the sole goal of the law of execution of sentences – social integration – when serving a prison sentence, such important factors as the individualization of resocialization, employment, studies, leisure activities, the prevalence of addictive diseases and their treatment options, the opening of imprisonment, and the domestic conditions of imprisonment are analyzed in detail. The paper discusses the reform of the concept of resocialization and the prison modernization project in order to reveal whether real changes are taking place in the Lithuanian system in order to implement international standards and recommendations. In order to determine whether these changes are not merely formal, not only legal acts but also statistical data are discussed.